

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

П/73857

1932

По е з і ї: Вал. Лагодзинський,
Ст. Крижанівський, Дм. Чепурий,
Вадим Собко

Проза: П. Грубник — *Мотори*.
М. Тардов — *Кінець Охотського*
полку. Віт. Чигирин — *Записки*
хлопчика

Нарис: А. Пасічник — *Шахта*
імені Горького

Статті: Б. Коваленко — *Про-*
летарська література СРСР
у боротьбі за лєнінське націо-
нально - культурне будівни-
цтво. Г. Овчаров — *ВУСПП —*
обличчям до виробництва.
П. Альтман — *Єврейська молод-*
няцька проза. В. Державін —
Розгорнення пролетарського
фронту в Північно-Американ-
ській художній літературі.

Резолюція II поширеного пле-
нуму ВУСПП

№ 3

ДВОУ—„ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО“

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТУ на 1932 рік
на великий літературно-художній, критичний і громадсько-політичний журнал

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

Орган федерації об'єднань радянських письменників України (ФОРПУ)

РІК ВИДАННЯ ДЕСЯТИЙ

РЕДАГУЮТЬ: Н. Калужний, В. Коряк, Ів. Микитенко, П. Панч,
С. Пилипенко, А. Річицький, акад. П. Тичина

У ЖУРНАЛІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ: А. Альтгейм, П. Альтман, В. Атаманюк, П. Байдебур, Ів. Багмут, М. Бажал, Башмак, Ав. Березинський, проф. О. Білєцький, В. Бобинський, І. Бритченко, Д. Бузько, Л. Велюхо, Д. Випавський, Остап Вишня, С. Вітик, В. Вітковський, В. Вражливий, М. Гайовий, Й. Ганс, М. Гаско, Є. Гікіш, М. Глазов, Гавриленко, Д. Глаушко, С. Голованівський, А. Голово, І. Гонімов, І. Гончаренко, Дм. Гордієнко, К. Гордієнко, Я. Горюхов, Я. Гримайло, Г. Грінко, П. Грубан, Дм. Грудина, В. Ігдзієвський, Х. Гілдін, В. Державин, В. Десняк, І. Дайпровський, К. Довгань, М. Доліго, О. Донченко, О. Досатий, І. Дубівський, Г. Епк, М. Забіла, Д. Загул, Мате Залка, Ю. Западінський, акад. В. Затоцький, Ю. Зора, П. Іванов, М. Ірчан, М. Йогансен, Н. Каганович, Я. Кальницький, Я. Кашура, І. Каланик, Л. Кайтко, І. Кираленко, А. Ключчя, Б. Коваленко, П. Козлянюк, М. Козоріс, П. Колесник, О. Копиленко, Д. Коппа, Г. Косинка, Ю. Костюк, Г. Коцюба, С. Крайнівський, В. Кузьмич, І. Кулик, М. Куліш, О. Кундзіч, В. Лагодніський, О. Лав, Ів. Ле, А. Лейтес, М. Лозинський, А. Любченко, Я. Мамонтів, М. Майський, Т. Масенко, В. Масяк, І. Муратов, В. Мускін, М. Наглібіда, Дм. Надін, П. Нецай, Г. Овчаров, Мих. Олійник, А. Панів, А. Пасічник, Л. Первомайський, Г. Петровський, Г. Петіков, Л. Підгайний, В. Підмогильний, Л. Пюнтек, С. Пилипенко, В. Поліщук, Ол. Полторацький, Я. Полфоров, Р. Прімер, В. Прокопович, М. Пронченко, Н. Рабак, М. Ридьський, С. Рогович, Я. Розов, Н. Романович-Ткаченко, М. Рудь, Я. Савченко, І. Семенченко, Г. Саченко, М. Семенко, О. Снявський, акад. М. Скрипник, М. Скуба, О. Салсаренко, Ю. Смолич, В. Соко, Я. Солодченко, В. Сосюра, І. Стебун, Т. Степанів, К. Сторак, Сухича-Хомецько, М. Тардов, М. Тарновський, Д. Тась, М. Терещенко, І. Ткаченко, І. Ткачук, М. Трубіш, С. Тудор, П. Усенко, В. Фельдман, І. Фефер, М. Філявський, О. Фікель, А. Хвиля, М. Хвильовий, М. Хмури, Д. Чепурний, Л. Чернов, В. Чигирин, В. Чубар, Й. Шевченко, М. Шеремет, А. Шия, Г. Шкурупій, Ю. Шпол, В. Шоловський, В. Штангей, С. Шульц, В. Юрєвський, акад. В. Юринець, І. Юрченко, Л. Юхвід, акад. Д. Яворницький, Б. Якубський, Ю. Яновський та ін.

Редакція „ЧЕРВОНОГО ШЛЯХУ“ залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру

Вірші, не прийняті до друку, не зберігаються і з приводу їх редакція не лигується.

Рукописи мусять бути надруковані на машинці й на одній стороні аркуша.

Адреса редакції: Харків, вул. К. Лібкнехта, № 11

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ „ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“ № 4

(Квітень 1932)

І. Стебун — Марш Червонопрапорної (поезія). М. Тардов — Кінець Охотського полку (друга книга роману „Шанці“). Мих. Олійник — Листи (поезія). Євген Гікіш — Бригада (оповідання). М. Пронченко — Товаришка Роза (поезія). Мате Залка — Не так просто (оповідання). В. Бобинський — Чорворізі (поезія). М. Ірчан — П'яцдарм (уривок із драми). С. Голованівський — Монолог товариша Ганса (поезія).

НАРИС: О. Демчук — Хміль.

СТАТТІ: А. Ключчя — За магнетобуди комсомольської літератури. Й. Ганс — Шляхи перебудови пролетарсько-когоспної літератури. К. Сторак — За марксо-ленінську чистоту в літературі, проти ворожої контрабанди. Я. Розов — Машкара пристосовництва.

ХРОНІКА. БІБЛІОГРАФІЯ

1984-50-5597

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ, КРИТИЧНИЙ
І ГРОМАДСЬКО - ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
ФЕДЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНЬ РАДЯНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ (ФОРПУ)

(105)

~~Копия в Е. И. М. В. О.
на 8. 8. 1904 г.~~

173857

1932

ADHONIA
MAY 19 1964
MAY 19 1964

01/03/2014

Знаменитий синкрат
власно вийшов з "Нічного
Між Друзь", "Картини року"
"Зоря" та інші, поміж яких
Учнівська Книжкова Палата

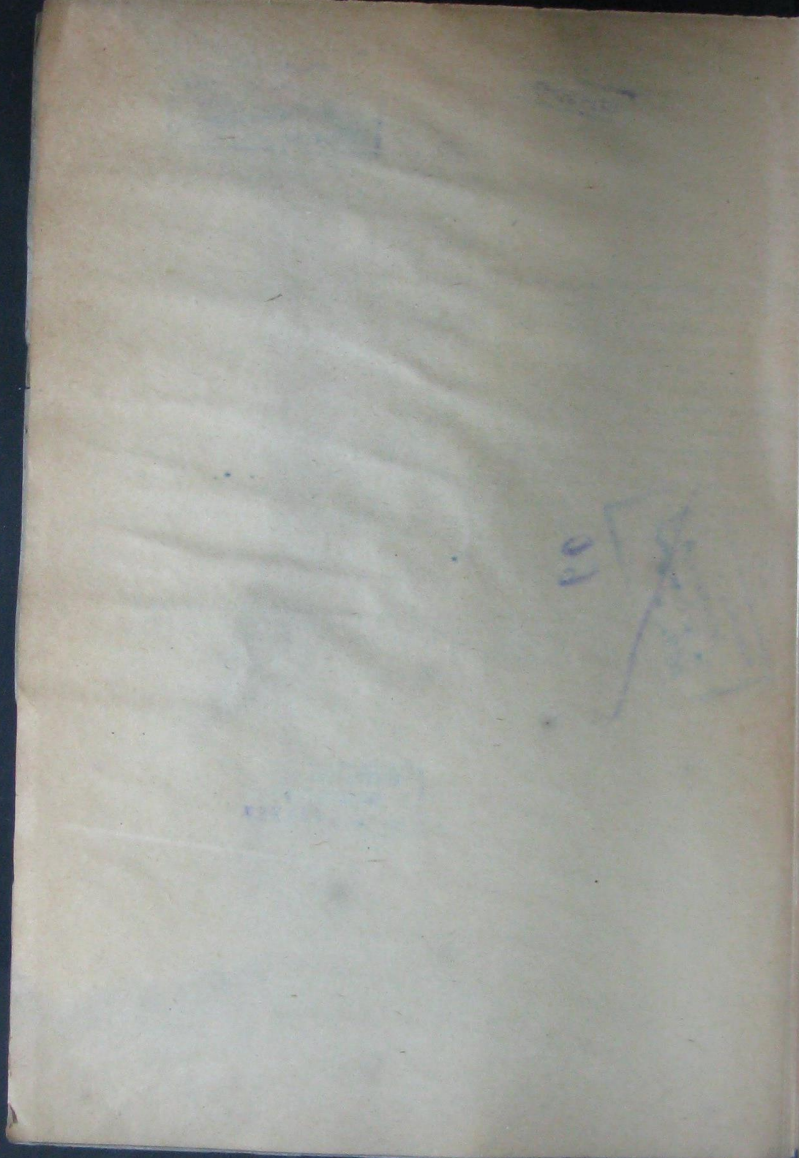

Українознавство № 1492, 23/II 1932
Зам. № 338 Тираж 4286

428641

З М І С Т

	Стор.
Вал. Лагодзинський — Заспів. Поезія	5
П. Грубник — Мотори. Оповідання	7
Ст. Крижанівський — Робітничий ранок. Поезія	24
М. Тардов — Кінець Охотського полку. Друга книга роману „Шанці“	25
Дм. Чепурний — Перший парові. Поезія	39
Віт. Чигирин — Записки хлопчика. Повість	40
Вадим Собко — Ти прогуляв штурм. Поезія	55
Ан. Пасічник — Шахта імені Горького. Нарис	55
Б. Коваленко — Пролетарська література СРСР у боротьбі за ленінське національно-культурне будівництво. Стаття	70
Г. Овчаров — ВУСПП — обличчям до виробництва. Стаття	90
П. Альтман — Єврейська молодняцька проза. Стаття	95
В. Державін — Розгорнення пролетарського фронту в північно-американській художній літературі. Стаття	104
Про завдання перебудови ВУСПП'у	121
Мих. Гільов — Хроніка	125
Бібліографія	129
О. Шахрай — Ол. Донченко, „Йосська винахідливість; Бригада: Корнієнко, Коронний, Зиньєв — Ом. Розумієнко, „Сади“; і В. Педанюк-Карий — Кузьма Чорний, „Вересневі ночі“; Н. Солодкий — І. М. Шелудько, „Практичний словник виробничої термінології“.	

ВАЛ. ЛАГОДЗИНСЬКИЙ

ЗАСПІВ

Розділи з поеми «Юнгштурм»

Комсомол —
героїчний одроду,
комсомол —
народивсь на фронтах
у колиці з колючого дроту
колисала його чота
загартованих в казематах
у підпіллі, більшовиків...
Революція —
його мати,
що громами прийшла у віки.
І завжди
на підмогу старшим,
крізь пожежі,
у сяйві заgrav,
під гарматні, громові
марші
комсомол —
на fronti вирушав.
І Трипільська відвага,
й героїка —
Переключена на боротьбу
за програму, за темпи потроєні,
за вугілля,
за крицю,
чавун.
І коли — прорив у Донбасі,
видобуток спадав
увесь час —
КОМСОМОЛ! —
Батальйони найкращі —
НА ДОНБАС!

ЮНГШТУРМ

Квершлягами,
і штреком,
через круті ходки,
ми ідемо
і розкидаєм світло мляве,
ми прислухаємся,
ми стаємо чуткі
До шуму в комсомольській лаві.
Ви чуєте,
немов

шумить

у водоспадах
Ніягара —
то рештакують рештаки,
скрегоче зарубна
із баром.

І лише з свистом
пролетить вагон
і занервується у стиках
скрепер,
тоді відчуєте —

немов вогонь —
пронияв все тіло
хвильний трепет.

... І ми йдемо
у п'ятім
штреком,
минаєм вщерть наповнені
вагони.

І ось вже чути
ясний клекіт
й вугілля видно,
як конвеєр гонить.
Ми в лаві.

Далі в тьмяному заболі —
тут повернутись нігде —
тісно,

а потім розмовляємо
з Дмитром,

і з зарубної
машиністом.

— Учора ми
на 112—

Дмитро говорить стисло
дуже—

так заріклись
не менше «кнацать»

і покищо —
байдуке.

Старий Михтодь

прийшов тоді

і зарубну руками мацав,
здавалося —

цей дивний дід,
із вантажем

десятиків років праці
тут серед юні молодів.

.....
(Учора — 112).

Нехай же зростають

квартили споруд,

хай іскряться

коммольці

штурмують,

коммольці візьмуть,

— візьме

КОМСОМОЛЬСЬКА ЛАВА!

МОТОРИ

(Оповідання).

Гладілка цілувала землю. Гладілка в моторних руках старого формівника Панаса Дужого розправляла зморшки нової формівлі. Пальці, звичні до роботи, спокійно пораяються в тісних закутках, підправляючи бонки, шишки та пошкоджені місця. Ось вони віддупили шматок землі і втиснули її у найдальший куток формівлі, за ними кинулась гладілка і, лизнувши землю, упала поруч опоки.

Панас Іванович підвівся, розправив плечі і голосно на весь перевал промовив до своєї бригади:

— Ух, ноги засидів. А все через землю. Напруть піску, а воно й лущиться.

— Через землю? — запитав підручний Ключка: — Ой, ні, — сьогодні склад кращий, ніж учора. То — воно старість підходить.

— Не пащекуй, старість тут ні до чого. Пісок... не держиться, і все...

— Натиснути треба, а воно нічим. Вивітрилося. Ключка сумно хитав головою. Бригада формівників дотепи Ключки підтримувала дружним реготом.

— Натиснув би, коли б років десять із пліч.

Ясна річ, підопталась людина, — сміялися робітники.

Бригада знала, що Панас Іванович не любив, коли йому нагадують про старість, і, щоб допекти йому, шуткуючи радили нову молоду взяти:

— Як же, Панасе Івановичу, з кадилом чи по-пролетарському гуляти будемо?

Панас Іванович деякий час терпів глузування робітників. Не звертав уваги на їхній сміх. Спершу він відбивав дотепи, а коли йому це набридало, то починав сердитись і обзивав хлопців симулянтами.

— Розпустились ви, ніякої пошани до старших. Пху, лоботряси!..

Формівники, розпикши Панаса Івановича, весело сміялися на весь цех. З сумезних перевалів робітники встрявали в цей гамір. Частина з них сміялася з розлютованого старого, а другі захищали його, даючи поради.

— Панасе Івановичу, чого ви на них дивитесь. Провчіть якогонебудь трамбовкою!..

Панас Іванович докоряв хлопців: «Ех ви, гляньте, — з вас люди сміються. Ви ще не нюхали як слід чаду. Заждіть, як стукне по горбі десятків шість, тоді визнаєте. Хотів би я побачити вас у моїх роках. А зараз ви, як ті курчата

— Побачите, не вмирати ж вам. Ми вам омоложення зробимо... не вгамовувались формівники.

І коли справа доходила до омоложення, Панас Іванович втрачав рівновагу, груди вщерть наповняла справжня злість. Йому вже самому кортіло провчити настирливих хлопців. Він втомлювався відбиватись і, щоб покласти край глузуванню, на весь перевал гримів:

— Батькам, батькам своїм омоложення зробити, чортові вилупки!..

Але формівників це лише дужче розпалювало, і вони ще довго жартували з старого, а він, розсердившись, мовчки порався коло опоки.

***Е

Після гудка, коли червоний куток наповняють вщерть формівники, ливарники та зводарі з каталами, двоє старих приятелів, сталевар Пожик та Панас Іванович, ведуть тиху розмову. Двоє старих приятелів завжди ділилися своїми думками, невдачами та радіщами.

— Дурні вони,— говорив Йожик.— Який же ти старий!.. Та ти ще як той огірок.

— Жовтяк,— додав Дужий.

— Ну, підбилися трохи, та за те ми не менш корисні, ніж ота червоношока молодь.

— Корисні, кажеш? Кинь, то тобі так здається.

Розмова заходила в глибини їхнього життя і губилася десь у минулому, відомому лише їм. Вони поринали у згадки і не помічали людей, що поволі заповняли червоний куток. Вони не чули гамору і сміху, що бринів у повітрі над натовпом.

— Пам'ятаєш, як у сімнадцятому латали на Московській крючків? Я ще тоді героєм був. Було, відробиш зміну, відтовчешся, як той лихий у ступі в цеху дванадцять годин, і цілу ніч гасаємо по місту. Зберемося гуртом десять чи там п'ятнадцять чоловіка, станемо на розі й почнемо вовтузитись, наче б'ємося від хмелю. Дивишся, зібралася сотня або дві люди. У тут ми зразу й починаємо: «Товариші, кому потрібна війна? Хто з неї наживається? Капіталісти та генерали. З неї наживаються царські підлабузники, а ви голодні... сотні калік розплодили по містах Росії»... Сюрчать несамовито полінаї. Стиснуть у кільце натовп. І коли вирвемось, дивимось, одного або двох не вистачає,— значить заарештували.

Перед очима Йожика, як стрічка кіна, пройшло минуле. Демонстрації, мітинги, барикади, в'язниці... Пам'ять, як екран показує кадри величезної картини. Сімнадцятий рік... Голод, армія, революція... Розстеляються в пам'яті альбом людського життя.— Да, пожили, є на що згадати. нам з тобою і на Кирилку тепер не сором. А про старість не сердься... правда.

Йожик затаївся цигаркою, видихнув струмок сізого диму.— Ти гнівнися на молодь. Дарма. Я й сам часом чогось ремствую, а чого? Та, мабуть, від старости Глянеш на них,— горить, а сам — ганчірка.

Дужий слухав, а зашкарублі пальці нівечили недокурок. На Йожика він не сердився, бо той рівня. Вони удвох майже однолітки. Дужий знав Йожика ще здавна. Вони в чотирнадцятому були разом під Перемишлем, удвох у сімнадцятому повернулися до міста. Разом вступили до червоногвардійського загону. До дев'ятнадцятого блукали разом з загonom по степах України, в двадцятому розгубилися і думали, що вже більш не зустрінуться, та в двадцять другому зустрілися в цеху. Фах звів, бо обоє формівники. За останні роки Йожик перекваліфікувався на сталевара, мотивуючи тим, що ноги почали боліти.

— Не падай духом,— вів далі Йожик: — Хай собі шуткують, вони молоді. Голова цехкому, протискаються крізь натовп робітників, вглядівши їх, привітався:

— Здоровенькі були, ветерани!

Йожик посміхнувся:— Чув, старий? ветеранами нас прозиває, а ти киснеш. Ми ще покажемо себе.

— Про що це ви? — подікавився голова цехкому.

— Та це ми удвох сумуємо.

— Чого?

— На старість нарікаємо.

— Рано, рано... Ми ще вас у активі вважаєм. Надіємось.

— От і я про це тлумачу, а Панас Іванович чисто духом занепав. У бригаді з нього глузує молодь.

— Глузують? — здивувався голова: — Чого ж ви мовчали? Провчити їх треба.

— Провчити? Як це провчити? Притягти до цехкому і...— тихо запитав Панас Іванович: — Ні ні, цього не треба. Треба щось інше, щоб без образи...

— Ми подумаємо,— і голова обернувся до гурту робітників.

— Народ, розсаджувайся! — голосно кинув він у гомінкий натовп і сам посунувся до столу.

— Давай, давай, не затирай! — перекинувся гомін.

Робітники поволі сідали на місця. Осліп, розрахований на п'ять чи шість чоловіка, вміщав десять. Місця не вистачало, і коло дверей стояли люди, впираючись плечем у плече.

— Тісний куток, — думав голова цехкому. — Коли будували його, в цеху робило триста робітників, а тепер працює дев'яност. Треба щось діяти. Обов'язково поставлю питання перед завкомом.

— Товариші, тихше, давайте кандидатури до президії, — і натовп робітників затих.

* * *

Ранок заглядав на перевали крізь дахові ліхтарі гарячими пасмами соняшного проміння. Бригада Дужого формувала колесо. Ключка вперто гунав трамбовкою, нагортаючи ногою землі у клітини опокі. Важка трамбовка влипає в клітини і стискувала землю над площинами моделі.

Підручний, комсомолець Сашко, пораючись коло своєї моделі, замріяно втопив очі в роботу, обкладаючи складом формівницької землі спиці майбутнього паротягового колеса. Міцні молоді руки залишали глибокі відбитки пальців на жовтому жовтому суміші.

Сашко любив свою роботу, і любив вдумуватися в усе те, що він робить, і які наслідки дає його робота для країни. І тепер думками він був на шляхах, що їх мало пробігти його колеса.

— У збірному зараз роблять паротяг, — думав Сашко: — Я для нього формую колесо. Через десять днів, моє колесо покотиться, тягнучи за собою сотні скатів навантажених важкими вагонами.

— І де його тільки не буде! В Москві буде, в Ленінграді буде, воно за один рік десять разів побачить сувору зиму півночі і розкішне літо й весну півдня.

— Де його тільки не буде! Воно котитиметься весело і впевнено. Воно слухняно нестиме на собі важке тіло паротягу і ніхто не знатиме, що це колесо заформував Сашко. Моє колесо бігатиме по світу, — думав Сашко, — а я буду формувати другі колеса, щоб і вони котилися по країні, як сотні вже зроблених.

Сашкові закортіло самому стати за колесо. — От побачив би світу! Він забув про бригаду і вголос промовив: — Котився б собі і котився б!

Ключка здивовано обернувся до нього:

— Що котиться?

Сашко розгублено кліпнув очима і, почервонівши, як шкло дахів перед вечером, вказав пальцем на модель і ніяково протяг: — Воно... покотиться.

Ключка, чмихнувши і, здержуючи регіт, що готовий був политися з глузливих губ, гукнув на бригаду:

— Го, хлопці, а наш Сашко того... — і він вказав на лоб пальцем.

Сашко спалахнув, вуха загорілися гарячим полум'ям, як вугілля у ковальському горні. Регіт формівників вкрай збентежив Сашка і він схилився до самісінької моделі.

На голову Сашка посипалися колючі жарти, а він мовчав, не маючи сил відбитись від злих пекучих слів старших товаришів.

Панас Іванович, підправляючи обід колеса, підвів голову і докірливо глянувши на бригаду, оступився за Сашка:

— Розплескались, як оті базарні баби. Дурисвіті!

Бригада замовкла, а Сашко кинув убік Панаса Івановича вдячний погляд.

Ключка не втерпів, щоб не поглузувати разом і з Панаса Івановича.

— Ви, як адвокат. Хіба ми що? Ми тільки пошуткували. Хіба ми сови, щоб мовчати цілий день. А ви вже й по - батьківському...

— Знаю, що розумний, — перебив Панас Іванович.

— То на вас, чого це ви такі гарячі стали?

— Я не гарячий, а не люблю слухати пусте. Хоч би раз що до діла сказав.

Сонце сідало на дахові, ліхтарі, зводарі спустилися на землю з своїх гнізд, чорні, мов ті круки. Групорг головного прогону скликав формівників на зібрання

— О гей, не розходься! Збирайтесь на збори.

Ключка тріпнув чорним, як антрацит, волоссям. — От лихо, — вчора збори, сьогодні збори. Я хоч і не буваю на них, а всеж надоїло. Ходім, хлопці, за естокади, там можна краще відпочити.

Групорг вів своєї. Дзвінкий юнацький голос стрибав з перевалу на перевал, бився об колони внутрішніх естокад і, підлітаючи до хвилястого заліза даху, луною розстелювався по цеху, стягуючи робітників до гурту.

— Ходім на пару анекдотиків.

Ключка витяг з кишені цигарку, крутнув її в пальцях і, піднімаючи до губ, промовив:

— Ех, сволота якась набивала, — один порох.

Він запалив цигарку, влучно плюнув на дерижак лопати і пішов до гурту: —

Ходім!

Формівники потяглися за Ключкою і зникли за стосами опок, шукаючи затінку від гарячого проміння липневого сонця.

Групорг, гукувши кілька разів в бокові двері цеху, повернувся до бригади Панаса Івановича?

— Куди ж ваші поділися?

Панас Іванович незадоволено глянув на перевал:

— Анекдотів слухати пішли. Ми, мабуть, підемо удвох з Сашком і будемо за представників від бригади.

— Не діло удвох. Бригада у сімнадцять чоловіка, а ми удвох. Може, піти та покликати?

— Та й то правда, піди поклич, може хто і прийде.

Сашко зник за ворітьми цеху, а Панас Іванович, прибравши на перевалі розкидані лопати та трамбовки, тихенько попрямував за стоси опок на збори групи.

Сашко кілька разів пробіг повз естакад, шукаючи бригаду.

— Агов, де ви?

— Лізь сюди! — подав голос Ключка з найдальшого штабелю, що притулився до стінки цеху.

Сашко за хвилину став коло гурту. Бригада не звернула уваги на прихід Сашка і далі сміялась після якоїсь анекдоти. Коли регіт трохи втих, Сашко запропонував хлопцям іти на збори.

— Сором всій бригаді. Найбільша в цеху, а на зборах один Панас Іванович. Треба бути всім обов'язково.

Ключка вдарив Сашка під коліно і, коли той присів, сказав:

— Сидай з нами, у нас веселіше. Без усякого там регламенту. Тут такі донесвіди, що аж в дугу гне.

— Ні, не треба — наполягав Сашко. — Там один Панас Іванович.

— Ну й шож, хай сидить та слуха. З нами йому нічого робити.

— Ходім, не страмиться, а то шей до газети попадемо.

Дехто з робітників почав підводитись і Ключка зрозумів, що Сашко поведе з собою більшість робітників. Вони йому не потрібні, хай ідуть, та досадно — шкета слухають.

— Ех, чорт!.. Ключка взяв Сашка за плечі, обернув спиною до себе і, саднувши коліном, додав:

— Котись!

Зістів задила груди Сашкові. Він обернувся з розчервонілим обличчям до Ключки і пальці рук зв'язалися у вузли.

— Ти чого, — я чіпав тебе?

Ключка, смючись, міцно штовхнув у груди Сашка. — Йди, тобі сказано, бач, — ще й кобиниться.

Сашко ладен був кинутись в обличчя. Його очі вп'ялися в незалежні риси обличчя Ключки, а руки то розгинали, то згинали пальці, хоч не у великі, але у міцні кулаки. Ключка думав, що Сашко, доведений до розпачу, кинеться у бійку. Це ж саме думав дехто із бригади, і навіть почали захохотувати.

— Сашко, провчи його, чого він богує.

— Випи йому перцю!..

Але Сашко стримався, — обернувся і пішов до цеху. Ключка, — щоб ще більше образити Сашка, підняв грудку формівницької землі і вже намірився кинути, як чиясь важка рука лягла на плече і змусила опустити руку з грудкою.

Ключка зустрівся з спокійним обличчям Федора Бірова.

— Слухай, Ключко, — почав Федір, — язик ти маєш гострій, та, біда, стражеж ти ним не там, де треба.

— А тобі що до того? Держи за зубами свій.

Ключка крутнувся, звільняючись від руки Федора.

— Мені багато не треба, то гляди, щоб це тобі не пошкодило.

— Тю, боявся,— плювати мені на тебе!

— Губи попечеш.

Федор образився. Його сильна кремезна постать напружилась, як перед стрибком. Голубі, завжди ласкаві очі, стали сірими. Федір підвів до обличчя Ключки важкий мозолястий кулак.

— Ключко, не плюй, бо як плюну, так у балванку влізеш.

— Чого причепився?!

— А чого ти чіплявся до Сашка?!

— Защитник...

— Як хоч, так і розумій!

Федір пішов важкими кроками до цеху. За ним потяглося ще кілька чоловіка, і Ключка залишився майже сам. Ті робітники, що залишилися під штабелями, не звертали уваги на нього і вели якусь тиху розмову проміж себе.

Сьогодні Ключку глибоко образили. Федір оскандалив його перед усією бригадою. — От сволоч,— думав Ключка: — Ну, нічого, вони знатимуть, як чіпляти Ключку. — Він засунув руки в кишені і помандрував вздовж цеху. Настрій був жіпований на цілий день.

— Сашко — це дрібниця,— думав Ключка. — Я його зустріну в парку, він туди ходить і там зведу з ним кінці. А от Федір,— де він буває? Та, того ж, сам не візьмеш,— здоровий. Треба наточити свою бражку.

Ключка — злопамята людина, і образи він не забуває: — Вони визнають, як чіпляти Ключку!

На перевал повернувся Ключка останнім. Бригада працювала, і на його ніхто не звертав уваги, — кожен був коло свого діла.

* * *

В шабаш тиша опановує цех всього на п'ять хвилин. Вона вітром вривається в цех і важким подихом давить на мозок, на руки, на груди людей. Тиша в цеху це щось незвичне.

Гомінки наші дні і співучі, гомінки і співучі цехи. Цех розмовляв сотнями зубчаток електроводів. Він співав напруженням традальних проводів. І такти відбивають могутні зводи своїми ходовими на стиках шляків.

Цех шумує, але в його шумуванні не безладдя. В його шумуванні є певний ритм і зміст. Вслухайтесь в цю пісню. Спиніть подих і вслухайтесь. Ви почуєте могутню мелодію творчої праці. Ви почуєте музику вічного переможного руху, музику незнаної сили і краси, що їй нема рівної в світі.

Вслухайтесь, і ви зрозумієте, чому робітник любить цехове шуміння, чому він любить галас верстатів та пасів. Тиша — це смерть, вона давить і пригнічує кожного, хто звикся з галасом цеху.

Не любив тишу Панас Іванович. В шабаш, коли зміна міняє зміну і цех наповнюється тишою, тоді кожне слово, кожен вигук на довго зависає в цеху. Підлетівши до стелі, тремтяче замирає він, б'ючись у скло дахових ліхтарів, як метеорик об ясну лямпу в тихий літній вечір.

В шабаш з цеху виходять сотнями, гомінкими юрбами, і заводське подвір'я враз наповнюється тисячами. Тут зустрічаються знайомі й друзі. Тут збираються до гурту ті, що їм разом іти додому.

Виходячи з валкою робітників, Панас Іванович в натовпі зустрів Йожику.

— Здоров! Ти додому?

— Авжеж.

— Ходім разом, проведем... Сам поки доплентавсь, то прямо обридне...

Йожик від попутника не відмовився.

— Я знаю, далеко, хай йому!.. Треба просити квартиру у заводських будинках. Надійно швенядати, тай ноги старіють.

— За пазуху тебе візьмуть!.. Дія вас не встигнеш будувати. За комір не капле, то й сиди. Прийде час, витягнуть і тебе з берлоги.

— Та й то правда.

З-за рогу випурхнув Сашко.

— Ей, молодеш, ти далеко розігнався?

— У нас сьогодні збори... Розбиратимемо важливі питання.

— Які ж це?
— Та я, власне, не знаю, — казали хлопці.
— Ех ти, «не знаю»... А я знаю — Йожик сіпнув Сашка за рукав: — Сьогодні ви попаритесь. Треба дістати десь мотори для саржирної машини. Годі вже каталям шихту самотужки перти. Техніку треба — розумієш? Просто вже порвали м'язи.

— Так причому ж тут комсомольці? — запитав Панас Іванович.
— Як це, причому? Завод має мотори замовляв...
— Ну?

— А в тих, що мусили їх зробити, — прорив. Моторів немає. Адміністрація того... куняє. Та ти ж знаєш, що в минулому місяці мартени не додали шілих сім-десять тонн, металу?..

— Знаю.

— І все через мотори.

— А хлопчак що повинні зробити?

— Фу ти чорт, ніяк тобі не розтлумачиш!..

Йожик розгарячився. Рвучкий рух, і картуз опинився на потилиці.

— Я й сам не знаю гаразд. Сашко, лети на свої збори, та завтра розкажеш. Та гляди, хай там що, а мотори треба здобути. Так і перекажи всім.

Сашко зник за постатями робітників.

— Як пить дати пустяк, — промовив Йожик, глянувши услід Сашкові.

— Та то хто зна!

— Ось побачиш. Їм тільки взятися. Он у минулому році, як обробили набивну! То всі тільки хникали, опок немає, встановити ніде, а взялися комсомольці, відвоювали перевал, знайшли опоки і втерли всім носа... Молодці хлопці!.. А мотори для саржирної вони знайдуть. У них такі закони, — коли, значиться, треба, — все буде. Десь знайдуть старі мотори, — так, принаймні, збираються хлопці. Полагодять, і будуть працювати за моє почтеніє, аж (поки не надійдуть нові.

* * *

У комсомолі, як у вулику завжди. Де б не збіглась купка, там без бадьорого гомону та пісень не обійдеться. Співучі дні, співучі цехи, і співучий бадьорий комсомол. Хто не чув комсомольських бойових пісень? Ех, чули всі фронти громадянської війни і вони були для ворогів страшніші за зброю. Комсомольська невмируща бадьорість була смертю золотопогонним хижакам. Комсомольська пісня — це зброя і в нашій роботі. Вона котиться валом по цеху, наповнює тіло пружністю силою і змагається з співом сталевих тросів.

«Розстелайсь незрівняна дорога
Як незнана новина»....

Метеликом б'ється заспів і до бою кличуть, до останнього бою, голоси мотузного хору:

... В кого цілим, того знаєм,
Повний зріст.
Гвинтівочно нарізна.
Бий, бий в нахлист,
бий в нахлист»...

Комсомольці зібралися всі. Не було лише одного Сашка. Василь Жура секретар комсомольського осередку, в забрудненій маутом та вилинявій від часу шкірянци, перегукувався з комсомольцями.

Густе чорне волосся вибілося пасмами з - під сірого кашкету. Чорні блискучі очі стрибали з постаті на постать, а червоно-попечений ніс блищав на сонці янтаринами поту.

— Васю, ти наче три дні пиячив, — ніс аж лущиться, червоний.

— То він свого носа на курорт надсилав, — от він і засмажнися...

— Як би вас посадив на мартени, коржиками б стали, — весело одгризався Василь.

— Хто став би коржиком? — встряв у розмову Микита, білявий хлопець у шкіряному переднику. — Тю, сказанув. Та ти їх посади на хвилину, а чхання буде на рік.

Серьога з Ількою образились.

— Що ж по твоєму, — ми газу не нюхали? — Ілько плюнув і відійшов від гурту, а Серьога натиснув на Микиту: — Ти, братішка, не віриш в сили пролетаріату! Ти не знаєш що, може, я...

Сашко повернувся на двері.

— Ой гамір. Хто тут у вас за голову править?

— Сідай, будеш ти, — хтось відповів з гурту.

— Годі, починаймо! — За хвилину Василь доповідав зборам про справу з моторами.

— Товариші! Мені бюро доручило з'ясувати цю справу. Обставини такі: шаржирна машина, як вам відомо, уже готова. З старих моторів, годячих, як вам відомо, знайти не пощастило. В заводі, що мусив був виготовити мотори, немає станин, а той, хто подає станини, зав'яз у прориві. Я був на електрозаводі і, якщо ми дістанемо десь станини, то мотори будуть готові за декаду.

Збори мовчали.

— От і все, — закінчив Василь.

— Товариші! Треба добре подумати і вихід знайти за всяку ціну. Ви знаєте, що через відсутність машини, ми маємо в себе прорив, — підготовляв комсомольців Микола, голова зборів.

— Дай слово!

— Говори...

— На мою думку, треба надіслати листа до комсомольського осередку, що його цех виготовляє станини. Це зробити треба негайно, і цю справу доручити бюро.

— Хорошо, та мало, — вставив Василь. — Це може затягнути діло.

Комсомольці хвилювалися.

— Вимагати негайно...

— Зняти питання через газету...

— Надіслати...

— Товариші, до порядку! Беріть слово по черзі.

В кімнату зборів увійшов секретар партійного осередку.

— Про що це ви?

— Про мотори, — разом промовило десяток голосів.

— Дай слово!

— Говори...

— ... Партійний осередок виніс таку постанову: «На електрозаводі повинні бути моделі для станин. Отже, треба забрати ці моделі з робити станини самим.

— Ура! Єсть, товариш Вілін!

— Організувати ударну бригаду, — схопився з стільця Сашко.

— Пустити на операції позачергово...

— Хто в бригаду?

— Я... я... я...

— Всі!..

— На біса ви там всі здалися!?

— Давай призначати!...

— Скільки?

— Заформувати треба максимум за два дні.

Василь нахмурих чоло.

— Чоловіка з п'ять, — подав пропозицію Сашко.

— І моторів п'ять.

— Готово, на кожного комсомольця станину.

— Хто ж у бригаду?

— Ілько, Серьога, Сашко.

— Мене включити!

— ... і Яків.

— Одводів нема?

— Орли, а не хлопці, — Вілін засміявся.

— Нема одводів, — зашуміли хлопці.

— Орли, а не хлопці.

— Товариші, виділяйте бригадира!

Яшка!

— Сашка, Сашка! — в кімнаті дзвенілишки.

— Щоб ви дуснули, — тихше не можете? — Обирають Сашка.

В той час, коли хлопці обирали бригадира, Вілін дав деякі вказівки секретареві комсомольців.

— От вороння, — і Вілін, затуливши вуха, вийшов із зборів.

— Товарищі! Завтра Сашко з самого ранку піде з товаришем Віліним до електрозаводу, виміряє моделі і повернувшись підбере опоки. Поки моделі привезуть, щоб у нас все було готове! Формування розпочати завтра.

— Бєть!..

* * *

Ранком на мартенах розмови.

— Комсомольці узялися за справу.

— Ці з-під землі видеруть. А коло червоного кутка щоденна стінна газета розкидала бойові гасла.

«Мартенівка» писала:

«Комсомольці вирушили в похід за мотори».

«Шаржирка знищить прорив у цеху».

«Робітники, інженери, техніки, за вами слово».

«Жодної затримки в монтажі!»..

Сашко прийшов на завод до першого гудка. Він оглянув опоки під естокадами за цехом і сів на проході, чекаючи на Віліна.

Вілін теж поспішав і через півгодини вони прямували до електрозаводу. В цех Сашко повернувся перед перервою. Хтось з хлопців переказав Панасові Івановичу, що Сашка призначено на бригадира ударної комсомольської бригади і тому Панас Іванович зустрів Сашка запитанням:

— Ну, що, знайшли моделі?

— Є. Зараз піду вибирати опоки.

— Ти знав ескізи?

— Ні, розміри. Вистачить.

— Ходім разом, допоможу. — І Панас Іванович подався з Сашком під естокади вибирати опоки.

— Куди це вони? — запитав Ключка.

— Та хіба не чув? — комсомольці збираються формувати станини, а це пішли вибирати опоки.

— Наформують, — процідив Ключка.

Федір працював мовчки.

— Хто ж буде формувати? — зацікавився один з робітників.

— Та їх ціла бригада, — відповів, підходячи до перевалу, Панас Іванович: — Тай я залишуся трохи після роботи, допоможу. На завтра треба в сушку.

Федір підвівся від опоки. Він знав, що за ніч не встигнеш заформувати п'ять станин. Це треба хлопцям робити цілу ніч, починаючи від денної зміни.

— Може і я залишусь... — промовив Федір.

— Та воно слід, — зауважив Панас Іванович, кивнувши на ознаку згоди.

В перерву Панас Іванович та Йожик вислухали інформацію Сашка. Йожик дуже цікавився справою моторів. Він вірив в те, що комсомольці зуміють просунути справу і вже навіть розказав всім каталам, що скоро загрузку мартенів, мовляв, буде робити машина.

— Я вже не обмину, — казав Йожик. — Заллю чистосортною. Ти гляди, Саша, щоб добре були висушені опоки. Щоб без браку, розумієш?..

— Та я ж тут буду, догляну і допоможу.

— Це добре, Панасе Івановичу. В гарячі хвилини ти молодішаєш.

Йожик ніжно обняв Дужого і усміхнувся теплою товариською посмішкою.

— Я вирішив ні в чому не поступати молоді, а тут, доречі, мій досвід буде корисний.

— Ми вам трамбовки не дамо. Ви керуватимете, — вставив Сашко: — За інструктора будете.

Перерва закінчилась. Сашко з Панасом Івановичем працювали на своєму перевалі. Федір за час перерви обійшов всіх своїх приятелів формівників. Кількох чоловіка підмовив допомогти комсомольській бригаді. Він знав, що формівля станів - робота важка і молодим комсомольським рукам після денної зміни не легко буде подолати її. Отже, тому він підмовив приятелів вийти на роботу о дев'ятій годині з таким розрахунком, щоб і самим добре відпочити.

Федір Сашкові нічого не говорив. І коли після шабашу зібралися всі хлопці виділені в бригаду, Панас Іванович сказав:

— Казав Федір, — «востану», а пішов.

Ніхто не звернув уваги. Опоки подано на перевал. Зводарі подали цілий ящик свіжого жовтого сумішу, і бригада почала формувати. Ілько та Серьота робили разом. — «Заформуємо спершу Серьотину, а потім і мою», — говорив Ілько. Ліді допомагав Панас Іванович, а Сашко з Яковом працювали нарізно.

Панас Іванович, оглянувши опоки та моделі, порадив хлопцям, як краще встановити моделі і нахилився над опокою Ліді.

Ліда обкладала модель формівницьким сумішем і стежила за роботою Сашка та Якова. Вона не хо іла, щоб хлопці обігнали її в роботі. Ліда хоче працювати сама, роботу вона знає добре, бо вже три роки працює в цеху за формівницю.

В бригаді часом їй не дають робити на великих деталях, але це не перешкоджає тому, щоб знати роботу. Ліда б зуміла довести хлопцям, що вона не гірше за них вмє працювати, та як його відмовити Панасові Івановичу. Він, найстаріший робітник усього цеху, залишився, щоб допомогти їм. І коли йому сказати, він може не зрозуміти і образитися. Не треба. Працюватимемо разом. Бригада закінчувала обкладання моделей.

Старі досвідчені руки Панаса Івановича звично бігали по моделі. Ліда не встигала за старим, і опока Ліді була першою готова набивати.

— Набиваймо, — оголосив Яків.

— Почекай! — і Панас Іванович уважно оглянув роботу всіх хлопців.

— Набивайте! — дозволив після огляду Панас Іванович.

У повітрі замиготіли великі формівницькі лопати. Опоки були погані, великі і не за розмірами. Та в заводі краших не було. Вибирали аби виходили висотою, а за розміром і не слідували.

Сашкові попалася найбільша опока. На таку опоку треба двох формівників, та й ті не наб'ють її за день. Та Сашко про це не думав.

Раз, два, три... п'ятнадцять лопат землі полетіло в опоку. Сорочка починає парувати, а землі треба у п'ять разів більше, ніж накидаю. Сашко безперестану кидав. Вже всі почали розгортати та рівняти землю, а йому ще й до половини на вистачає.

— От проклята!..

— Ти ж бригадир, так вона тобі й дісталася — жартують Ілько та Серьота, через мить земля з їхніх лопат летить у Сашкову опоку.

— Робіть своє, — відмовляється Сашко.

— Брось, ми своє зробимо, а от ти неодмінно відстанеш. На неї треба сорок к неських сил, а в тебе одна, та й та підручна.

Сміх бригади розірвав повітря. Опока повна.

— І підручна вивезе.

— Знаємо, що вивезе, та всеж опока велика.

— Меншої не було.

Всі взялися за трамбовки. Сашко не перепочиваючи кинув лопату і почав трамбувати. Опока була занадто велика, а трамбувати — справа не легка. Це не лякало Сашка, але він боявся, що до ранку не встигне з формівлею своєї станини.

— Сашко, я ось тут трохи потовчу та прийду допомогти тобі.

— Роби своє, я й сам упораюсь.

— Чорта лисого!... — Ілько перестрибнув на Сашкову опоку.

— Поступись!.. — І той мовчки звільнив місце.

Стрілка годинника стала на сім. Сонце косим промінням заглядає під склепіння і цех поволі наповнюється вечірньою темрявою. Вечірнє сонце не освітлює цеху, — воно тільки розмальовує його в світло-червоні плями та переплітає димне повітря пасмами золотистих ниток.

Сім вечора. На хлопцях не висихали сорочки. А роботи зроблено лише п'яту частину. Всім стає зрозумілим, що спати сьогодні не пощастить.

— Лідо, працюватимемо сьогодні до ранку.

— Я це знала ще спочатку.

— Сашкові, мабуть, доведеться працювати до вечора...— і Ілько розсипас у вечірній імлі бадьорний сміх.

Сашко сердиться.

— Роби, коли прийшов, а то прожену.

— Не дайся, бо пристанеш. ...— І трамбовки дружно загунали, впливаючи глибоко в сиру землю.

Спритніше за всіх робота посувалася у Панаса Івановича та Ліди. В обох на обличчях рясний, як роса, піт. Допомагаючи одне одному, вони по черзі на бивали опоку. Поки Панас Іванович трамбує, Ліда нагору нової землі, трохи відпочине і змінить старого.

Яшко не хоче відставати. Він зіпив зуби. Щелепи зв'язалися вузлами і твердим камінням випирають над розчервлілими щоками. Що більше втомляються хлопці, то менш балачок та жартів. Тай про що говорити. Кожен знає своє діло, кожен до схочу має роботи і всі бережуть кожну хвилину. Ілько майже механічно піднімає і опускає трамбовку.

Гуп - гуп - гуп.

— До ранку не впорасьмося.

— Не гадай, треба робити.

— Потомляться хлопці.

— Ех жаль — не придумали виділити ще одну змінну бригаду, — веде Ілько: Тепер вже пізно.

— Зробимо самі, — і Сашко частіше загунав трамбовкою.

Робили мовчки. Робота посувалася вперед, але всім було видно, що до ранку всього зробити не встигнуть.

Великий цеховий годинник показував на півдесяту. Бригада напружувала всі сили.

За весь вечір Панас Іванович вперше підвівся від опоки і запалив цигарку. Він звичним поглядом оглянув перевал та бригаду.

— Так, потомилися хлопчачи... — подумав про себе Панас Іванович. Він ще раз нахилився над опокою і, щось сказавши Ліді, попрямував до цехової контори.

Панас Іванович вирішив когось надіслати до Федора, покликати того, щоб він всеж хоч трохи допоміг комсомольській бригаді.

Він задумливо обминав опоки, що стояли по цеху стосами на зріст чоловіка, розставлені під заливку. Коли він простяг руку, щоб розчинити перед собою ворота, вони раптом розчинилися самі, і перед ним стояв Федір. За його спиною на фоні зоряного літнього неба маячило ще дві чи три постаті.

— Прийшов? — поступаючись від проходу, запитав Панас Іванович.

— Не сам, ще четверо зі мною.

— Всі допомагати?

— Атож.

Радісна посмішка блиснула з - під посивілих і трохи рудуватих від тютюну вусів старого.

— Хорошо! — Він подав Федорові руку. Його обступили робітники, що прийшли допомагати комсомольцям. Тут були на чолі з Федором — Микита та Дмитро з сушкового прогону, Клим та Степан з головного, з бригади, що працювала на топочних рямах. Всі вони були досвідчені формівники. Кожному з них було не більше 28 — 30 років, і тільки один Дмитро мав вигляд молодший з усіх. Та й йому було не більше двадцяти п'яти років, бо ж він лише торік повернувся з Червоної армії.

Панас Іванович радів. Він був задоволений з того, що робітники допоможуть комсомольцям вчасно виконати завдання — це перше, і подруге, що робітники піднімають потомлених хлопців. Йому шкода було хлопців та Ліди. Він знав, що вони б робили не більше трьох - чотирьох годин, а там потомляться і впадуть.

— Тепер дівчата врятують, — думав Панас Іванович. Він часто комсомольців вчивав дівчатами і всіх разом щиро любив, по-батьківському. Правда,

він не завжди вірив у справи, що їх затівали комсомольці, але допомогти був завжди готовий.

— Ну, що ж, формують?

— Ще й як.

Всі попрямували до перевалу. Яшко, вгляdivши робітників, що підходили до бригади, запитав:

— На третю вже вийшли, чи що?

— Ні, ми робили в першій.

— Чого ж прийшли?

— Робити.

— Станини нас зацікавили.

Дмитро багатозначно підморгнув Яшкові.

— Справа цікава, та тільки не легка.

Яшко почухав потилицю і знов взявся за трамбування.

— Не легко, бачимо. Твоя сорочка про це говорить.

Дмитро сіпнув за полу вогкої Яшкової сорочки.

— Наче тебе в чанові вквасили.

— Та воно всі не кращі. Ти глянь на Лиду, вона аж зблідла.

Панас Іванович гукнув на хлопців. Трамбовки затихли і всі повернулись до нього. Ілько голосно зідхнув, сів на опоку, шукаючи в кишенях цигарки.

А Сашко витирав спітніле чоло рукавом спецівки.

— Хлопці, нам прийшла допомога. Ось вона, — і Панас Іванович показав на робітників.

— Всі?

— Всі.

— Хто вам сказав?

— Сказав і привів Федір.

— Ура - а - а!... Загаласали Ілько з Яшком.

— От молодці. Я вже розвинтився... — пожалівся Серьога Федорові.

— Ти з самого ранку?

— Так.

— Зміняйтесь. Ідть хоч додому, а хоч в червоний куток та покуняйте трохи.

— Робитимемо всі! — і Сашко пояснив свою думку: — Ви будете набивати, а ми заготовимо землі та підправимо.

— Гаразд!..

— Я теж залишуся, — погодилась Ліда.

Робітники пішли переодягатися, хлопці раділи.

— Дивись, — і прийшли... Ми самі б не встигли зробити всього до ранку.

За кілька хвилин бригада зросла з шести чоловіка до одинадцяти. Робили всі. Вже об одинадцятій годині бригада закінчила формування одного боку моделі. Хлопці підраховували час.

— З трьох до одинадцяти вісім годин, — говорив Яшко. Виходить, що вже половину роботи зроблено. Останні вісім годин залишаються на другу половину роботи.

— Значить, в сім годин ранку ставимо опоки в сушку, — додав Ілько.

— Виходить, що так, — всміхнувся Сашко. Після шістнадцяти годин праці його посмішка була енергійна і свіжа.

Панас Іванович підходить до них.

— Ну як, втомилися, хлопці?

— Трохи є.

— Тепер легше буде, бо людей удвічі більше.

Комсомольці не хотіли показати робітникам своєї втоми і робили не відстаючи ні на крок від формівників. Робота подавалась вперед швидко. Робітники набивали опоки, а комсомольці підгортали землю та поралися коло заформованих частин. По мартенах випускали чергову плавку. Розтоплена криця спокійно текла жолобом у ківш і освітлювала червоним промінням цех. Проміння обнімало найближчі до мартенів естакади, вилітало в чорні провалля розкритих дахових ліхтарів і зникало в темряві ночі.

Стрілка годинника давно вже перекинулася за дванадцятю, і непомітно підбиралась до третьої години. Ліда втомилась. Спина настирливо вимагала спокою, а гладілка, що нею вона поралась коло формівлі, не слухалась натруджених рук.

Обробляючи формівлю, вона відчувала, як поступово важчала голова і важкою цеглиною падала на груди. Панас Іванович увесь час стежив за роботою і, оглядаючи окопи, підбадьорював робітників, що уперто стискували землю важкими трамбовками.

Отут треба зробити тугіше, — часом вказував він робітникам, обмацуючи чужими пальцями землю, яка лікар оглядає хоре тіло людини. Трамбовка падала гуді, де вказав Панас Іванович, і земля глухо стогнала, стискуючись над твердим бетонним моделі.

Федір робив на Сашкової окопі. В його постаті було щось нестримне й уперте. Груді глибокими подихами розгинали вогку сорочку і з-під неї матово виблискувало тіло в блідому світлі електрики.

— Підсилю сюди, — часом звертався він до Сашка, зазначав ногою, куди треба підбавити землі. Сашко допомагав Федорові. Трамбування наближувалося до кінця, і за півгодини робітники випустили трамбовки з рук.

— Ну, тепер можна і перекурити!.. — оголосив Панас Іванович, і бригада розкинулася в потемнених позах по перевалу.

— Перекурити, той перекурити...

Микита зробив тремтячими пальцями цигарку і наблизився до старого, щоб припаляти.

— Ану дайте, Панасе Івановичу, вогоньку, бо й свої сіринки десь заформував. Панас Іванович простяг до нього руку з цигаркою.

— Чого тебе трусить!..

— Трамбуюсь.

— А хлопчак вештається. Ліда і та не здається.

Ліда почула, що Панас Іванович говорить про неї.

— Робитиму до самого ранку! — І вона вперто крутнула головою.

— Ну, то й добре, а поки що приляж та відпочинь.

Панас Іванович навмисно хотів вкласти її відпочити, бо роботи залишилось небагато і дарма було всіх морити.

— Та засни! — пошуткував Яшко.

— Брось! — неслося у відповідь Яшкові, і горда посмішка блиснула на рожевих устах Ліди.

— Ні, серйозно, — ти можеш до ранку заснути, роботи небагато. Може, ще хто з хлопців ляже.

Сашко погодився з думкою Яшка.

— Лідо, лягай і спи, ми тебе перед зміною розбудимо.

Ліда почала була сперечатися з хлопцями.

— На холодний пісок не лягай, ось на спецівку, простели.

Федір висмикнув чийсь спецівку, що стрімгла в колоні естокади, і подав її Ліді. Ліда простяглася на просланій спецівні.

Її приємно торкнуло турбування Федора. — Які вони всі хороші. Ось Федіра. Вони навіть незнайомі, хоч і роблять в одному цеху вже кілька років. Робота з'єднує людей і примушує поважати один одного. Тим то і міцна наша кляса — думала Ліда — що вона вся свідомо працює над вивершенням важких історичних питань, купуючи кожен крок своїх перемог важкою працею, солоним потом мільйонів трудящих.

Її очі, наче засипані піском, поволі заплюювались. Так приємно було студити їх. Солодка втома обіймала тіло, і вії ласкали очі. Ліда боролась з втомою напівсвідомо. Сонний мозок змушував встати, взяти трамбовку і робити нею, не випускаючи з рук. А тіло сперечалося. Воно валилося важким оливом і прикувало до м'якої землі.

Ліда заснула.

Відпочивши, робітники разом з хлопцями кінчали роботу, і жоден з них навіть і не подумав збудити Ліду. Яків, глянувши на Ліду, солодко зідхнув і, відшукавши свою трамбовку, бив в землю, а сам зазирив їй. Пошу хотілося лягти на вогку м'яку землю і також солодко заснути, як це зробила Ліда. Але хіба це можна? — разом з хлопцями він починав роботу, то разом треба й кін-

чати. Ліда хай спить. Вона вже з Панасом Івановичем заформувала свою опону і їй нема чого робити.

Сашко розумів, що у хлопців сонний настрій, бо вони поралися коло своїх опок мовчки. Сашко вирішив розігнати їм сон посиленою роботою. Він гримав на хлопців, ганяючи їх по цеху з різними дорученнями. То послав до сушки, до майстра або до бригадира, то гнав по воду або вимагав скоріше готувати землю для формівників.

Робітникам, що допомагали бригаді комсомольців, він не дозволяв братися за лопату, і всю допоміжну роботу виконували комсомольці. Жвава рухлива робота вибила сон з хлоп'ячих голів, і вони, мов ті серни, перестрибували а перевалу на перевал, виконуючи доручення свого бригадира.

Що більше наближався ранок, то більше шарілися бліличчя у хлопців, згасяючи блідість втоми від важкої ночі.

Вони то збігали на перевал, то зникали за стосами опок, тягнучи від кранів важкі цеберки з водою, або підносячи на лопатах свіжу жовту землю для формівників. Робітники, що працювали на опоках, спостерігали роботу комсомольців і їм спадала в очі висока дисципліна. Жоден з хлопців не сперечався з бригадиром Сашком, розуміючи, що всі його розпорядження спрямовані на користь роботи.

Робітників вражала енергійність комсомольців і це у них посилювало бажання допомогти їм вчасно закінчити роботу.

Дмитрові найбільше з усіх подобалась робота комсомольців. В їхній дисципліні йому пригадувалось щось минуле рідне, до чого він звик. Він в цій чіткій і бездоганній роботі вбачав знайому йому високу Червоноармійську дисципліну, а Сашкову ролю він розцінював, як ролю ройового командира.

Дмитро аж жалкував, що в рухах і наказах Сашкових не було того ясного і безвідмовного, на що так багата мова військових. Дмитро не втерпів, щоб своїми думками не поділитися з робітниками.

— Погляньте. Сашко, як справжній командир. Наказує і все.

— Да, у них дисципліна, — погоджувалися робітники, і ще більше натискували на трамбовки.

* * *

Обрій розчервонівся, коли бригада закінчувала остаточно обробку формівлі. Панас Іванович, трохи зблідлий за безсонну ніч, оглядав опокі і гладілкою ласкав площини майбутніх станин.

Слідом за ним робітники піднімали обережно опокі пневматичним зводом і ставили їх одна на одну, підготовляючи їх для передачі на сушкові візки. І вже востаннє, оглянувши формівлю, вони укутували опокі цепами електроводів і ставили на візки, що мали рівно о сьомій ранку зникнути в гарячих сушкових пічках на цілу добу.

Робітники поспішали. До ранку залишилося небагато часу, а перед денною зміною треба було хоч трохи відпочити. Комсомольці були вільні від роботи. Всьому гуртові нічого було робити коло опок, та й їм треба було відпочити. Та хіба вкладеш молоді у буйні голови, що зуміла за ніч зробити стільки, що перша — ліпша бригада робитиме два дні!

— Прийде Жура, відрапортуємо. «Готово, мов, товаришу секретарю» — радів Яків.

— Глядіть, хлопці, щоб удень не поснули, — попереджав Сашко.

— Тримайсь, братва! Не здавайся...

— А то наші в бригаді скажуть — ніч поробилися і розкисли. Засміють...

— Не знаю як хто, а я витримаю.

— Та й я видержу, — сказав за себе Ілько і стурбовано глянув на Ліду, що й досі спала коло ями, де стояла опока.

— За неї не турбуйся, вона відпочила, — пояснив за Ліду Сашко.

Хлопці втоми не відчували, і коли робітники, закінчивши складання опок, сіли на перевалі відпочивати, вони збудили Ліду і подалися вивчатися, щоб зустрінути ранок бадьорими та свіжими.

— Куди постріляли? — поцікавився Панас Іванович, сідаючи коло робітників.

— Вмиватися побігли, — відповів Федір.
— Хорошо, — це відсвіжить. І її розбудили, — кинув старий убій, де лежала Ліда.
— Та мабуть.

Петомлені робітники тихо розмовляли проміж себе. Сонце запалило рожевим вогнем біло-сніжні хмарки і поволі знижувало яркі пасма свого проміння до свіжої росіяної землі.

Вілін поспішав до цеху. Його і турбувала, і цікавила робота комсомольців. Вночі Вілін навіть аж шкодував, що не виділив когось з членів партії — форміників в допомогу комсомольцям. Чи впораються самі? — думав Вілін.

Питання з машиною таке важливе, що останнім часом вже кілька разів партосередок віддавався йому. Пройшовши по перевалах і не аустрівши комсомольців, Вілін розхвилювався. Комсомольський перевал був вільний від опок, і на ньому сиділо кілька робітників, пихкаючи цигарки.

— Це нічна зміна і на перестой, як видно. Чорт зна що!... —
Думки стрибали, як проміння плавки.

— Але що ж це означає?..

— Може, не роботи?.. Так не такі хлопці, щоб підводити... — Вілін стурбовано оглядав цех.

Панас Іванович догадався, чого шукає спозаранку Вілін, але не встиг він промовити й слова, як той подався до воріт.

Жура теж не доспав цієї ночі. Рано схопившись, він подався до цеху, отут його першим і зустрів Вілін.

— Невже зірвали? — боляче вколола думка. Вілін простяг руку Василю.

— Твоя бригада робила? Я пройшов по цеху і не побачив хлопців.

— А й справді, щось не видно, — оглянувши цех, промурмотів Василь. — А чекай. Он якісь постаті. Мабуть, хлопці.

— Ні, то третя зміна. Там Дужий та формівники.

— Дужий Панас Іванович? Ходім!..

Назустріч їм підвівся Панас Іванович.

— Ви шукаєте хлопців?

— А де вони?

— Подались вмиватись чи що.

— Почекаємо тут, — вирішив Вілін.

— А ви робили в третій?

— І в першій, і в третій з хлопчиками разом, — посміхнувся Панас Іванович.

Все стало ясним. Вілін і Жура радісно і міцно тиснули руки робітникам, а з — за опок ішла бригада комсомольців, освіжена холодним струмом води. Бригада радісно зустрічала новий день праці, і всі були горді, здобувши перемогу. Комсомольці відчували в грудях незламну силу вояків. Вони були бадьорі та веселі, і ця бадьорість полилася піснею з їхніх вуст — словами поета.

«Завзяття повний і надії
З другими в пішому ряді
На спів, на гуркіт індустрії
Ходою повною іду.....»

Могутньо й повно ревів ранковий гудок, скликаючи тисячі робітників до варстатів, тисків. Цех заповнений сяйвом ранкового сонця, щерті залито дзвінкими комсомольськими голосами. Весь осередок зібрався сьогодні до першого гудка.

— Ура, — ура переможцям!..

Десятки рук тяглися до робітників і до комсомольців, одним дякуючи за допомогу, а других вітаючи з перемогою. З вуст у вуста передавалися привітання, хто за одну ніч зумів зробити таку величезну роботу.

Йожик прийшов на перевал з цілим десятком каталів.

— Ну як? — це було перше, з чим він звернувся до Панаса Івановича.

— Подали до сушки, — була відповідь.

— Дайте слово! — і Йожик повис над натовпом, здершись на колону естокади.

— Товарищі! Я казав раніше й тепер скажу: наші комсомольці молодші, і все... Спасибі пролетарське тим, хто прийшов їм допомогти. Шаржирка, значиться, тепер буде!..

Він швидко зіскочив зі своєї трибуни і, натрапивши на першого Ілька, міцно чмокнув його в чоло.

— Глядіть, — обернувся він до каталів — залити обережно чистосортною!

— Зробимо, не підведем.

Ранком стінна газета «Мартенівка» писала:

«Комсомольська набивна машина працює вже рік.

«Комсомольці змусять працювати шаржирку».

І кидаючи у мартени шихту, каталі гордо говорили:

— Ясна річ, комсомол хоч що зробить.

* * *

Вибивають опоки широкими ударами ковалд. Після кожного удару сиплеться гаряча земля і поволі звільнюється червоне розпечене тіло деталі. Рідко буває, коли, плавці дадуть вистигнути. Щоб не затримувати опоки, її вибивають гарячою.

Комсомольські опоки були залиті через годину після того, як їх вивезено з сушильних печей. Заливкою керував сам Йожик. Він стояв коло ківша в райдужному іскровому дощі. В правій руці він тримав окантоване в дерев'яні рямці кольорове скло, а ліва, високо піднята над головою, керувала рухом зводу. Ліва рука показувала зводареві, куди ставити або перевозити ківш.

Рука вгору — і сталевий трос намотується на вал багатосильним мотором, рука зліво чи там вправо — і звід слухняно сунеться за дорогою ношею.

Зводар. Його очі вп'ялися у постать, уквітчану іскрами. Ледве помітний рух руки — і він передав його зводові.

Важкий струм криці спокійно ллється у роззявлене горло опоки і та жадібно п'є крицю, похлинається, харчить і п'є. Часом лунають по цеху, як постріли рушниць, хлопюки газу, і на кожний такий постріл Йожик відповідає:

— Пий, матушка, пий!

— Пошол! — голосно подає команду Йожик, і звід котиться туди, куди показує його рука.

Бригада комсомольців чекала на плавку.

— Коли б не було браку!.. А то знову берись за трамбовку...

Комсомольці роєм ходили за Йожиком і весь час допитувались:

— Ну як, нічого!..

— Ось годині через дві виб'ють, тоді й побачите.

В бригаді Панаса Івановича робота посувалася звичайно. Ставлення робітників до нього змінилося. Робітники ввічливо віталися з ним, говорили про се, про те і наче просили, щоб він їм пробачив за невдачі дотепи в минулих днях.

Один лише Ключка не змінився. Правда, він не займав Сашка, не зачіпав Панаса Івановича і не вітався з Федором, але і своєю поведінкою не виявляв будь-яких змін.

Панас Іванович не мав часу дивитись на заливку, і всю останню справу цілком довірив Йожикові. Хлопці з комсомольської бригади, що часом проходили повз перевал, нічого не говорили. І тільки о дванадцятій годині Сашко повідомив, що опоки залиті і зараз їх будуть вибивати.

Увесь комсомольський осередок з напруженням чекав, коли готові будуть опоки, і Василь попередив усіх, що в перерву треба зібратися коло червоного кутка.

— Приходь обов'язково, — говорили хлопці один одному, але жоден з них не знав, що то за важлива справа і чому секретар збирає увесь осередок.

Василь у перерву тихенько й хитро посміхався, сидячи на ящиків формівної землі. Хлопці збиралися навколо його і кожен, наче змовник, оглядав присутніх.

— Всі?

— Здається всі.

Перед цими зборами ластівкою по цеху облетіла чутка, що контрольний відділ прийняв станини. В цей день кожен з комсомольців був іменником. Та й як бо може бути інакше! Робітники вітали вчинок комсомольців, вітали кожного, у кого на грудях знайшов собі місце «КІМ», або тих, що знали їх за комсомольців.

— Чули, станини готові?

— Знаємо!

— Наше завдання тепер скоріше здати їх до електрозаводу.

— Правильно. Здати сьогодні.

Василь розстебнув комір і, набравши повні груди повітря, почав:

— Я скликав нас для того, щоб обміркувати, як краще здати станини. Є два шляхи. Можна просто навантажити їх на грузовика, одвезти на завод і кинути серед подвір'я, як це часто робиться у нас, а можна передати до рук певній організації, яка б відповідала за своєчасне виконання нашого замовлення. Я гадаю, що другий шлях для нас найвигідніший, і та організація, якій ми доручимо подальшу справу, буде комсомольською організацією електрозаводу.

— Правильно! — хором проказали хлопці.

— Я пропоную зробити так: в шабаш Митро, Ліда, Ілько та ще ті, хто зажадав показати хист та спритність, напишуть гасла на великих аркушах паперу так, щоб їх можна було прибити до бортів авта. Випросимо у заводоуправління вантажника, складемо на нього станини, посадимо свою делегацію і каті!..

— На електрозаводі розійдуться всі, бо деж буде пізно.

— Ми їх сповістимо телефоном.

— Кого надішлемо за делегатів?

— Всю бригаду, — вони робили, то й хай їдуть здавати свою роботу.

— Хто проти? Нікого?

— Єсть!

— Вирішена справа.

— Глядіть, щоб усі були по місцях, а я попереджу електрозаводців та Віліна.

Комсомольці розбіглися по цеху, а Василь за кілька хвилин докладно розказав Віліну про все, що вирішив комсомольський осередок. Вілін погодився з думками комсомольців, і вже через десять хвилин погодив питання з заводоуправною, яка дала вантажника.

До цеху часто потрапляли вантажники і на цей раз ніхто з робітників не звернув уваги, що на нього складають зводи. Одні лише комсомольці по-господарському поглядали на роботу зводів. Комсомольці всі знали, що то станини збираються покинути свою батьківщину для того, щоб через декаду повернутися вже моторами.

В шабаш Ліда вперто розмахувала над папером пензлем. Фарба довго не висихала, і для того, щоб не гаяти даремно час, хлопці бігали з плякатами до мартенів і сушили коло задніх люків. Плякати в температурі сотні градусів за хвилину цілком висихали і квітчали собою борти вантажника.

Вантажник чекав на шабаш. Коло його метушилися хлопці, квітчаючи у свіжі плякати. Гудок, і вмиг навколо вантажника натовп робітників. Пожик та Панас Іванович обійшли навколо вантажника, прочитали всі гасла і, глянувши один на одного, весело засміялися.

— Втнули!..

— Да, вони можуть, — втираючи хустиною слюзу, погодився Пожик.

Перед ними був яркий плякат з їхніми прізвищами. Комсомольці писали. «Нам допомагали робити станини старі досвідчені робітники — ударники: Панас Іванович Дужий, що має 45 років виробничого стажу, та Кузьма Васильович Пожик, що має 24 роки виробничого стажу. Товариші електрозаводів, залучіть до справи виконання нашого замовлення старих робітників свого заводу і виконайте наше замовлення негайно».

— Що не кажіть, а правильно написано — промовив Пожик, а Панас Іванович вже слухав Віліна й Василя, що з вантажника кидали жмути гарячих, як криця, снів у гурт.

Василь говорив, як робітники та комсомольці самовіддано і чесно виконували завдання, а Сашкові та Панасові Івановичу здавалося, що Василь говорить не про них, а про когось іншого розповідає цікаву і захопливу історію.

Слово дали Панасові Івановичу. Він на весь зріст став над натовпом. І коли гурт робітників припав грудьми до бортів вантажника, старий тихо і соромливо промовив:

— Що я, я нічого. Трохи допоміг. А хлопці вміють працювати, і роботу люблять.

... На вантажникові стояв природний оратор Йожик. Цей, наскрізь просві-
тлений крицею чоловік, любив говорити про палку і енергійну молодь. Він зі-
ставляв з сучасним свою молодість, говорив про жорстоку колишню експлуата-
цію. Згадував сотні разів розбитий свій ніс і приходив до одного трагічного виснов-
ку. «Якого я біса народився до революції за цілих сорок років»!

Йожик любив говорити. Він на своєму віку бачив чимало людей, і його
любили слухати робітники.

Сашко із захопленням слухав Йожика і тут же разом він зіставляв своє життя
з життям молодого колись Йожика. Раптом Сашко відчув на своєму плечі чийось
руку. Може, хто з товаришів з осередку? Сашко обернувся. Перед ним стояв
Ключка з протягнутою рукою. Він дивився кудись у землю, уникаючи очей
Сашкових.

— Саша, ти пробач. То я так... здуру. Розумієш?

Сашко зрозумів. Міцний потиск рук став початком дружби.

Вересень, 1931 рік

Харків, ХПЗ

СТ. КРИЖАНІВСЬКИЙ

РОБІТНИЧИЙ РАНОК

Будильник підводить рано.
До гудків ще
Година шоста.
Ще сон тримає і манить
В обіймах солодкої млости.
Виходиш.
Тебе зустрічає
Ранкове обличчя країни.

.....
Ці люди, що сплять у трамваях
Повертаючи з третьої зміни.
Ці люди, що натовпом ринуть
на майдан, з поїздів пригородніх.
І гудки починають — сьогодні
Викликаючи першу зміну.
В будинках

риплять ворота,
Злітають огні цигарок,
І губляться без повороту
Дзвінки із трамвайних марок.
На Петінку йдуть трамваї,
Переповнені до одказу.
Робота, робота, робота чекає,
Робота чітка, як накази.
Всім — поспішати з гудками.
В сім зачиняються брами.
Струм ввімкнуто.
Робота йде.
Почала
Республіка
день!

Січень 1932 р.

М. ТАРДОВ

КІНЕЦЬ ОХОТСЬКОГО ПОЛКУ*

(Продовження)

«ВОНИ ГІРШІ ЗА ВОРОГІВ»

Занедбаними заїмками кублитися в горах село Космачі — місце нашого перепочинку. Тут міряють простори моргами, харчуються самою бараболою. Горці — гуцули, мешканці Карпат, то самі бідарі.

Цілий морг — це химерна мрія. Вся здатна земля — у пана, а в гуцула — вбога чверть морга, рідко, коли половина. Хіба ж розійдешся на такому жалюгідному клаптику?

Хліб посій, цибулю засади, картоплю скопай та ще про худобу подбай...

А панові податки сплати, глитаєві борг поверни. Де ж тут підкоряти прирodu, будувати мости, торувати шляхи. Тільки й думок, щоб з хліба на бараболою перебитися та якоесь життя перебути. Гуцули страшенно бідують. Злидні і хороби підкошують нарід. Податки вкрай придушили.

Салдатам гуцули радіють. Ріднить з ними гірка доля. Дружбу зміцнює салдатська пайка. Ось чому до нашого приходу хазяїн прибирає хату, виганяє з сіней теля, готує запаси сухих дров.

Гуцули живуть без димарів. За «дим» треба платити окремий податок, а тому дим пускають просто в сіни. Вітер жене його назад. Дим ріже очі, з очей ллються сльози. Гуцули витримують, вони звикли, але салдатам важко. Навіть гірке бліндажне життя не привчило ковтати дим. Частенько ми перечікуємо на дворі, поки хазяйка витопить пічку.

Село живе смутним тоскним життям. Тільки ввечері молодь, збираючись, порушує цей смуток. Тоді далеко межигір'ями котиться луна молодих дзвінких голосів.

Ходили й ми кілька разів до них на гулянки. Вичепурені в білі довгі сорочки під безрукавками і в портиниці** з домотканного сукна, молоді хлопці — весело перегукуються з дівчатами.

Гуцули прегарний нарід: високі, стрункі, з легкою нечутною ходою пружних ніг, що звикли перемагати непрохідні горяні стежки. Убозтво, злидні й боліші не приборкали гуцулів. Часто - густо молодь, закінчивши робітний день, розважається й гуляє до світанку. Молодість завжди молодість, навіть в убогій хаті найбіднішого з бідних гуцулів.

У неробочий день в Космачах незвично шумливо. Молодь гуляє на всю губу. Їхня веселість заражає салдатів і ми всі висипаємо на вулицю.

На майдані натовп. Звідти лунає сміх і веселий гомін.

Що там таке?

Розштовхуючи плечем юрбу, Хижняков протискується до центру, тягнучи й мене за собою. У колі стоїть молодий хлопець. Веселе, рухливе обличчя все зморщилось у гримасі, намагаючись віддати чийсь вигляд. Кого він зображає? Натовпові цей «хтось» добре знайомий. Про це свідчить загальне піднесення, сміх і гострі дотепи.

* Див. «Ч. Ш.» № 1 — 2.

** Портиниці — по - гуцульському шаравари.

— Кого це він висміює? — питається Дмитро в сусіди.
— Хіба не чули, — Василя. Наш багатій, — скуний, як чорт.
А хлопець тим часом штукарить.

— Позички тобі? — гримасе він, жваво скочивши з лави: — Семене, то і позички! — разом міняє він тон. — Позички? Дав би тобі, і с в мене, — каже він перев'язуючи тугіше гаманець, що висить за широким поясом, — та ось бач... очкур не дає, — разом під громовий регіт юрби закінчує хлопець.

Вистава невдовзі змінюється піснею. Пішовши далеко за околицю, гуцули ладно виводять свої пісні. Співають вони майстерно. У надричних протяжливих мелодіях випливають вони всі болісні й страждання. Піснями гуцули розважають собі серця. Нас ці пісні змушують гостріше згадати залишений дім, рідне село.

— Співають, як у нас на селі, — хмуріючі обличчям, каже Іванченко.
Так на цих зборищах, постійно зустрічаючись, у нас створюється приятельство і помалу переростає у велику дружбу. Гуцулиповідають нам про свої печалі та про радощі і допитуються, як живе селянин у нас, на Україні далекій.

Одна подія міцно закріпила нашу дружбу. У місцевого глнтая жив сирота — хлопчик років з дванадцять. Не було таких знущань, яких би не зазнав приймак від хазяїна. Хлопчик усе терпів. Ніхто не наважувався заступитися за сироту. З багатієм сварились невидібно.

— Шкода сироту, шкода — похитували головами селяни з тих, що серцем м'якші, — а нічого не вдієш.

Хлопці з молодших та задерикуватіших, одно погрожували вибити глнтаєві шиби, та все чомусь не наважувались. У нього жив якийсь «пане капітане». А начальства гуцули боялися над усе. Гіркий досвід навчив з офіцерами не зв'язуватися.

За пригоду нещасного браного на муки Хведька, розказали нам якось на звичайних святкових зборищах. Другого дня ми в сотні обмірковували, що зробити, щоб визволити хлопчика і покласти взяти його на виховання, приставити до кухні.

Підпоручник Безбрежний не заперечував, коли я відрепортував йому про це. За годину ми вирядили Мухіна та Муравйова по хлопця і незабаром перед нами з'явився рудий, присадкуватий хлопчик, баньканий і весь у ластовинні.

— Як звати? — спитав його Іванюк.

— Хведір, — моторно відповів малий.

— А прізвище?

— Не знаю, — зитився, почервонівши по саме волосся Хведір.

— Не знаєш? Тоді назвемо тебе «Гуцул».

Так і залишився Хведір Гуцул при нашій кухні.

Салдати звикли до Хведька і полюбили його.

— Наш Хведько, — так прозвала його вся рота.

— Хведір Гуцул, — з сапопавого поправляв салдатів Хведько.

* * *

З тієї пам'ятної ночі все запалилося новим світлом.

— «Рус, у Петрограді революція» — ці слова невідступно переслідують нас, сповнюючи світ новим змістом. Мов вихор вдерлася до шанців звістка про революцію і саме це слово — революція — досі майже незнайоме, по-новому повертає свідомість, нищить усі усталені поняття, перероджує салдатів.

«Німецька вигадка» — плякат, що сповіщав про неймовірну подію, про повалення царя, тепер яскраво живе в уяві кожного салдата.

З тієї ночі всіх поияв особливий піднесений настрій. Ця звістка охопила нас, оповила шанцеву дійсність, погинула всі наші помисли.

Але до перших звісток чота поставилась з великим сумнівом.

— Царя повалили? Тут щось не той, братия... Руки короткі, — зісно перебив Муравйов Приходька.

— Навряд чи це правда... — непевно сказав і Чревов.

— Щось тут наплутали ви, — хором загули невірні, — цар зрікся, а хто ж замість його буде? Щось, любонь, наплутали.

— У такому разі, ходім гуртом дивитися, — запропонував Приходько, — айдеш не підстрілили нас, з німцем балакали — не підстрелять і вас. Рушаймо...

Цілий рій спустився до долини. Галасом, перегукуванням сповналися гори — Хвактів дай, хвактів, — уперто кричав Муравйов, учепившись руками за край плякату.

— Правду кажемо, — трималися свого німці.

— А коли правду кажеш, вилазь із шанців, поговоримо тут.

За мить з'явився німець перед нами.

— Правду кажу вам, росіяни, не обманюю.

— А хто ж країною керує? — спитав Чрезов.

— Дума керує країною.

— Так воно може бути, — задумливо проказав Мухін. — Може бути, — повторив він ще раз.

— А що ще знаєш? — спитав Приходько.

— Більш нічого.

З німецьких шанців залунала команда. Чітко відмірюючи крок, пішов німець назад до шанців. Довго ще гомоніли салдати в долині перед дротом, ділючись думками. Не вірилося в правдивість цієї приголомшливої звістки.

Але незабаром повірили і вже остаточно.

Другого дня, увечері, я повертався з дивізійного шпиталю до роти.

Прикинувшись хорим, я пішов до околотку, але, замість околотку, потрапив до обозу другого розряду. Тут зустрівся з Бійцевим, звирівся йому з плямами втечі Хижнякова. Бійців схвалив їх і сам одвіз мене до дивізійного шпиталю. Дорогою він розповів мені, що й тут теревенять про Пітер, що на приборкання кидають туди війська.

Півгодини розмова з одностудом зауряд-лікарем закінчилися тим, що я дістав дві пляшки спирту й цілу купу різних гадок та пересудів про пітерські події.

Спиртові я дуже зрадив. Його з зайвиною вистачало, щоб споїти вартових. Менш цікаві були відомості зауряд-лікаря. Нічого нового він не знав. Разом з каптьором пізно вночі доїхав я до нашої позиції.

Обережно ступаючи з пляшками в речовому мішку, караскався я вгору. Кілька разів присідав і, нарешті, гору переміг. Поволі, прикидаючись хорим, спершись на грубий ціпок, пройшов до себе.

Ось, нарешті, наш бліндаж.

Зійшов східцями, відслонив намет і, широко розплющивши очі, застиг на місці.

Перед пічкою, на грубому оцупалку, сидів Хижняков. Він щось запально розказував салдатам. Ті оточили його з усіх сторін, уважно вслухаючись у кожне слово. Я обмацав себе, смикнув за щетину, що різно вкривала мої щокі, потяг за вуса. Ні, не сплю. Це дійсно був Хижняков. Це його голос, його живі очі його прями́й, крінкий лоб, з непокірним чубом, що випинає вперед.

Це був Хижняков.

Я вже не сумнівався.

Розштовхуючи салдатів, вдерся всередину.

— ... Той, каже він Іванюкові — був дурень, дурнем і зостався... — долетіло до мене.

— Митьо, — крикнув я, — Митьо, це ти?

— А то ж хто!

— Як же то...

— Та не заважай, — перебив мене Приходько. — Розказуй далі, Дмитре.

— Ну, козирнув, значиться, фельдфебель, гаркнув щосили «слухаюся», штовхнув мене в шию та й каже: — Іди, поки цілий. Хотів зостатися, послухати, що там офіцерщина говорить, але поліційна рота всі стежки пильнує.

— Так, кажеш, усі сотенні й півсотенні там?

— Всі та ще які серйозні. Тільки Безбрежний усміхається.

— Чи, бува, не про наступ мова?

— Не знаю. Здається, що ні, про це щось не чути було.

— Щоб не тоді могло бути?

— Дідько його знає.

— А тебе за що тягли до полкового командира?

— За листівки.

— І що ж?

— Не знаю,— щось трапилось, вони і відпустили. Під суд не віддають. Такої.. Сіциліста і не чіпають,— дивувалися салдати.— Одне слово, напевне воля, німці правду казали.

— Царя нема—свобода, тепер ось і не чіпають,— перекожливо сказав Іван.

— Так воно й є,— підтримав його бліндаж.— Це ж не офіцер вийшов до нас з німецьких шанців,— салдат, свій брат, під'яремний. Брехати не буде.

Щасливий поворот Хижнякова ще більш переконав нас, що революція незаперечний факт, що німець правду сказав.

Салдати гомоніли на відпочинку. Розмовляли все про одне.

Багато салдатів не вірять,— не так то легко відразу перескочити з одвічного ярма в дарину волі. Старе глибоко кублилося. Сотні тисяч химерних ниток риткали павутиння, заплутавши в ньому і свого, і чужого.

Охоче приймає революцію Мухін — різки допомогли йому зрозуміти багато дечого, підштовхнули його думку.

Не хоче революції, заперечує її всім своїм єством Муравйов.

Та салдати не слухають його.

— Коли б тільки правду сказав німець, а про царя думати не слід. Про себе зараз треба думати.

Звістка, забивши тонким струмочком з німецьких шанців, полилася в запілля, стикнулася із зустрічним потоком потвердження і вже бурхливою річкою розлилася по бліндажах, охоплюючи геть усе й усіх.

Революція.....

Революція!.. Лунає в шанцях, передається з хати до хати, від одного до одного, не оминаючи нікого.

Революція...

Це слово пронизує, кличе до життя. Салдати, наче в чаду, втратили сон і апетит. Вони жадають відомостей, але ці відомості, вискочивши десь з польових телефонів, потонули в бліндажах начальства. Люди живляться чутками, неясними й неповними, розквітчаними палкою уявою.

— Царя повалили.

— Є тимчасовий уряд.

— Родзянко привіз зречення.

— Незабаром мир.

— Землю невдовзі почнуть ділити.

Ці слова ще більш розпалюють уяву. Виправляє плечі сіра армія. У розбурханій свідомості мільйонів починає конкретно зречуватися революція. Мир, землю, розв'язання всіх наболілих питань — все це має принести революція. Цьому непохитно вірять шанцевий люд.

Мені з Хижняковим не дають спокою.

— Що таке тимчасовий уряд, з кого він складається?

— Хто такий Родзянко?

— Хто крайною керуватиме?

— Яке це слово революція, що воно значить?

— А, може, замість Миколи, сяде на престол Михайло, й яка тоді різниця?

Ми самі теж плутаємось, всього не знаємо доладу.

Дехто з сміливіших спробував податися до офіцерів, але ті неприхильно мовчали. Лють пойняла салдатів.

— Вони ж знають, вони ж усе знають. Чого ж мовчать? Чому правду ховають од нас? — дедалі частіше лунали обурені голоси.

— Свавільно їхньому кінець, а вони все сподіваються — що ми не дізнаємось.

— Провчити їх слід було б.

Злість чимраз більшає.

— У нас революція, там, у тилу, життя по - новому перекраюють, а ми навіпамакки змушені жити.

— Ми про революцію від німця змушені довідуватися, — запінившись кричить Приходько.— Чому мовчить начальство? Чого вони ховають від нас? Вони гірші за німців, вони гірші за ворогів. Все одно по - їхньому не буде. Революція наша...

Два табори — салдати і начальство. Тепер це позначається ясніше, ніж будь-коли. Офіцери ховаються, сидючи по своїх бліндажах.

Нам терпець уривається від непевності.

Деякі скупі відомості мені пощастило витягти в ротного. Він сам покликав мене до себе.

— Знаєте, німці вам правду сказали тоді, та наполовину тільки. Цар зрікся, але на користь брата Михайла. По суті нічого не міняється, або міняється надто мало.

Я довго сидів у нього, силкуючись випитати більше. Я знав, що в сотні мене закидають питаннями.

Зрештою сотенний не витримав моєї непосидючості і засміявся.

— Чудна ви людина. Слово чести, нічого більш не знаю. Як довідаюсь, повідомлю.

— Ваше благородіє, — посмілювався я, — а може натиснути? Може, в штабі більше знають? Інак аджеж Хижнякова не відпустили б.

Ця думка вже кілька днів, як виникла у нас, але ми вагалися.

— Натиснути? — замислено перепитав сотенний. — А й справді. Треба спробувати. Тільки для безпечності — візьміть Хижнякову відпустку на три дні, щоб його тут завтра не бачили. А тоді починайте.

Я тямую стискаю руку сотенному, беру відпустку для Хижнякова і бігцем подаюся до роти.

За кілька хвилин мене осипають градом питань. Ледве спромігшись задовольнити бажання салдатів дізнатися чогось нового, я з Хижняковим і Приходьком ідемо в гори. Там я їм переказав розмову з сотенним.

— Це правда, слід натиснути, нічого тут відволікати, — рішуче заявив Хижняков.

Дістаю папір, олівці. Утрох склали нову листівку про те, що офіцери ховають від салдатів усе, що робиться в тилу, що вони не хочуть революції, що німець, якого вони звивають ворогом, виявляється нам ближчий, ніж вони.

Закінчили листівку закликом кінчати війну. Уранці Хижняков поїхав до Бійцева, а вночі наші листівки висіли на всіх перехрестях села Космачів.

Одну Приходько навіть умудрився приліпити хлібом до дверей полкової канцелярії.

Настирливо перегукувалися того дня польові телефони. До нестями працювали телефоністи. Сотенні перемовляли з батальйонними, батальйонні з полковим командиром, густим басом деркотів дивізійний виклик, підспівували йому полкові гудки.

Панів офіцерів викликають до командира полку, — проспівав тенором опівдні штабний телефоніст.

А за годину знову заверещали всі телефони.

— Сотням виходити, шикуватися, і до штабу полку. Бути при зброї, без речових мішків.

— Помогло, — весело гукає до мене Приходько, підперізуючись наском.

— Помогло, — так само весело відповідаю йому.

За мить вишикувалися сотні, сонце бавиться на баїнетах, село потонуло в гучній пісні. Бадьорим кроком підходять салдати до полкового майдану. Тут уже збудований поміст.

Посапуючи сходять на нього полковник фон-Дерп. Опасистий, з завжди червоним обличчям, він сьогодні здається блідий і якимось схудлий. Довго оглядає салдатів, уважно дивляючися в обличчя.

— Братця! Я вам зараз прочитаю царів маніфест. Слухайте уважно. В житті нашого народу починається нова доба.

Він дістав з кишені складений вчетверо аркуш, поволі розгорнув його і почав читати, ледве зводячи дух:

«... У дні великої боротьби з зовнішнім ворогом, що за малим не три роки намагався пригнобити нашу батьківщину, господу богів і угодню було наслати на Росію нову тяжку спробу...»

Голос полковникові конвульсійно уривається. Він дістав носовичка, витер носа, відкашлявся.

Стрункими дотирикутниками замерли сотні. Нерухомо вишикувалися салдати. Жадібним поглядом втопилися в полковника. В очах німе запитання.

— А далі?

Полковник далі читає:

«... У ці рідкі для життя Росії дні, визнали ми за обов'язок свого сумління полегшити народові нашому шільне зведення й згуртування всіх сил народніх для найскорішого досягнення перемоги, і в згоді з державною Думою визнали за добре зрестися престолу держави Російської і скласти з себе найвищу владу...»

Полегшене зідхання виривається з сотень грудей.

— Правду сказав ерманець, — шепоче хтось поруч мене.

Полковник скомандував:

— В о - о - о - о - л ь - н о - о !

Заворушилися всі сотні враз. Гомону не охопити.

— Мир!..

— Мир!..

— Кінець війни!..

— Мир!..

— Царя геть, спокійніше буде народові.

— Царя забрали, а царенята ще сидять.

— Їх теж заберемо.

— Тепер з земелькою будемо...

До наших лав протискується Хижняков. Він щойно приїхав з обозу. Ми оточили його щільними лавами. Палко, яскраво, звідки тільки слова взялися, говорить він про переворот. Революція... воля... Слова ці набувають зараз особливого значення, особливої ваги. Чимраз більшає натовп.

Занепокоєні офіцери наблизилися і прислухаються до його слів.

— Ось уже і проводир знайшовся, — кризь зуби прощидив підполковник Масальський.

Він повернувся і, спираючись на ціпок, пішов до командира полку.

Вони якусь хвилину перешіптувалися, а тоді залунала майданом голосна команда:

— Стано - о - о - о - вись!

Салдати розійшлися по сотнях.

— Смирно - о - о - о !

Салдати замерли, дожидаючись нових повідомлень. Полковник задоволено оглядав шерги. Дисципліна покищо зберегаєть.

— То ось, братця, стала і наша Рассюшка на нову путь. Замість царя, в нас тимчасовий уряд з членів державної Думи. Він доведе нас до установчих зборів. Велике діло воля, братця. А тому щосили треба вірити Тимчасовому Урядові. Заприсягнімося йому!

З патосом прочитує полковник присягу. Поволі повторюють за ним салдати, чуїно прислухаючись до кожного слова.

Слова нові, нечувані, — ніби помолодшали салдатські голоси. Дзвінками переливаючи, то стихаючи, то з новою силою здіймаючися вгору, перегукується сама воля. Тремтять під кінець голоси. Раптом жарким полум'ям здіймається в небо прапор. Прапор волі.

— Ура - а - а - а ! — тисячами голосів гуде майдан. Блищать очі. Міцно стискають руки гвинтівки, а на обличчях усім посмішки, посмішки радощів, що випинають з грудей.

— Смир - н о - о - о - о ! — знову лунає над головами і знову припиняє майдан.

— Братця! Тимчасовий уряд вимагає підписів для скріплення присяги. Підписатися всім полком. Шикувати сотні розстрільною.

Гадючками простяглися чоти. Перша сотня попереду. Високий правофланговий салдат підходить і бережно виводить хрест на чистому аркуші паперу. Слідом за ним підписуються письменні.

Хрести і підписи.

Підписи й хрести.

Ретельно виводять письменні свої прізвища. Заздрісно дивляться на них неписьменні.

— Товариші! — раптом задунав десь різкий сталевий голос Бійцева.

Нове, незнайоме слово, слово волі, примушує всіх повернути голови.

— Товариші - і - і - і, що підписуєте? Чисті аркуші! А що, коли офіцерщина напише там, що ми знову присягаємо цареві?

Ревинцем відповідає салдатська маса на ці слова. Нестримною лавою сунули до столів, схопили аркуші і порозтикали їх по кишеньях.

— Не дамо!

— Товариші, — гримить знову Бійців. — Перевірку треба зробити. Куди гні офіцерщина? То вони мовчали, наче в рота води набрали, а то відразу заговорили.

— Правильно, — гуде майдан. — Де командир полку?

Хижняков, Приходько й я метнулися до помосту. Там тільки підполковник Масальський.

— Вам чого, делегати? — глумливим голосом запитує він нас.

— Де командир полку?

— Був і загув, товариші салдатт, — з притиском на «тт» вимовляє Масальський.

— Ваше скородь, ви не той... не дуже то, — не знайшовши слів, бурмоче Приходько.

— Чого ізволіте, товариші салдатт? — знущається далі Масальський.

— Чого? того... — цього!..

Іван, не стерпівши наруги, кидається до полковника. Хрипкий крик переляку застрягає в горлі Масальського, стисненим сталевим рукою. Обличчя підполковникова поспинішало. Страхом смерті сповнилися виріячені очі. Ось - ось задусить Іван батальйонного, але його зупинили дужі руки Бійцева:

— Кинь, Ваньо... Не зачіпай. Сам від люті здохне. Нічого руки бруднити. А ви, ваше скородь... ідіть звідси мерщій, інакше все свято поспусте.

В обличчі Бійцева стільки загрози і рішучості, що наляканий підполковник, зцілувшись і важко спираючись на ціпок, швидко закульгав до штабу полку. За ним поволі, поодинокі потяглися офіцери. Залишилося небагато і серед них підпоручник Безбрежний.

— Товариші, — кричить Бійців з помосту: — Товариші, треба знайти командира полку. Хай скаже, навіщо збирав підписи...

— Відшукати...

На всі боки подалися загони.

Ниткою простиглися розвідники на пагорках. Заглядали в кожну утну Але полковник, наче у воду пішов.

— Нема його, — шоразу переказують по розстрільні.

— Нема...

— Не знайшли.

Нетерплячка пойняла всіх салдатів.

— Шукайте краще, — гукали вони.

— На горища заглядайте.

Раптом ліворуч з прогалини чути голосний регіт і негайно по цьому до нас дунає:

— Знайшли! Ведемо... Під мостом з переляку заховався.

Незабаром прийшов загін салдатів. Вони щільно оточили полковника Дерца. У вимазаній землію шинелі, у плескуватому кашкеті, з лякливою, улесливою посмішкою на обличчі, він мав не дуже принадний вигляд. Шез полковник — гроза салдатів. Замість нього, жалюгідна, — ось - ось заплаче — баба.

Поволі сходить він на поміст. Щільно зімкнувшись, затамувавши подих, дивляться на нього салдати.

— Навіщо збирав підписи? — одразу ж починає допит Бійців.

— За нас - трукцію, — заикаючись, відповідає полковник.

— А де інструкція?

Полковник дістає пом'ятний папірець. Бійців і Хижняков уважно читають його.

— Товариші, правильно. Є інструкція про підписи, — розв'язує загальні напруження Бійців. — Але ось питання: чого ви, ваше скородь, сховалися?

— Злякався, — тихо мимрить полковник. — Злякався.

Салдатськими лавами дзвінко перекочується регіт.

— З'явся? Це так, — каже Бійців, — але підписів не дамо. Ось сідай, бо в тебе письмо розбірне і пиши Тимчасовому Урядові, що Охотський полк увесь присягає йому. А ми виберемо людину, вона й одвезе до Петрограду.

— Правильно - о - о, — лунає, відповідь. — Тобі їхати і тому, що поруч тебе, Хижнякову, — кричать салдати.

Десь дістали столика й стільця та перекинули їх на поміст. Хижняков сядовить полковника. З канцелярії виносять папір і атрамент. Низько схиливши голову, розчепіривши пальці, пише полковник з голосу Бійцева листа тимчасовому урядові. Тремтить полковникова рука. Дряпає стрибке перо папір. Кривими рядками лягають літери.

Пише полковник. Уперше в житті виконує салдатську волю, розбуркану переможним гомоном революції.

БРАТАННЯ

Луною покотилося нове слово по шанцях:

— Братання...

Де, в якому бліндажі, на якій ділянці фронту сказали його вперше — навряд чи зможе хто сказати.

Ніхто цього слова не вигадував.

Його покликала до життя революція.

Покотилося шанцями це слово пружне від Балтицького моря до Чорного, перекинулось на Кавказьке узбережжя і пішло гуляти аж до Ерзеруму.

І де б не пройшло, скрізь залишало яскравий слід.

Крізь дрти, фугаси, вовчі ями й капкани пройшло це слово нове — братання.

Стало рідне й близьке і нашим і німецьким салдатам.

* * *

Перший день братання збігся з виборами сотенного комітету.

Ми довго шукали позаду шансів місце, де б могла зібратися вся сотня.

Вибрали майдан перед другою чотою.

Глупої ночі підлізли до шансів ворога. Довго гукали до німців, спершу безладу, а далі розсудливо, — що завтра маємо обирати комітет.

— То ж не стріляйте по майдану, — лунко гукав Приходько.

— Гаразд, рус, — не стрілятимем, — по довгій мовчанці відповіли німці.

Уранці нерішуче, поодинокі, без зброї вилізли салдати на галявину.

Незвично, та й певности не було, що німці додержать слова.

Але скоро посмілишали: хто сів, хто приліг.

Німці виглянули з шансів.

Привітно замаяли з обох боків кашкети. Незабаром почали перегукуватися.

— А чи не запросити їх сюди? — запропонував Чревов.

— Правильно, — погодилися салдати, хай подивляться, як у нас по-новому...

Німці швидко здалися на запрошення. Цілою чотою, під командою фельдфебеля, перейшли до нас на галявину. Посадовили ми їх і почали вибори.

Нове, незвичне діло, ніхто не знає як почати. Вирішили обговорювати за списком.

— Мішкова. Ні... Він божеський, а бог нині не в моді.

— Нехай бог на небі сидить, а Мішков у холодах ходить.

— Куди його до комітету! Ти його в комітет, а він тебе різками одшмагає, — не стерпів Мухін.

— Муравйова? Овва!.. Який же з його комітетчик? У нього тільки і думок, якби то когось обшакрайти...

— Не підійде. Він одразу в начальство вилізши, спітніє. Нам такого, щоб героєм був...

Забракували й Іванюка, відкинули Гавриленка і ще чоловіка з десяти.

Не затримались на Чревові, пройшов Приходько, обрали й мене.

Проголосували незначною більшістю півсотенного Біляєва і писаря.

Комітет зформувався.

А тоді сунули до німців.

Спершу боязко, непевно, а всеж зав'язували стосунки. Переважно обмін. Німці уважно приглядалися до нас, охоче міняли сигари на хліб і цукор. Розмов не починали. Все скоса зиркали на фельдфебеля.

Той шохвилини поглядав на годинника.

Нарешті, підвівся, скомандував, і німці ключем потяглися до своїх шанців.

— Приходьте частіше, — гукали наші.

Німці крадькома оберталися і похитували головами.

З того часу зустрічі наші стали регулярні.

Спершу німці завжди приходили під команду. Звичайно, виряджали сфінгера чи фельдфебеля, що добре знали російську мову. Німецькі командири дуже уважно прислухалися до наших балачок. Досить було зняти розмову на тему про мир або про революцію, як зараз же лунала гостра команда. Німці підводилися та йшли до своїх шанців.

Попервах зустрічаючись, головню турбувалися товарообміном та листуванням. Ми передавали через німців листи нашим бранцям, вони своїм. Обмінювали харчі. Міняли хліб, цукор на сигари, галети.

Але тепер уже ні ми, ні німці не вдовольняємося цими зустрічами. У нас виникають тисячі обопільних питань. Жадаємо поділитися з німцями нашими думками про революцію, заразити їх нашою радістю.

Нам здається все таким простим, нескладним.

Війна... це — минувшина...

Революція і мир... це — сьогоднішнє.

Забуваємо, що й досі нами керують пани.

Нам здається, що ми самі вже стали можновладцями, що досить нам забажати — і все буде по — нашому, що треба тільки переконати німецьких салдатів... добалакатися з ними. Забуваємо про ворогів нам сили і спрошуємо всі стосунки. Дійсність здається нам така, якою ми б хотіли її бачити. А тому шукаємо приключки, як би то відокремити німецьких салдатів від їхніх командирів.

Незабаром нагодився такий момент. Раз на зустріч з чагарнику вискочила просто на нас козуля. Струнка, тонконога тварина стала, мов закована. Великими волохистими блакитно-синіми очима дивилася на збіговисько людей. Спершу від несподіванки ми заціпеніли. Козуля витягла голову, повела тремтливими піздрями, заклонила верхню губу і шаленим стрибком перелетіла галявину. Знявся страшний галас. Ми й німці кинулися за нею. Крики, тюкання сповнили ліс. Кушами, чіпляючись за гострі віти, шохвилини спотикаючись об коріння, переслідували ми козулю. Полювання тривало довго. І несподіваним шумом, що довго не вшухав, гудів віковий ліс. Козулю, звісно, не наздогнали, але полюючи, ми набрали на прогалину, затишну, уютаємну, геть усю сховану від цікавих очей. Прогалина ця, здавалося, створена була для братання, братання без догляду похмурих, недовірливих очей командирів.

Одразу збалакалися з німцями перенести сюди місце для зустрічей. Умовилися, що для офіційних зустрічей ми збираємося на старому місці, а самі, без зайвих сторожів, зустрічаємося на прогалині за сигналом — два постріли, один по одному. У старій галявині ми збираємося тільки для товарообміну.

Ці офіційні зустрічі часом дедалі більше втрачали своє значення. Ми вже додумалися до того, що вивісили почтову скриньку на галявині. До скриньки вкладали харчі з написом: «Цукор за дві сигари, хліб, за три сигари або п'ять галетів», а, тоді з шанців даємо сигнал — три постріли зряду. Німці спускаються до скриньки і коли ціна підходяща — вони залишають сигари, галети, надписуючи «за цукор, за хліб».

Зате на прогалині зустрічаємося чимраз частіше. Революція й мир — єдина тепер тема наших розмов.

Багато чого вчимося в німців.

Серед них є салдати, що знаються на історії революційного руху.

Часто сідаємо кружка і захоплено слухаємо оповідання про першу французьку революцію, про Інтернаціонал.

Оповідає звичайно німецький салдат, що тієї пам'ятної ночі біля дротяних перегорож сповістив нас про революцію в Росії.

Його прізвище Шредер.

Він жив колись у Росії, добре знає наші умови і прегарно володіє російською мовою. Перед війною він повернувся до Німеччини, де працював у конторі на заводі Круппа. Шредер — соціалдемократ. Він багато читав, багато знає.

Його розповідь дуже цікава.

Найбільше вразив наших салдатів факт існування Інтернаціоналу.

Ця тема стала тепер основною для дискусій вночі, що розгортаються по бліндажах.

— Виходить, хтось уже давно доміркувався до цього... Чому ж не здійснили цілком?... Аджеж робітників і селян більшість, — допитуються салдати у мене і в Приходька.

Ми пояснюємо їм усе, що самі знаємо про боротьбу клас, переказуємо вголос зміст листівок.

Але кожне пояснення викликає таку силу запитань, що я і Приходько просто розгублюємося. Особливо незадоволені салдати поясненням причин того, як загинула Паризька Комунa.

— Не може того бути, щоб так відбувалося, — казали вони. — Ось, диви, сотня і та завжди існує, поповнюється своїми. Як же там трапилось? Франція, вона ж велика, як же там не поповнили лав комунарів...

Всі мої пояснення тонуть у недовір'ї.

— Ні, щось плутаєш, голубе, — каже зрештою Мухін, куйовдячи своє шортке волосся. — Може, воно й так, але невже ж селянин стояв осторонь... Не віряться...

Я й сам почуваю, що мої відповіді туманні, недосить переконливі.

З бліндажу дискусія переноситься на прогалину і від історії минулих літ переходимо на теперішні бурхливі дні, розбуркуючи салдатську душу.

У цих дискусіях зростають і міцнішають, оформлюються нові думки про нове життя.

Навіть ті салдати, що завжди мовчать, і ті розперезались, подаючи купу запитань, гадок...

Спостерігаючи цю гарячковість, це бажання дискутувати, висловлювати свою думку, Приходько всміхається та інколи каже:

— Ось вона — революція. Диви тільки... Раніше всі мовчали, а тепер всі балакунами стали.....

— Чого дивуватися, — хитро мружить око Мухін, — звички ніякої не було... Ми ото, здебільша, про начальство любили поговорити. Тепер інша справа... Самі за начальників будемо, то ж і вчимося...

Від історії революції ми вже перейшли до причин війни.

Говорили з німцями про закінчення війни.

Багато з них прихильно підтакують головами, обіцяють стріляти вгору не влучати у варту.

Але ніяк не можемо домогтися відповіді на руба поставлене питання.

Орудують у всіх дискусіях німецькі соціалдемократи.

Красномовні, багаті на цитати, на пояснення геть усього, вони всіляко беруться на всі способи, щоб довести доконечність війни, виправдати її, як роковану «згори».

Ми почуваємо цей фальш.

Почувають його зчасту і самі німці.

Та довести цього не можемо.

Самим нутром у дискусії не переможеш.

Потрібні ще й знання.

А соціалдемократ Шредер приходив на прогалину озброєний до зубів цита-тами, газетами та брошурами. Запально захищає свою соціалдемократію.

* * *

Фінтовка... —

— Ранес...

— Штих...

То Мухін навчас двох німців російської мови.

Сидимо на прогалині впереміш із німцями. М'який вітерець лоскоче обличчя, ритмічно пориплюють над головами довжелезні муругі смереки. Сонце пестить

тіла, схождені за зиму. Ми повертаємось з боку на бік, підставляючи промінню своє тіло, що просвічується крізь незчисленні дірки. Розмова не в'яється. Приходько все викликає Шредера на дискусію. Той мовчить. Лежить, лінкуватو розкинувши руки, перебирає траву пучками і навіть голови не повертає до Приходька. Не вважаючи на одверту байдужість Шредера, Іван не постається. Але Шредер, сховавши очі за темними окулярами, байдужливий до усього. Іван дратується дедалі більше і вирішує нарешті вдарити німця, якто важуть, у лоба.

— Кажеш, що ти соціалдемократ?

— Еге, — лінкувато підить Шредер.

— А коли так, чого ж ти пішов на війну? Адже війна потрібна тільки капілістам. Ти ж не капіліст?

— Звичайно, ні, — похапцем відповідає Шредер.

— Чого ж ти пішов на війну? Крім тебе в німецькій армії є ще багато соціалдемократів. Чого ж ви всі воюєте?

Шредер сідає так похапливо, наче його щось укусило.

— Ти хочеш знати... чому ми беремо участь у цій... кріте, — хвилюється він, плутаючи обидві мови: — Я тобі... верде ес ерклерен... поясню... ось... Він дістає з кишені акуратно складену газету.

— «Форверте» — читаю я наголовок.

Салдати, зацікавившись, підсідають ближче.

— Ось, щоб ясно було, я прочитаю вам, чому ми, соціалдемократи, пішли на війну.

Урочисто, як на молитві, починає:

«Тепер ми захищасмо все, що здобуто німецькою культурою та німецькою волею проти барбарського, що нічим не гребує, порога.

Німецькі жінки і діти не повинні стати жертвою російської жорстокости. Німецька земля не повинна стати здобиччю російських козаків...»

— Ось чому ми пішли на війну, російський цар загрожував нам, унзер культур, а тому соціалдемократи сказали, — і знову летється урочиста молитва:

«Для нашого народу та його вільної будучини дуже багато поставлено на кін і разі перемоги російського деспотизму, що запалимав себе кров'ю кращих синів свого народу. Треба докоиче запобігти цій небезпеці, забезпечити культуру і незалежність нашої батьківщини. Зробімо ж так, як завжди ми заявляли: «ми не відпураємся батьківщини в годину небезпеки».

— Стривай, зрозуміло, — перебиває Шредера Приходько, — скажімо, що ви праві. Російський цар, кажете ви, загрожував вашій культурі. Але ж зараз у нас царя нема, чого ж ви воюєте?

— Це питання застукало Шредера на гарячому. Він не сподівався такого й одразу засовався.

— Вас, вас гат ер гезагт? — питаються німці, бачачи ніяковість Шредера. Я перекладаю слова Івана.

— Молодєс рус, — кричить приземкуватий рудуватий салдат. Ми вже знаємо, що він руський гірник і в дискусіях звикли бачити його на нашому боці.

— Молодєс рус, — повторює він знову. Німці здійсмають галас, гаряче обговорюючи слова Приходька. Шредер починає хвилюватися. Він почісує негодені щокі, гервово попихує люлькою.

— А чом ви по домівках не йдете? — питається він нарешті.

— Може й пішли б, та певні ми, що часом не влаштує нам другий Стоход, — відбиває атаку Приходько.

Наші салдати сміються.

У німців нагадування про Стоход викликає ніяковість.

— Ні, не тому, — костричиться Шредер — не тому. У вас революція, а ми все ж не вільні...

— Хочеш, доведемо, — перебиває Іван.

— Доведи, — кричить уже Шредер.

* Що? Що він сказав?

— Тоді приймай умову: ні нам, ні вам війна не потрібна. Робіть як ми. Проженіть свого Вільгельма і гайда додому.

Шредер остаточно розгубився. Перед його очима виринають раптом випешений льойнант, що частенько буває важкий на руку, і поруч нього приземкувата, наче з каміння вибита, постать фельдфебеля, суворого баварського свинаря. Шредер щось бурмоче по-німецькому і нарешті вичавлює з себе:

— Та йже, наш кайзер не продавав Німеччини, чого ж його повалювати.

Відповідь викликає загальний дружинний сміх. Шредер, до краю зніяковівши, замовкає.

— Ваньо, вдар його тернаціоналом. Добий його, — кричать наші.

— Як же ти проповідуєш єднання, — використовує пораду Приходько, — коли боїшся навіть подумати щось погане про свого Вільгельма. Ех, ти... мокра ти куриця.

Вибухає дружинний регіт. Німці тормозять мене з перекладом.

— Куріса, куріса, — повторює кілька разів шахтар.

— Заге мір куріса, у тебе куріса, — голосно сміється він, нахилиючися з пилгаркою до Шредера.

Салдати підхоплюють його жарт. Веселість стає загальною, тільки Шредер похмуро повторює про себе:

— Революція в Німеччині? Абер ес істуммеліх. Вір бешюгцен... нашу культуру...

Але ніхто не зважає на нього. Салдати галасливо гомонять. Я не встигаю перекладати.

Шанцева правда перемагає. Не встояв перед нею соціалдемократ Шредер.

* * *

Російських офіцерів казять братання. Щоправда, перші дні вони теж виходили з шанців, спускалися до галявини, брали участь у розмовах. Але вже третього дня братання викликало у начальства найбільше незадоволення.

— Не можна цього робити, — переконує салдатів цісотенний Біляєв.

— Німець через вас про все рознюхає, а тоді піде в наступ...

— Аж ніяк, — пояснюють салдати потребу зустрічатися, — німець ні про що й не питається. А ми його переконуємо, що час уже покласти край війні. А до того ще з нами і сотенний буває, отже можна перевірити...

Нагадування про сотенного викликає в Біляєва найсильніше роздратування на обличчі. У таких випадках він негайно йде геть, прикро перериваючи розмову.

У наших сотні на чолі братання стоять Приходько, Чревів і я. Чревов з моменту проголошення революції наче переродився. Він увесь запалився. Колишня його лагідність змінилася суворістю до всього, що не відповідає, на його думку, завданням революції.

— Не наш, — так кваліфікує він кожного, хто висловлюється проти братання, і Чревов рішуче викреслює його з списку «своїх». Слово «не наший» в устах Чревова звучить, як нещадний вирок.

— Сам собі ворог, — каже Чревов, насуплюючи швидше брови. — Ти йому товкмач як війну кінчати, а він собі тимчасом міркує: я до офіцера підлещуся, а війну хай інші кінчають. Кінчать, то й мені добре буде, а як не скінчать знову ж таки мені не погано буде — я до офіцерів підлещувався. Гірші за ворогів нам такі.

Ще непримиренніший Приходько. Він має вплив на салдатів. Іван одразу виріє в цілу голову. І раніше суворий, він тепер ніби забронювався в залізо нещадної вимогливості до себе і до інших.

Досить Іванові глянути на будь-якого з тих, що хитаються, що не знайшли ще свого певного місця у революційному вирі, як його спокій, впевненість перетворюється і цим хистким салдатам.

Салдати люблять Івана за таку твердість та примодінійність і прозивають його ввічлі та поза очі «салдатецька совість». Іван тільки всміхається на це.

Сотенний Безбрежний за останній час якось приєднався до салдатів. Він частий гість у наших бліндажах і постійний співучасник братання, хоч хавжди мовчить.

Півсотенний Біляєв кілька разів писав рапорти, в яких малював підручника дуже непривабливими фарбами.

Питання про сотенного командира обговорювали і на полковому комітеті. Було ухвалено його знати, але об'єднаними зусиллями з дев'ятою ротою ми спромоглися відборонити підпоручника.

У сотенного звичка — розмовляючи уперто дивитися на співрозмовника кризь пенсне і постукувати щелепами, наче на морозі. Від цього його гостра борідка ввесь час підточується. Вражіння таке, ніби сотенний завжди підтакує всім у дискусії.

Приходько ставиться до нього недовірливо.

— Спостерігач, — прозиває він його. — Не вірю таким. Себе не знайшов, шукає все. А куди поверне — дідько його знає. Борідкою підтакує, а думок за окулярами не видно.

Проте, хоч Приходько йому і недовіряє, а все ж ставиться поблажливо. Таке ж ставлення створилося й у садатів.

Зате не люблять півсотенного.

Найбільше не терпить його Приходько.

Він радий нагоді позбавити Біляєва терпцю.

Півсотенний, що виставляв себе за кадета, над усіх поважав Мілюкова.

Цю прихильність Біляєва Іван підхопив одразу і з того часу ніколи не вимовляв правильно прізвище Мілюкова.

— Мілюковкін, — казав він і в тоні його звучали неприховані кпини. Підпоручник нервово поправляв Івана, але через десяток слів Приходько знову діставав нагоду вимовити — Мілюковкін.

Не гямлячись від люті, Біляєв гістерично вигукував:

— Мілюков, Мілюков, Мілюков!

— Ну гаразд, хай буде Мілюков, — скрививши губи, погоджувався Іван, а за кілька хвилин знову дунало:

— Мілюковкін.

Боротьба між ними розпалилася, коли Іван заговорив про функції сотенного комітету.

— Комітети повинні контролювати господарську діяльність, ось їхнє завдання, — безапеляційно каже підпоручник.

— Чи не замало буде? — уразливо питає Іван. — Хіба ж треба створювати цілий комітет, щоб перевіряти каптьора? Ні, я гадаю, що повинно бути інакше.

— А як саме? — перебиває його підпоручник.

— А так, щоб здійснювати політичний вплив. Ми повинні зміцнювати революцію, в цьому наше завдання, а каптьорів перевіряти — це останнє діло...

— Але це ж суперечить положенню, — зблідши від злості, кричить підпоручник.

— Чого там суперечить? Коли революцію зміцнимо, нам тоді і Мілюковкін спасибі скаже.

— Не Мілюковкін, а Мілюков, — вже розлютувавши докраю і позабувши навіть про суть суперечки, несамовито зарепетував підпоручник.

Іван мовчки усміхнувся. Засідання закінчилося ухвалою пропозиції Іванової: комітет здійснює не тільки контроль над господарською діяльністю, а й політичний вплив.

З того часу ворожнеча між Приходьком і Біляєвим розпалюється дедалі дужче. Братання довело цю ворожнечу до останньої межі.

На кожному засіданні комітету Біляєв в'яжеться до Івана:

— Братаєся? — уціпливо запитає Біляєв.

— Братаємось, — відповів Іван.

— Здійснюєте політичний вплив? — мружив око підпоручник.

— Зміцнюємо революцію, хоч як там хоче міністр закордонних справ Мілюковкін, — холодно відказав Іван.

— Мілюков, — захвилювався Біляєв.

— Хай буде Мілюков, — ще спокійніше сказав Іван.

Біляєв не приховував свого ворожого ставлення до братання. Він вселяю злущався з тих, що браталися, прозивав їх зрадниками справи революції. Цілі дні його маленька постать гасала по шанцях. Гугнявий ріденький голосок його

звучав то там, то там. Він до того набрид салдатами, що вони його прозвали «гнида».

— Диви, наче гнида вчепився. Спокою немає. Того й чекай, що з нього велика воша виросте...

Біляєв якось пронюхав про місце наших зустрічей. Якось, саме над прогалиною, за кілька хвилин по тому, як ми розійшлися, вибухнув гарматень.

Ми не могли второпати, хто це стріляв. Артилеристи обіцялися не стріляти в тих, що братаються, і своє слово додержували міцно, ні разу не порушивши його. Вияснити темну справу взяв на себе Приходько. У сусідньому дивізіоні він дізнався, що до них приїздив якийсь офіцер, оглядав гармату, наказав набити одну, довго щось вивіряв по книжці, а тоді вистрілив. Перешкодити йому не встигли. За всіма прикметами це був «гнида». По тому, ми довго стежили за ним, але він змінив свої звички і перестав лазити по шанях. Нарешті, якось присмерком ми стикнулися з ним.

— Погано жартуєте, пане підпоручнику, — стримуючи люту, звернувся до нього Приходько. — Коли б чогось не трапилось.

— Не трапиться.

— Диви, на себе не жалкуй...

— З ким розмовляєш?! — люто гаркнув Біляєв.

— Збий назад, ваше благородіє, — твердо вимовив Іван. — Не тріпайся, салдата не драгуй, він несамолюбий. Спіймаємо — погано буде...

Не відповівши ні слова, підпоручник повернувся і пішов до себе у біндаж. Кілька днів було тихо. Ми зустрічались, сперечались, не забували про товарообмін. Але одного чудового дня німці знайшли в поштовій скриньці багато малюнків, що зображали свиню в касці і без неї.

Під першим був напис: «дізес швайн гат гельм»*.

Під другим: «дізес швайн відль гельм»**.

Ця двозначність коштувала нам десяткох забитих і вісьмох пораниених. Німецькі офіцери, уздрівши в салдатів малюнки, роздютували. По наших шанях раптово відкрили ураганний вогонь. Салдати, нічого не підозрюючи, саме тоді сиділи на брустверах. Багато салдатів гріли собі чай. Перший залп улучив просто по брустверу. Хвилин з двадцять обстріл не припинявся.

Після цього ми ніяк не могли викликати німців з шанців. Наші сигнали залишалися без відповіді. Тільки за тиждень, після довгих переговорів під дротом, нам пощастило домогтися тасмної зустрічі на майдані. Німці - виправдовувались, доводили, що вони невинні, що це офіцери примусили артилерію бити, а вони навіть не знали про це. Ми ганили їх, докоряли, що наша артилерія не стріляє по їхніх шанях. На це ми дістали тільки одну відповідь:

— Що ж, у вас воля...

Ми пробували вияснити, хто підклав ці листки, але винуватого не знайшли. Підозрювали підпоручника Біляєва. Розпитували Кулєдєда: гін у Біляєва за вістівця, але й у нього нічого не довідалось. Кулєдєд тільки вирячив очі, відсапувався і одно твердив:

— Нічого не знаю, моя хата з краю.

Але підозра зародившись, переростала в упевненість. Ми ждали тільки слушного моменту, щоб викрити підпоручника. Слідкували за ним, не випускаючи з ока.

(Далі буде)

* «Ця свиня має каску».

** Ця свиня хоче каску».

ДМИТРО ЧЕПУРНИЙ

ПЕРШИЙ ПАРОВІЗ

Нарешті поклали останню рейку,
До шпал костиями притиснули туго.
Пройшли землярі
Путь далеку
Через піски і глибокі яруги.

Хоч сонце палило і курява в вічі,
Та це не причина, та це не завада.
Ударна робота зростала утрічі,
Змагалась з бригадою друга бригада.

Низенький Зарудін дільницю оглянув
І довго не вірив — чи правда? чи снить
ся?

Ну, як не радіти?— раніше за пляну
Проклали до шахти нову залізницю.

Працюють усі не за гроші, на славу,—
Щоб пісню комуни співали колеса
І везли машини руду із Тельбеса,
Із Салаїру
І Темір - Тау,—

Щоби Кузбаські дужі гіганти
Піднесли індустрію Далекого Сходу.
Щоби Сибір —
Країна багата —
На дикій землі
Ростила заводи!

Стоять землярі. Залізничники в колі,
Зі зміни прийшли до юрби шахтарі.
Такої години не знали ніколи,
Не відчували таких горінь.

... І раптом усі подивились на південь,
Зачувши гудіння, забачивши дим.

— Це товарний з Кузнецька їде —

То вугіль до шахти —

— Сюди!

Хотів щось сказати Зарудін прораб,
Та тіло укрилось колючим морозом,
Бо миттю весь гурт
Закричав: — Ура!
— Привіт паровозу!

ВІТ. ЧИГИРИН

ЗАПИСКИ ХЛОПЧИКА

(Повість)

НУ, ЯКИЙ ЖЕ З МЕНЕ ХЛОПЧИК!

Уже чотири дні, як я працюю на мартені. Починаю звикати до нової роботи. Та що там, власне, звикати до неї! Вона ж така нескладна, оця цова моя професія. Стій собі, смикай час од часу за дротину, прикріплену до підойми, знай одкривай та закривай відтулину в печі імени ОДПУ. А то ще, коли пошлють, збігаєш у кузню, однесеш на пробу стаканчик топлення.

Ну, оце й уся робота. Правда, якось м'ясоно нила спочатку права рука, не звикла одноманітно рухатися, як цього потребує нова «кваліфікація», але то ж тільки спочатку. Тепер вона вже перестає нити, навпаки, міцніє, м'язи на ній наливаються новою снагою й з м'якенької подушечки стають твердою, пружною опуклою.

От тільки спека страшенна коло печі. Стоїш і весь час обливаєшся солоним потом. Ще мені пічого. Я хоч і відкриваю відтулину печі, але стою від неї далеко. А ось катаї! Вони, коли завалюють матеріяли, мусять підходити аж до самої нашої мартену, що весь час грізно матляє вогненними патлами крізь відтулину. От їм жара!

Та катаї на це не вважають. З почервонілими лицами, з блискучими запаленими очима під синіми шкельцями окулярів, вони вільно підходять аж до самої відтулини, насаджують на товсті залізні рогачики шматки брухту й сунуть їх у мартенову пельку.

Тільки селюки, які недавно почали працювати в цеху, огинаються поодаль од відтулини, а коли й наважуються до неї по щось підійти, то роблять це з таким одчайдушним виглядом, ніби вирішили «перемогти або вмерти». Та це лише кілька тижнів, а там і вони звикають.

Отак, до цієї шаленої спеки і я вже звикаю: якщо першого дня я ледве вистояла коло печі сім годин, шохвилини бігаючи до води, й після роботи не могла обідать через нестерпний стукіт і біль у вухах, то сьогодні я вже була справжнім героєм. І потім менше, й голова ясна, ніби спеки ніякої й не було.

Тільки до одного не можу ніяк звикнути. Це до того, що в цеху всі мене обзивають «хлопчиком». Ну який же, справді, з мене, краснощокої чорнявки, хлопчик! Зовсім я на нього не схожа. Проте, доводиться на це прозивще озиватися.

Як тільки гукнуть: —Хлопчику, качай!— починаю відкривати й закривати відтулину.

— Хлопчику, неси стакан!— і я несу в кузню на пробу топлення.

Спочатку я гадала, що хлопчиком звуть мене тільки одну. Ну, здалася комусь схожою на хлопчика, от і пішло по цеху. Коли ні! Прислухаюся, аж і на інших печах дівчат, що на такій же роботі працюють, теж хлопчиками обзивають.

Навіть більше. На 4 мартені відтулину відкриває дід Яким, старий такий беззубий, борода сива, а коло рота аж жовта, так і його хлопчиком звуть. І нікому навіть не смішно. Ніби так і належить, щоб діда хлопчиком звати.

Виявляється, що раніше, на тій роботі, де працюю і я, завжди робили хлопчак - підлітки, а через те, що певної назви цій кваліфікації не склали, то так і залишилася за нею назва «хлопчик».

Отже, доведеться й до цього звикати. Дід Яким уже звик. Кажуть, що коли його приймали в профспілку, він у анкеті так і відповів на запитання, «яка ваша професія»:

— «Хлопчик».

Так і в профкнижці в нього написано:

— Вік - 62 роки.

— Професія — «хлопчик».

Та сьогодні трапилася цікавіша річ. Справді надзвичайна. Досі мені здавалося, що такі пригоди трапляються тільки в книжках, або кінофільмах. Аж, виходить, у житті буває збіг обставин, ще цікавіший...

ПРОКЛЯТА ЯМА

Опісля сніданку на нашій печі пустили топлення.

Це прекрасне видовисько, коли з мартену сліпучо - білим удавом, пирскаючи й розсипаючи навколо пухкі зорі - іскри, повзе рівчаком у ківш розтоплений метал.

Коли дивитися крізь синє скло, тоді сталь не так сліпить очі й можна ясно розгледіти феєрверки зірок, далі п'ятикутніх, що безперервно вибухають і сичать над рівчаком. Синява шкла офарблює їх в особливий чудесний, рожево-казковий колір, утворюючи незабутню картину.

Стальна розтоплена маса, сліпучо пискаючи, швидко повзе в ківш, що вже давно напоготові висне над канавою, повною великих шостиграних чарок - виливниць.

Металь кипить, десь глухо клекоче на дні ківша, далі підноситься все вище й вище, і ось уже видно, як вирис металеве варення у величезному посуді.

А воно й справді, оце шумовиння, крізь сині шкельця окулярів, страшенно нагадує рожеву піну на вишневому варенні. Проте, в цій піні щось понад тисячу градусів жару.

Говорять, що ложечка топлення, упавши на голову, може пропалити людину наскрізь...

За кілька хвилин, топлення розлили в ківші і вмазані графітом вухнасті чарки виливниць.

Сталевар віддав розпорядження готуватися до завалювання нової шихти. Та, заглянувши в піч, він розгублено видався.

Зачувши його лайку, вся бригада збіглася до відтулини й з тривожним чеканням втопила очі в сталевара. Той, присадкуватий, дебелий дядько, з червоним буряковим лицем і з припеченим носом на ньому, з рижими пригорілими вусами над товстими губами, дивлячись блискучими запаленими очима десь поверх голів каталів, придушено вимовив:

— Знову яма... Проклятий доломіт!

Тепер уже й каталі, зазирнувши у відтулину, помітили, що метал в печі виїшов не весь, частина його залишилася на черені, нижче нормального рівня ставеливничного отвору. А це значить, що через погану якість доломіту, яким заправлено черень, у печі знову утворилася яма...

Яма — найзліший ворог печі. Вона примушує на кілька годин відкладати завалювання, а відтак й випуск нового топлення. Через неї сотні тонн сталі заборовають країні мартенівші.

Тому робітники добре зрозуміли, чому такий пригнічений настрій у сталевара, чому він скам'яніло дивиться десь в одну точку поверх голів мартенівців...

Та це тривало тільки одну мить. Ось, сталевар одразу випростався, струснув рижого чуприною з-під рябого кашкета й рішуче скомандував:

— Давайте розгрібачку! Хлопчику, одкрій відтулину!

Я закріпила відтулину одчиною й ставши осторонь, почала стежити за тим, що діється коло печі. А троє робітників уже тягли з купи розгрібачку, довгу залізну палю із звичайним поліном на кінці.

Коли розгрібачку принесли до відтулини, до неї підскачили ще чотири каталі й сталевар. Ухопившись за палю, вони посунули поліно в піч і, ритмічно похитуючись, почали штурмувати яму.

Завдання полягало в тому, щоб розгрібачкою спровадити у випусний отвір увесь метал, що залишився на черені, бо коли хоч трохи стали залишити в ямі, бодай невеличкий, це утворить страшенну небезпеку. Тоді топлення може роз'їсти черні і прорветься крізь неї під піч, — це велика аварія й довга зупинка.

Керовані від сталевара каталі влучно поціляють у яму, вибивають із неї рештки металу.

Поліно щохвилини згоряє, на палю насаджують нове і вперто штурмують яму далі.

Ця робота надзвичайно важка. Робітникам доводиться кілька годин працювати коло самої пельки печі, що пашисть сотнями градусів просто в лице, відильовується лапатами іскрами, западає одяг, постели.

Ремонт ями вимагає найвищої чіткості, бо коли втратити відповідний момент, черніть охолоне, або «замерзне» випускний отвір, тоді знову, на кілька годин, затримається піч.

ВУСАТИЙ ДЯДЬКО У СИНІЙ СПЕЦІВЦІ

Та цього разу робота йде дружно. Робітники, не зважаючи на спеку, на вогняних чмелів, що табунами летять із печі й сідають на одягу, влучно поціляють поліном у яму, прислухаючись до різкої команди високої чорнувої людини у синьому спецодязі.

Я не забачила, коли він підійшов, цей пристаркуватий огрядний чоловік, але його прихід помітно підбадьорив робітників, надав їм нової сили. Під його командою вони ще впертіше взялися до роботи.

Передні каталі, — ті, що стоять коло самої відтулини, за хвилину роботи слабнуть, точаться й відходять від печі, а на їхнє місце стають інші, ті, що держалися за палю далі до відтулини.

Од печі змінені робітники біжать просто до діжки з водою, тремтячими руками хапають кухоль, розхлюпуючи наливають у нього води й похапливо жадібно п'ють повним ротом, не помічаючи, як вода тече на шию, хлюпає на груди. І тільки, коли нап'ються, тушать одіж і постели й миттю знову біжать до печі.

Що менше в ямі залишалося металу, то більше нервував і хвилювався високий робітник в синій спецівці. Він уже не міг стояти на місці, а забігав то з того, то з того боку аж до самої відтулини, заглядав крізь синє скло у піч і час од часу високим голосом вигукував:

— Разом. Ге - ех! Разом. Ге - ех!

І коли він командував, його запалені, як і в більшості старих мартенівців, чорні очі, якось незвичайно й знайомо блищали.

Я замислилась. Десь у найдальшому куточку мозку шугнула якась думка. Ось вона оформилася в запитання:

— Де я його зустрічала? Чи кого він мені нагадає?..

Глянула на вусаца ще раз. Високий, ставний, десь аж коло порізаної зморшками шиї, трохи згорблений, очевидно, від довгих років важкої роботи. Лице спечене, ніс, ніби розпалений вугіль — мабуть, не мало попрацював коло мартенівської печі.

— Цікаво, хто він такий? Очі які в нього, — чорні - чорні і якось страшенно знайомі. Де я бачила ці очі з таким своєрідним блиском?..

Голова напружено прагне. Думки в'ються, вириваються, виблискують і зникають, каламутячи мозок, як в'юни у маленькій ковбанный.

Я перестаю помічати оточення. Лице вусатого дяді в моїх очах розпливається, запливає рожевим світлом... і я бачу хату... Нашу селянську хату.

Я, ще зовсім малесенька дівчинка, лежу на печі, згорнувши буквар, і ніяк не можу збагнути того, що діється в хаті.

А в ній твориться справді щось надзвичайне. Вона зовсім не схожа тепер на ту, що була позавчора. З того часу, як до нас прийшов, дзенькаючи острогами з такими гострими блискучими шипами, отой високий дядько, з чорними короткими вусиками під червоним носом, нашої простої селянської хати не впізнати.

На стіні, за столом, за широкою дядьковою спиною повісили якусь коробку, що часто різко дзеленчить і куди час од часу гукає наш постоялець.

На столі, де ми у великі свята обідали, тепер лежать папери, виблискую синявою револьвер, купами валяються набой. У кутку хати стоїть ручний кулемет, рушниця з такою залізною тарілкою, повною набойв, посередині. В інших кутках теж зброя й набой.

У нашого гостя завжди повно людей, з ніг до голови озброєних, зодягнених у рівний одяг.

Вони щось говорять, хвилюються, доповідають нашому, а наш їм наказує, як старший.

Тепер наш постоялець розіслав усіх своїх одвідувачів, а сам мовчки сидить, перечитує папери, і я вільно можу його розглядати із своєї вигідної позиції. Особливо мене вражає червоне надрубане постояльцеве вухо. Воно безпорадно-визирає із під сивої смушевої кубанки, з блискучою великою зіркою, ніби звичечена варяниця...

Проте, мені дуже подобається оцей наш квартирант. Він такий страшний і разом — добрий, в нього стільки різної зброї. Його слухають всі оті грізні люди, а він мені вчора кинув на під аж чотири цукерки... Я його люблю, оцього червононосого й каплавухого дядю...

ДВА НАТИСКИ

Зненацька мої думки зриваються. Десь розітнулися часті випали. Знадвору додому якийсь не природний лемент і шум. Постоялець рвучко підвівся з стільця й занепокоєно прислухався.

Рвонувши двері, в кімнату вбіг захеканий парубок. Вимахуючи великим револьвером, він перелякано вигукнув ще од дверей:

— Товарищу командире, бандити!.. кавалерія!.. Уже в'їздить у вузвіз. Багато... Наші тікають...

Наш постоялець побіглив. Тепер ще яскравіше одсвічував червонню гострий ніс. Незвичайно блиснули широкі й чорні чоловічкі очей. Він миттю вискочив із - за столу, кинувся в куток до кулемета. Мигнули по хаті червоні галіфе од столу й назад. Командир востаннє глянув на стіл, простяг руку, ніби хотів щось взяти, далі круто повернувся й вибіг з хати, кинувши товаришеві:

— Бери обойми й дуй за мною!

Ухопивши оберемок кулеметних кружал, брязкаючи залізом, вибіг із кімнати й парубок, а я скочила з печі й припала до вікна.

На вулиці робилося щось неймовірне. Повз хату в паніці бігли кудись червоноармійці. З - під гори гупали постріли й долігав тупіт кінських копит.

Наш, притискуючи до грудей кулемета, з усіх сил біг за ворота. За ним поспішав, слотикаючись, парубок з оберемком кружал.

На шляху командир надривно вигукнув:

— Куди? Тікати? За мною! — і побіг в напрямку до узвозу.

Ті, що тікали, розгублено зупинилися, якусь мить нерішуче стояли на місці, потім рвучко повернулись і помчали за командиром.

А десь попереду дунко, сухими вдарами, часто вже татахкав кулемет...

За годину, командир, стомлений, ніби розварений, проте з спокійною радістю на лиці, повернувся до нашої хати...

... Загінчити спогад мені не пощастило. Коло мартену скоїлося щось несподіване.

Стомлені робітники схибили. Рвучко витягаючи з печі поліно, вони не підняли його, а потягли по черені, гребнули ним метал, і сталь, ніби лапаний дощ, великими краплями густо синнула крізь відтулину на каталів.

Перелякані робітники кинулися од печі геть. На декому загорівся одяг. Коло мартену гостро запахло смаленим...

За палю тепер держався тільки один сталевар, надривно брязкаючи матюками. Знесиленого його переважувала розгрібачка, він хитався, проте палі не кидав.

— Ну, загинула вся робота, — блиснула в мене думка, — доведеться переробляти знов...

Але тут до розгрібачки раптом кинувся високий вусатий робітник у синій спецівці.

— За мною! — високим голосом вигукнув він, і сховившись за палю, коло самої відтулини, напруживши всі сили, разом із сталеваром, посунули поліно в піч.

Каталі на мить оторопіли. Вони забули навіть тушити одяг і знещавка, з новими силами, один перед одним кинулися до розгрібачки й ритмічно захиталися знову, вибиваючи рештки металу з черені.

Коло печі зробилося напружено тихо. Тільки чути, як важко дихають робітники та гукає поліно, поцілюючи в яму.

Минає хвилинка. Серед мертвої мовчанки розітнувся десь од відтулини знайомий різкий голос:

— Готово! Сипте магnezит...

Каталі хутко витягли поліно, й підручний сталевара почав кидати лопатом на пошкоджене місце суміш магnezиту й доломіту.

Заморений від спеки й напруження вусатий дядько хитнувся од відтулини й знесилений важко осів на землю. А коло бочки з водою утворилася жадібна черга.

Цього разу піч одремонтували за одну годину 43 хвилини, замість звичайних трьох.

Коли повз мене проходив вусач, я помітила, що з-під його засмальцьованого кашкета беспорядно визирає обрубок вуха.

— Хто то такий? — запитала я в підручного сталевара.

— Отой? — перепитав підручний і його очі загорілися теплим вогнем. — То Павло Миронович, наш начальник цеху, а раніше сталевар! Висуванець наш, от!..

Я захоплено дивилася в широку вусачеву спину, а мозок хоч із запізненням дошовів:

— Правильно! Його ж звали Павло Миронович!

ДОРА!

Кімната була невеличка, але чиста.

Високі стіни одсвічували білою вапною й клали світляні тіні на нову червону підлогу.

Коло великого, занадто широкого, через те ніби присадкуватого, вікна стояв круглий стіл, вкритий чистою мережаною доріжкою. Під стіл підсунули передні ніжки пара віденських стільців.

Під стіною, праворуч столу, шулились блискучим нікелем невеличке англійське ліжко. Над ліжком, власне над строкатою клітчастою плахтою, що править за килим на стіні—великий, у багетових рямцях, портрет пристаркуватої білявої жінки.

Дорина кімната мені сподобалась. Сподобалась своєю строгою чистотою, якоюсь незайманою свіжістю й тим, що в ній не було нічого зайвого. Усе тільки потрібне, без зайвого дріб'язку, що ним, звичайно, завалюють свої кутки дівчата.

Очевидно, удень Дорина кімнатка виглядає ще привітніше...

А може й ні. Бо ж тільки увечері так світяться сотнями величезних вікон стрімкий залізо - бетонний хмарочос - будинок комуна, кладе світляні гігантські шахмати на мокрий від осінньої слякоті пішохід і бруковану дорогу хлібозавод, горять червоні електричні зірки на банях колишніх косякостуду й церкви, криваві небо загравами бесмерів і відблисками доменних та мартенівських топлень гомінкий велетень - завод.

Та, правда, це вже стосується не кімнати, а того, що крізь вікно з неї видно.

А довго немає Дори!.. Говорила, що тільки на п'ять хвилин, проте, ось уже близько півгодини, як пішла до подруги по підручник, і не повертається. Заговорилося, мабуть, у сусід...

Від нічого робити починаю вивчати портрет на стіні. Портрет новий, очевидно, недавно зроблений, бо ще свіжо відблискує матова підліровка.

Цікаво, а кого він, цей портрет? Мабуть, з Дориної матері. Безперечно з неї.

Вона ж і похожа на Дору, оця білява пристаркувата жінка. І коси в неї крутяться в кучері, як і в Дори, тільки в старій дбайливо зачесані, тоді, як у Дори на голові ціла копиця безладних закрутів льняного волосся... І губи схожі, тільки у Дори верхня, не так як у матері, ніби трохи припухла. Лице в старій порізане зморшками й очі сумно визирають із-під тонких брів...

Рипнули ще сінешні двері. Загупотіли дрібні кроки в кухні.

— Дора?

Ні, не вона. Кроки занадто дрібні, дитячі. Мабуть, Дорині брати, чи сестри, потупали в суміжну кімнату. Та їх там декілька! А мені чомусь здавалося, що Дора в сім'ї одна...

Цікаво, чи ще жива Дорина мати? Я так і не встигла у неї розпитати нічого про родину. Та хіба ж устигнеш! Це ж тільки сьогодні ми познайомилися з нею. Ще як познайомилися.

... Я вже закінчила роботу, вмилася й хотіла йти з цеху, коли від Катеринки мені назустріч вискочила дівчина в теплому сірому светрі, що щільно облягав пружні високі груди й дбайливо вимальовував стрункий дівочий стан.

Струснувши копицею золотавих кучерів, що на ній десь загубилася плісова бурякова тюбітська, дівчина радісно скрикнула:

— А, це ти... Що ти тут, працюєш? Да? Мабуть, за хлопчика? От добре! А я вилзу тут, на Катеринці... Мульди наверх подаю з бруктом. Ну, чого ж ти, давай знайомитись!.. Дора!.. А тебе як?

Дівчина міцно тиснула мені руку й весело іскрила чорними очима.

Від такого несподіваного натиску я розгубилася. Відповіла:

— Мене звуть Любою... Хоч тут у вас, мабуть, скоро Люб'яном стану! Адже кличуть хлопчиком!

— Ха-ха-ха! — заблишали дрібні Дорині зуби — А — тут такі, що зроблять! Та ти не звяжай... Значить, будемо друзями? І працюємо разом, і вчимося вкупі...?

— Що, хіба ти мене в робітфаци не помітила? А - я - яй! — жартівливо посварилася пальцем. — А я тебе запам'ятала...

— Ні, я тебе теж пам'ятаю... Тепер задала, — ти сиділа від самого краю...

Та Дора не слухала. Вона на мить замислилась, приклавши, очевидно, за давнього звичкою, пальця до лоба й раптом вигукнула:

— Знаєш що, Любонько? У нас же сьогодні в робітфаци вихідний. Так ти увечері прихось до мене й будемо готувати політекономію. Завтра ж зачот. Добре?

— Та, знаєш...

— Ніяких «та»! Прихось, і все. Рівно о сьомій. Я живу на верхній колонії 62. — Це якраз проти будинку комуни. Квартира третя. Знайдеш?

— Та знайду...

— Ну от, і гаразд. Значить, рівно о сьомій я тебе чекаю. А тепер на все... Забіжу на хвилинку в комсомол.

Дора потиснула мені руку ще раз і підстрибом, від чого кучері на голові трусилися й дрикали, як скруті з тоненьких струн, побігла в червоний куток...

За стіною з того часу, як прийшли діти, на вшухав веселий гамір. Він трохи стих тільки тоді, коли рипнули сінешні двері й через кухню пройшов ще хтось — очевидно, дорослий.

СІМЕЙНА КАПЕЛЯ

По хвилі задроботіли й Дорині кроки. Вона вихорем влетіла в кімнату:

— Ху! Я так бігла, так бігла, аж задихалася. Змусила тебе чекати трохи? Бідненька, — взяла мене за підборіддя. — Ну й очі в тебе, скажу я тобі! Не очі - золото. Ха - ха - ха! Сині, як море, як небо ясної зимової ночі... А засоромилася! Ну, давай працювати, дістала підручника. Ну!

Ми посідали коло столу й почали штурмувати політекономію.

Я читала вголос, а Дора слухала й конспектувала:

— ... Гроші це є товар, що служить безпосереднім представником абстрактної праці, за допомогою якого вимірюється вартість решти товарів, а також утворюється обіг товарів...

Раптом я перестала читати й прислухалась.

Дора звела на мене чорні чоловічки очей.

— Ну, чого ти! Читай...

— Грають...

— Грають?.. А?.. Та то батько з роботи прийшов. Мабуть, сьогодні добре попрацювали. Він завжди, коли на роботі якісь труднощі, і їх переборено, як тільки приходить додому, починає грати...

— Там не один грас?

— Та не один. Там цілий концерт. Сімейна капеля, як каже батько. Він грає на скрипку, Мишко на гітару, Вася на мандоліну, а Коля—це найменший,— на балалайку вчиться.

— А добре грають.

Ми заслухалися. Скрипка забирала все вищі й вищі ноти. Бархатно вторила, ніби всовіщала гітара. Весело перекликалася металевим дзенькотом мандоліна.

Дора захоплюючись, тихо почала підспівувати:

Тром - там - тарам - там,

Тар - ра - ра - ра...

Далі її голос несподівано виріс, зміцнів, і кімнату заповнили звуки бадьорого маршу:]

Гей ма - та - доре-ї!
В бій виступай...

Музика й спів хвилювали, брали за душу, підносили настрої. Яскраво уявлявся тореадор, що безстрашно рушав проти небезпеки.

Коли «концерт» за стіною закінчився, я запитала Дору:

— Хто твій батько? Вчитель, чи інженер?

Дора здивовано на мене глянула:

— Хіба ти його не знаєш?

— А відки ж я його могла б знати?..

Дора загадково всміхнулася.

— А... Ну то я ось тебе познайомлю з ним. Доречі, він простий робітник...

— Хм... Ну давай читати далі. «Вартість товарів утворюється працею,— одначе, вартість не є праця. Вартість являє собою»...

Та нашу учбу знову перебили. У кімнату увійшла низенька присадкувата чорнява жінка й покинула нас обідати.

— Це моя мама, а це — моя подруга Люба. Разом вчимося й працюємо,— познайомила нас Дора.

Жінка ласково подивилась на мене й подала руку:

— Дуже рада! Я давно казала Дорі, щоб найшла собі товаришку вчитися... Воно ж легше вдвох. Ну, ходімо пообідаємо, тоді вже й працюйте собі.

Я спочатку відмовлялася, проте, довелося згодитися. Коли виходила з кімнати, в очі впав портрет на стіні:

— З кого ж тоді цей портрет?

НЕСПОДІВАНА ЗУСТРІЧ

Посеред хати стояв широкий стіл, вкритий чистою скатертиною. З центру столу тяглася до зеленого абажуру над лямпочкою молода струнка пальма. Квіти на віконницях і по кутках.

За столом... Так і є, це ж Павло Миронович, начальник нашого цеху. Так ось хто Дорин батько!... Іч, яка! Мабуть, навмисне не попередила; щоб більше вражіння справити...

А Дора щебетала:

— Це моя подруга, тату, разом в робітфаци вчимося!.. Ну, чого ж ти, Любо, знайомишся з татом та сідай до столу! Істи ж хочеться, аж душа болить...

Я підійшла до столу й стала в нерішучості.

Та Павло Миронович уже підвівся й, тепло посміхаючись, подав руку моголясту долоню:

— Будемо знайомі! Сідайте за стіл. Ану, посуньтесь, козаки, дайте гостеві місце!

Я тільки тепер отямилася від несподіванки й помітила дітей.
Вони, — троє широколицих чорнявих хлопчаків, один під одним були страшенно подібні один до одного.

Оцей крайній мабуть — гітарист Мишко, бо найстарший, трохи менший напевне мандолініст Вася, а ота голова, що визирає із-за столу, безперечно належить Колі.

Лицем схожі на батька, такі ж уперті лоби й вилиці, а зростом низькі нагопуваті, — в матір, — такі ж коренасті. А на Дору немає жодної схожості. Вона в них якась особлива...

— А де я вас ніби бачив?

Я здригнулася. Це до мене?

— Так, так, де ми з вами зустрічалися?

— Де ж, у нашому цеху! Вона на третій печі за хлопчика працює, — сиділа на хвилину від смачного борщу Дора.

Так? А я й знам'ятав... Мабуть, недавно працюєте?

— Третій день...

— А!.. То - то і є. Я ж тільки вчора повернувся з відрадження. Проте, дивно, як я вас сьогодні не помітив. Увесь день був на третій...

— Сьогодні вам було, мабуть, не до мене...

— Та це правда, — весело всміхнувся начпеху — сьогодні була баталія...

Мені пригадала ще й друга баталія. Сказати йому чи не сказати? Хвилину вагалася, зрештою насмілилася:

— А я вас, Павле Мироновичу, зустрічала ще в одному місці. Пам'ятаєте Новоселицю?..

Усі зацікавлено на мене глянули. Навіть хлопчак, що до цього по - ударному сьорбали борщ, на хвилину спинили роботу.

Павло Миронович застиг, не донісши ложку до рота.

— Новоселицю? Це двадцятого року?.. А ви ж хто? Ново... А! Так бачиш, де ми зустрічалися! Ну, та ти ж і виросла як, грещ тебе побори. Іч, яка дівуля! А тоді ж мале було та худе, — звернувся від до дружини. — Ти розумієш, Риво, я в двадцятому році в селі жив, у їхній хаті. Так вона була така, ну, як оце наш Коля. А тепер іч яка! Ну, розповідай, як же ти жила ці роки, де мати?..

— Мати? — Матері немає... Давно немає. Померла вона двадцять першого року....

Ну, а як же ти жила без батька й без матері? Батько ж твій ще раніше помер, здається?

— Батька вісімнадцятого року забили гетьманці. Більшовик був...

Говорити було важко, проте, розповіла коротко про все, — як померла мати, як довелося пасти в глотах спочатку гуси, потім овець, як поступила в профспілку, в комсомол, як далі послали в радпартшколу й відти на комсомольську роботу...

— До цього року працювала секретарем комсомольського осередку на селі, а це захотілося працювати на виробництві й учитися. Ну, райком і послав мене на третій курс робітфаку. Працювати послали в головну контору, але я відмовилася. Захотілося на виробництво. А через те, що кваліфікації не маю, покину, й потрапила за хлопчика. Та мені й тут подобається...

Усі припинили слухати мою розповідь. Дора чомусь посумнішала й увесь час мовчала. Павло Миронович сверляв очима десь поверх пальми стелю, очевидно — згадував громохні роки. Його дружина слухала й час од часу співчутливо хитала головою. Тільки хлопчакі тоді порушували тишу своїми дитячими витівками

Не встигли закінчити обідати, як задаленькотів на стіні телефон. Дора звняла рурку:

— Слухаю. Так - так. Вас, тату, — кивнула вона, прикриваючи рукою рурку.

Павло Миронович підійшов:

— Я. Хто? Ага, Ісаєв! Ви з цеху? Так... Ну, зараз іду!

Дзенькнув одбій телефон.

— Треба йти в цех, — промовив Павло Миронович, вдягаючи старий бушлат.

— На другій топлення, а піч доживає кампанію. Можуть бути несподіванки.

Коли все гаразд, скоро повернуся.

Одягшись, він підійшов до столу. Серед книжок, — під політекономією Лані-дуса й Островітанова знайшов партквиток.

— Треба сплатити внески...

Надів глибоко на полісиду вже голову засмальцованого кашкета і, попроставшись зі мною, вийшов. Дружина й уся сім'я, очевидно, звикла до того, що батько йде серед ночі на завод, бо ніхто не звернув на це уваги, як на цілком природню річ.

«ДОМАШНЯ ПРАВДА»

За кілька хвилин устали з-за столу й ми. Я ще раз оглянула квіти. Зацікавилася:

— Чому цей фікус так зігнувся? Ніби його хто навмисно покалічив...

— А! — посміхнулася Рива Мойсейівна, — це фікус ще з старої квартири. Вона в нас така півроку їй, вогка була та низька, що фікус упирався в стелю. От він і почав був рости вбік та вже й не вирівнюється...

— А ви давно у цій квартирі живете?

— Ні, недавно! Скільки це, Доро, як батько став за начеку? Три місяці? Ну, от! Значить, сім місяців, бо сталеваром наш старий жив у цій квартирі тільки чотири місяці...

— А це що? — здивувалася я. — Що це таке?

— Це? — перепитав Вася — це наша стінгазета... А я, — додав він з гордістю, — а я її редактор...

Я підійшла до листа олександрійського паперу, що висів на стіні. Вася — редактор, поставив на край стола лампу, щоб мені було видніше.

У правому кутку аркушу зеленим тинтом дбайливо було виведено: — «Домашня правда».

Трохи нижче, меншими літерами, але також чітко чорніло:

— «Орган сім'ї сталевара — начальника старомартенівського цеху Решетника, видається другий рік, 12 листопада 1931 року».

Далі, через увесь аркуш, товстими афішними літерами ішов аншлаґ:

«Дора сьогодні прогуляниця».

Я глянула на Дору, що почервоніла стояла поруч.

— Щож це ти, дівонько?

— Гріх трапився. Була днями в театрі, от і заспала на роботу. Так вони й прохватали... Це ще нічого, що в газеті, а то вони хотіли на будинку наділити пляката. Вже Мишко, він у нас художник, і намалював був. — «Тут живе прогуляниця Дора Решетник». Ледве одпросилася. Довелось писати листа до редакції. Ось, бачиш?..

Під великою статтею — «По - більшовицькому борімося з прогуляниками», що змальовувала й засуджувала Дорин прогул, з цього приводу було видруковано й вірша:

Наша Дора
Схожа на вора,
День прогуляла —
Із заводу викрала...

Вася Червоний».

Далі, під віршем стояло:

— «Дора обіцяє виправитись». *Лист до редакції.* 9 листопада я зробила прогул. Визнаю, що в епоху високим темпів індустріялізації це злочин проти класи. Більше ніколи не прогуляю, тільки не вивішуйте пляката на вулицю й коли сама не вставатиму, то будить Дора».

Та непримиренна редакція цим не задовольнилася. Вона додала до листа ще таку примітку:

— «Від редакції. Місяця листа Дори, редакція відзначає, що цього мало. Дора повинна по - більшовицькому, на ділі довести, що вона ніколи не прогулюватиме, а Ревека Мойсейівна, цебо мати, повинна взяти Дору на громадський буксир, тобто, будити, коли вона довго спатиме».

— Ну, прочитала вже? Ходім вчитися...

— Одну хвалину, дай хоч наголівки прочитати в цьому органі. «Батько сьогодні не чистив зуби. Ганьба йому!»— Здорово. Самокритика, значить, не зваяжючи на особи? «Чи всі в нашій сім'ї члени МОДР'у? «Коли Вася навчиться сам собі штани зашивати?» «Наближається зима, а в нас тільки одні коньки», «Куди дивиться батько?»

— Так хто редактор? Ти, Васю? Молодця! Інтересна газета. Знаєш, Доро, треба цей досвід висвітлити в газетах. Як ти думаєш?

— Та воно річ корисна, хоч мені й дістається часто. Проте, ходім, а то ми сьогодні «греші» так і не вивчимо...

ДИВНЕ РОЗПОРЯДЖЕННЯ

До Павла Мироновича підійшов сталевар першої печі Андрій Боцюр, привітався за руку і став, чимсь пригнічений, мовчки закусивши довгого вуса.

— Ну як у тебе? Працює пічка? — звернувся до нього начеух.

Боцюр похнюпився ще більше. Винувато промовив:

— Погано!.. Погано в мене, Павле Мироновичу... А все через навішчиків. Не навішчики, а прямо казна що. Ну, хіба це робітники, коли він позавчора ще волам хвоста крутив, або за плугом ходив, заклавши руки за спину... От і огинається тепер, до пічки боїться близько підійти.

— І всі такі? Усі симулянти на твоїй печі?

— Та не... Не всі. Но сказати би так, що багато симулює.

— А все таки, хто в тебе працює добре?

— Та хто ж... Ну, нічого собі робить Хрісенко, він ось вже третій рік на печі, Тіаров — теж старий робітник, та татарин отой Хазбієвич. Ну, та ще Шульга...

— Шульга? Це ж хто? Щось я ніби не знаю такого...

— Та це молодий же робочий, собственно він і не молодий сам, уже пожилий дядько, но на заводі працює тяжків зо три. З колгоспу прийшов. Ноберучий, нада сказати...

Павло Миронович задумався. Мовчав і Воцюр, кусаючи кінець вуса й з-під лоба надійно позираючи на начальника.

По хвили Павло Миронович запитав:

— А щж ти, голубе сизий, робиш, щоб налагодити роботу печі? Що ти зробив, щоб знищити симуляцію?..

— Та що ж!.. Ну, щж ти йому, Мироновичу, зробиш, коли він не хоче працювати? Ти йому загнеш, а він загрозює кинути працювати... Тепер же безробітних нема!..

— Та - ак... — протяг Павло Миронович. — Так, значить, нічого не зробиш?.. Ну, попробуємо. Слухай сюди! Значить, Хрісенка, Тіарова, Хазбієвича й того, як його... колгоспника, я в тебе заберу. Понімаєш? Заберу завтра ж.

— Як? Хрісенка? і Хазбієвича? Тіарова?

— Так, так.

— Та що ж ви? Та я... Та мені.. Та ну його до чортової матері, як же я залишусь?.. З ким же я тоді працюватиму? З отими симулянтами.

Боцюр розлютувався. Його побите віспою лице набубнявило, почервоніло, вуса настовбурчилися і весь він тепер скидався на моржа.

Та Павло Миронович був спокійний. Він вислухав сталевара до кінця, а потім твердо промовив:

— А тобі я дам ще п'ятьох симулянтів: Шкварку із другої печі, Нечипуренка з четвертої та ще трьох. Після роботи зберіться коло печі, я прийду, поговоримо. А тепер бувай!..

Боцюр хотів був щось заперечити, далі тільки зісно зиркнув на начальника і хвачко заломивши шанку, пішов геть од печі.

Вислухавши цю розмову, що відбувалася за три кроки від мене, на нашій же печі, я теж нічого не зрозуміла.

— У чому річ? Чого це Павло Миронович хоче забрати всіх кращих робітників у Боцюра? Адже перша піч і так щодня не довиконує завдання, і так найбільше простоє... А що ж буде, коли її цілком віддадуть в розпорядження симулянтів?..

— Треба піти послухати, що говоритиме з ними Павло Миронович після роботи...

ПІЧКА СИМУЛЯНТІВ

Перша піч од нашої недалеко, — за якусь сотню чи дві метрів.

Коли я прийшла, робітники вже скінчили працювати й сиділи гуртом на купі розгрібачок. Палили цигарки й гаряче розмовляли. Усіх здивувало вирішення начеку, що про нього вже встиг розповісти Боцюр.

Павла Мироновича на печі ще не було, як не було й сталевара. Робітники починали виявляти нетерплячку.

— Де це їх носить?.. Наказали збиратися на збори, а самі деє тиняються, — жалібно скаржився гладкий, червонолиций навішник. — Вже їсти хочеться...

— Не пропадеш, — пожартував Хрієнко, тріхи кривий на одну ногу. — Своїм жиром можеш жити ще місяць. Тільки гляди, не розтопись коло печі...

— Не розтопись! — ображено перекирив червонолиций товстун: — А може то більшість моя, а не жир, а ти смієшся, чорте кривий!..

— Ха - ха - ха - ха! — розреготався гурт. — Більшість!.. Та ти, бісе гладкий, сніданки менші бери на роботу, от і болісті не буде. Твоїми сніданками можна піч нагодувати, а ти... — більшість!

Гладкий навішник ображено мовчав і тільки злісно блискав маленькими чоловічками запалилих очей.

Та робітникам було вже не до нього. Вони накинулися на новоприбулих, що підходили голосно вітаючись до гурту.

— А - а - а! Наше вам з кісточкою. Прибули, значить?

— Ростуть — лави симулянтські, — дальня вгинається путь! — уїдливо продеклямував Хрієнко.

— Значить, у нас працюватимете? Що ж вас там, — розжалували?

— Та прислали сюди...

Невдовзі на піч прийшов Павло Миронович, сталевар Боцюр та голова цеху Лавриненко. Останній ніс у руках якусь дошку, обмотану газетним папером.

За хвилину почалися збори, що їх відкрив Лавриненко.

На порядку денному стояло питання про систематичне недовиконання завдань піччю № 3. Слово для доповіді забрав начальник цеху.

— Граждани симулянти й товариші ударники першої печі!..

Натовпом пробіг шелест. «Граждани симулянти» стьобнуло всіх ніби батогом. Далі шелест стих. Тільки чуто різкий наголос Павла Мироновича:

— Ваша піч ось уже третій місяць недовиконує своїх завдань. Третій місяць ви боржники перед країною і перед міжнароднім пролетаріатом..., а ви тут завдання не виконуєте. А через що?..

— Через що? — запитав ще раз Павло Миронович і обвів збори запаленими очима. І кожний присутній запитав себе:

— А, справді, через що ми не виконуємо завдання?

— Та через те, що ви симулюєте... Пічки боїться... Де ж, жарко дуже...

— Не вся симулянт, начальник, не вся, — розітнувся раптом гортаний голос. І кожний подумав маючи на увазі себе:

Авжеж, не всі симулянти! Не... не всі...

— Правильно, товаришу Хазбівичу! Не всі симулянти. Добрі ударники є й на вашій печі. Це Хазбівич, Тіаров, Хрієнко, Шульга... А решта?..

— Правда! — вигукнуло кілька голосів.

Решта робітників засоромлено мовчали.

— Та й сталевар ваш, — показав Павло Миронович на знищеного Боцюра — і сталевар ваш, не виявляє потрібної рішучості, щоб ліквідувати прорив... От. Так ми з цехом і вирішили забрати з вашої печі Хазбівича, Тіарова, Хрієнка й Шульгу... А до вас додаємо ще он тих гостей, — показав начеку на прибулих з інших печей. — Тепер покажіть себе перед робітництвом...

Павло Миронович видержав павзу, пронизуючи очима кожного робітника. Усі винувано мовчали. Та ось усі звели очі на дошку, що її почав розм'ятувати Лавриненко.

Раптом, усі хором, ніби в кіні, прочитали:

— «На цій печі працюють симулянти».
— Так так., На цій печі працюють симулянти,— перечитав напис на дошці ще раз, коли всі стихли, Павло Миронович.
— Оцю дошку ми повісимо над піччю, щоб усі бачили, з ким мають діло... На цьому начеку скінчив.
— Хто хоче взяти слово? — запитав Лавриненко.
Охочих не було.
— Так ніхто не хоче говорити?
Мовчанка.

Раптом, на середину рвучко вискочив Боцюр, що стояв був аж із самого заду. Зиявши шапку, він притис її обома руками до грудей і верескливо вигукнув:

— Товариші! Що ж це таке?
— Що ж це таке, товариші, я вас спрашую? — вигукнув він ще раз і вдарив шапкою об цементову долівку.
— Невже ж ми найгірші на всьому заводі?.. Пічка симулянтів! Та хіба ми допустимо це, товариші?
— Не, не допустимо цього, не допустимо, товариші,— несподівано вигукнув товстий навішник.

— Не допустимо! — хором гукнули робітники: — Не допустимо!
— А якже «не допустите»? — запитав Боцюр.
На хвилину запанувала мовчанка.
Та вигукнув чийсь молодий голос:

— Ударниками! Ударниками станемо!..
І за мить усі загриміли:
— Ми ще покажемо... Іх, пічка симулянтів!
Павло Миронович весело посміхався. Лавриненко радісно виблискував очима. А Боцюр гримів:
— Од сьогодні, щоб жодного прогула, жодного симулянта!.. Правильно я говорю, товариші!
— Правильно!.. Жодного прогулу й симулянта!

* * *

Коли вже закривали збори, той же молодий голос винувато попросив.
— Павле Мироновичу... А якби вивіску про симулянтів не вішать?...
Ми ж більше не будемо... От побачите!.. Завтра ж побачите!
Начеку оглянув натовп. Усі робітники прохально дивилися йому в очі.
— Не вішати вивіску, не вішати! — ніби говорив кожний погляд.
І він згодився:
— Гаразд! Покищо не повісимо. Але дивіться!..

ІНЖЕНЕР ІСАЄВ — ОБЕРЕЖНА ЛЮДИНА

До начальникового кабінету треба було йти вузьенькою стежечкою між горами шкрабу й старих ківшів.

Кабінет, коли його так можна назвати, це невеличкий будиночок, схожий на низеньку водогінну вежу з однією тільки кімнаткою й сіньми. Робітники його звуть просто конторкою, та будиночок свого часу таки й був конторкою майстра, а коли сталеливарний поділили на бесемер та нові й старі мартени, у будиночку розташували кабінет начальника новомартенівського цеху.

Як я й сподівалася, Павло Миронович був не сам. Власне, застати його самого майже неможливо,— через те, що він здебільша ходить по печах, а вже коли й сидить у кабінеті, то тільки тоді, коли багато одвідувачів.
— Ну що ж, доведеться почекати трохи,— вирішила я й сіла на лавку поруч старої виснаженої жінки.

Моя черга — третя. Зараз говорить з ним інженер Ісаєв, далі оця жінка, за нею я.

— Не так і довго! Хвилини за двадцять мабуть звільнюся. Інженерові п'ятнадцять хвилин, жінці п'ять,— встановила я примірний регламент.

Павло Миронович сидів за простим столом, палив люльку й слухав інженера Ісаєва — свого заступника.

Той, білявий худий чоловічок, у рудому гумовому плащі, часто витираючи шкельця пенсне, хоч вони й не пітіїли, розповідав про технічний стан печей. Я прислухалася.

— Четверта піч вже скінчила кампанію. Третій день працює над норму...

Інженер вичікально глянув на начальника. Павло Миронович, якусь хвилину помовчав сучи люльку, і запитав:

— Скільки днів, на вашу думку, можна працювати ще?

— На мою думку, — заспішив Ісаєв, — взагалі дивно, як вона ще й досі працює: із зміни на зміну можна чекати аварії.

— Ви не перебільшуєте? Гаразд, сьогодні огляну, поставимо на ремонт. А як третя?

Інженер блиснув шкельцями пенсне:

— Прекрасно. Третя піч працює чудово. З того часу, як за вашою пропозицією ферми поставили горизонтально, вона ніби змінилася.

— От бачите, Валентине Галактіоновичу! А ви сперечалися, говорили, що нічого не вийде...

— Ні, що ви, що ви, Павле Мироновичу! Хіба я заперечував? Я ж тільки говорив, щоб обережніше...

— Ну, гаразд, гаразд... Адже з переставкою ферм і вам довелося попрацювати, вираховувати. А тепер ось що...

Ісаєв весь перетворився на слух. Він цілком широко поважав свого начальника. З ким би й про щоб він не говорив, завжди кінчав тим, що захоплено й широко вихваляв Павла Мироновича:

— Прекрасний адміністратор! А організатор який. І до цього всього винахідник. Феноменальна людина! У нього завжди якісь ідеї і майже всі здійснюються. Ех, який чоловік оце! Павло Миронович. І подумайте тільки, — простий сталевар, без жодної технічної освіти. Правда, він читав, о, він багато читав...

Павло Миронович, пихкаючи люлькою, вів далі:

— Так ось що, Валентине Галактіоновичу... Надумав я одну штуку.

Хочу з вами порадитися...

Ісаєв вріс у кінець столу:

— Кажіть, кажіть!

— Як ви думаєте... От ми тепер опалюємо печі нафтою...

— Ну?

— Нафтою. А розпилюємо її паром. Так от, мені здається, і я дещо помітив, що з паром потрапляє вода. Від цього, на мою думку, горіння газу слабшає...

Інженер Ісаєв задумався. Якусь хвилину він сидів мовчки, навіть залишив у спокої пенсне. Потім кинувся:

— Можливо. Ну, так що?

— Так ось... Як на вашу думку, вода заважає горіти газу?

— Допустимо!

— Ну от, я й пропоную знищити воду... Замість розпилювати нафту паром, переробити форсунок так, щоб розпилювати повітрям... Ну, що ви скажете?

Інженер Ісаєв знову помовчав. Потім протяг:

— Я, як завжди в таких випадках, дуже обережний. Знаєте — реформи в техніці, хоч і маленькі, на мою думку, треба робити не хапаючись, тихенько Проте, — Ісаєв ентузіастично блинув шкельцями пенсне, — проте, ваша пропозиція прекрасна. По-моєму, вона дасть ефект, тим паче, що її здійснити дуже легко. Спробуємо спочатку на третій печі, а там побачимо...

Задзвонив на столі телефон.

Ісаєв підвівся:

— Ну, я покищо піду на четверту піч. Ви туди теж прийдете?

— За двадцять хвилин, — кивнув начальник і зняв рурку.

— Слухаю! — А це хто? З першої печі? А - а - а, Боїор! Здоров. Ну, як там твої симулянти?... — Уже й чудесно! Скільки ж дала твоя пінка?... — Сто вісім відсотків? Нічого... А вчора? — Дев'яносто? А позавчора? — Шістьдесят? Так чим ти це з'ясовуєш? — Що? Зборами? Ну, ти тих зборів не переоцінюй. Так, так не переоцінюй, кажу. Це один із засобів. Тільки. Пого

треба підсилювати іншими. Треба, щоб пічком працював краще. Потім і ти ліквідуй свою м'якотілість. А то риб'яча кров тече в твоїх жилах... Ну, гаразд! Так, кажеш,— харашо? І всі харашо, чи є такі, що й задніх пасуть?— Є? Проти зборів?.. А як його на прізвисько?— Маслюк? Одну хвилину...

Павло Миронович однією рукою витяг зі столу шухляд і відстав відти якийсь папірець.

— Так, говориш, Маслюк? Цікаво. Що ж він говорить?— Кріпацтво? Хм! Інтересний збіг...— Збіг, говорю, інтересний... Я якраз сьогодні одержав листа з того села, відки цей Маслюк. Партосередок пише, що він розкуркулений і втік... Тепер понятно... Завтра знову склич збори! Так, після роботи. Обговоримо. Ну, поки бувай...

Павло Миронович поклав рурку. Жалібно задзижчала мембрана.

Я підійшла до столу. Привіталась.

— Ну, що в тебе таке? запитав Павло Миронович.

— Та я од комсомольського осередку. Навантаження дали мені, організувати суботник, щоб розчистити канаву...

— Канаву? Молодця комсомольці. А я сам думав запропонувати. Гаразд. Так чим можу конкретно служити?

— Та щоб зводи й усе таке...

— Єсть!

З ЙОГО БІОГРАФІЇ

Забула записати. Коли, по обіді, ми повернулися в Дорину кімнату, я запитала:

— Чого це ти так раптом засмутилася? Не впізнаю тебе... Увесь час така весела була, а це на тобі. Може, незадоволена з того, що я прийшла?

— Ну, що ти, дурочка,— кинулася до мене дівчина,— не звгай. Це мене твоя розповідь розтривожила... Про твоїх рідних.

— Чого? Що тобі? Твої ж батьки живі, здорові... Та аби мені такі батьки, як у тебе, я не знаю, щоб... Але, що з тобою. Ти плачеш?

Дора справді плакала, сховавши своє лице в мене на груди й здригаючи усім тілом.

Я збентежилася. Що з нею таке? Покликати матір? Що ж я таке розповіла, що її могло б розтривожити? А! Он воно що. Починаю догадуватись. Оцей портрет!

Дора випросталась. Ніяково посміхаючись, витерла заплакані очі й схвилюваним голосом вимовила:

— Ну от... Ну от я й уже... Більше не буду...

— А чого ти, Дорочко? Що ж тебе саме розтривожило?

Дора мовчала. Очевидно, їй ще важко було говорити.

— А хто оця жінка?— вказала я на портрет.— Вона страшенно на тебе схожа. Особливо тепер, коли в тебе заплакані очі...

— Хіба ти не знаєш?

— Мати?

Дора відповіла одними губами:

— Так. Це моя мати...

— А Ревека Мойсейвна?

— Риву Мойсейвну я дуже люблю. Вона мені, як рідна... Але вона не мати.

— Хіба Рива Мойсейвна друга дружина в Павла Мироновича?

Дора заперечливо крутнула кучерявою головою:

— Ні, перша... Але й Павло Миронович мені не батько. Власне, він батько тепер, але не рідний... Прийняв мене за дитину...

Дора вже заспокоїлася. Тільки почервоніли від недавнього хвилювання її слізи чорні під довгими війми очі.

Я запитала:

— А де ж твої батьки?

— Померли... В голодовку. Батько помер на Полтавщині. Поїхав міняти хліб й захворів на іспанку. Там і помер... А мати тут померла. Сама не їла, мене годувала. Пам'ятаю опухла вся. Ноги, ніби водою налиті. А потім померла...

Мені тоді три роки було... Мабуть, і я померла б, та Павло Миронович за дочку взяв. Вони з моїм батьком приятелі були, в однім цеху робили. Так і виросла я в них за дочку. Вони, як за рідну про мене піклувалися... Проте, як згадаю про батьків, особливо про матір — не можу, — плакати хочеться...

— А хто батько в Павла Мироновича?

— Не знаю. Помер він давно. Здається, селянин був... Одну хвилинку. Ти дуже хочеш знати його біографію?

— Хочу...

— Так почекай, я зараз принесу...

Дора вискочила з кімнати й за мить повернулася з якимсь зшитком.

— Ось, — протягла вона мені папір. — Ось, тут, читай. Це його автобіографія. Павла Мироновича завод висунув на орден Леніна, так йому треба було написати. Це копія...

Я схопила зшиток. Почала читати вголос:

... Народився 1885 року на Чернігівщині. Батько бідний селянин, на 7 душ мав 4 десятини піску, де могла рости тільки червона лоза...

... 1894 року батько забрав мене з собою в Таврію, де він працював у старовіра Меднікова на цегельні.

У цього старовіра я пас гусей за 25 крб. од паски до Кузьми Дем'яна. А одна дорога в Таврію й назад коштувала 16 крб.

... Чотири роки працював, там таки в Таврії, у економії Файна.

... 1898 року переїхав у Катеринослав і поступив на брянський завод чорноробом рейко - вальцівного цеху. Тут працював до 1905 року.

В революцію 1905 року, під час грудневого страйку, розклеював і розносив «бюлетень Катеринославського бойового страйкового комітету». Після страйку довелося кинути брянський завод.

... З 1906 року працюю на Дніпровському заводі, тепер заводі ім. Дзержинського. Спочатку працював чорноробом, далі каталем, підручним, після революції сталеваром. Тепер 3 місяці, як начальник новомартенівського цеху.

... Член партії з 1919 року, освіта нижча.

... В громадянську війну був начальником червоного загону по б/б?...

— О, вже батько прийшли.

Я перестала читати. Прислухалась.

А скрипка за стіною виводила:

Вперед, народе, йди!..
На бій кривавий.
В червоних лавах,
В червоних лавах
До перемог!
Хай революція здолає світ!...

1931 — 1932

Дніпропетровське

ВАДИМ СОБКО

ТИ ПРОГУЛЯВ ШТУРМ

Крутнулось
і впало
біля кожного з нас
кругле слово:
бойкот.
Проорала чоло йому
борозна.
Брови
вгору знялись
літаком.
А Ванька - бетонщик
кидав слова,
наче важкий бетон.
Помалу хилилась
його голова
і не ворухився ніхто:
— Слухай, ти...
я не кажу —
Товариш...
Ти знав,
що сьогодні
штурмова ніч.
Ти чув,
як скликали на штурм
фанфари —
І не прийшов.
Ні.
Ти спокійно лежав
на своєму ліжку.
У стелю плював.
Мріяв, тай годі,
ховаючи під вусами
ехидну усмішку:
— йолопи, мовляв,
гинуть на роботі...
А — знаєш ти,
що за цей от час
став
на ноги
ливарний цех?
Що уже перемогу
гудки кричать
У піль лице?
Ти на роботу ітимеш
ранком
і думатимеш:

— Чи правильно
я іду?
Хто поставив
оцю вагранку?
Де узявся
оцей віядук?

А тросів
на заводах
напружений біг,
і кожен новий мур,
будуть гукати
у вічі тобі:
— Ти

прогуляв
штурм!

Наш цех сьогодні
зацінає хмари.
В конструкціях вітер,
як сотні сурм.
І питає тебе
найкращий товариш:
— Ти

прогуляв
штурм?

І повисне
в повітрі
рука твоя.
Ти зрадив в боях.
І дівчина,
твоя,
кохана,
що навіть твій сон берегла,
затиснувши серце, скаже:

— Поганець.
Зрадник
ударних лав.

Бо тільки ворог
в наші
загартовані дні,
в дні перемог
і бур
Може заснути
в штурмову ніч,
Проміняти
на ліжку
штурм.

АНДРІЙ ПАСІЧНИК

ШАХТА ІМЕНІ ГОРЬКОГО

(Нарис)

I

Було за північ.

Чекман зачинив за собою двері партколективу. В напівтемряві пройшов коридором, вийшов на надшахтну будову. Світло електроламп різко освічувало просторе приміщення. Тут і там між крицевими ливами на коліях стояли порожні вагонетки. Тасмичне чорнів порожнявою отвір схилю — вхід у шахту. Ним ще «качали» довгі валки вагонет з вугіллям, — «каравани», — з шахти, впускали порожняк.

Ішов у напрямку машинової. Тривожили тишу дзвічки його кроки. Тут життя завжди пульсувало, в різну пору доби, в різний час року. У бурю, в снігову завірюху з морозом, зчіпники, відкатниці, хукаючи в задубілі руки, підганяли на естокаду з вугіллям вагонетки, заганяли їх у самоперекидувачі, відкриті бункерів. Під естокаду водоспадом з шумом сипався чорний потік, торхотів по залізних аркушах ковзів, розбивався на дрібні шматочки брили об залізну обшивку «пульманів». У схил з гуркотом на ливні спускалися порожні вагонетки. Тривожив слух сигнал із шахти: «Стоп!»

Тепер тиша, німа тиша... Лише розлючений вітер з скиглінням завивав за стінами надбудови. Надбудова порожня. У кутку побачив групу відкатниць. Грілися біля парових труб. Лютий давав себе знати. Привітався до них:

— Чого стоїте?

Одна відповіла: — Танцювати немає охоти...

Зрозуміло без зайвих слів. Для шахти дні тривожні настали. Годину тому про дні ці говорили там, у прокурений махорчаним димом кімнаті. Зав викладав сухе зведення в цифрах, а кожна з таких цифр — тривога. 56 відсотків програми дає шахта. Відкатниці не мають охоти танцювати. Гірко засміявся внутрішнім сміхом, — не до танців тут...

Хотів зайти в машинуву, різко звернув праворуч. Зійшов на естокаду, пішов сходами вниз. Лютневий вітер зі сходу леденів чоло. Щільніше вгорнувся в поли кожуха, насунув шапку на вуха. Холодне повітря освіжило голову, — в прокурений кімнаті було чадно, — зібрався з думками. Крокував у напрямку шахтного селища. Набір був зайти до Блашевича. Він має вагу серед шахтарів, за ним підуть, з нього треба починати. Розказати в чім річ, старий зрозуміє, як треба бути, навіть пораду дасть, коли на пропозицію пристане. Адже за ним досвід старого шахтаря. Але чи пристане він?..

Знайшов квартиру Блашевича серед вдавнених роками в землю будиночків. Світлюся. Нагадав про себе стуком у двері.

На його голос відчинили.

Блашевич сидів у «шахторках» серед хати, курив цигарку, смачно затягався димом. Він щойно прийшов із шахти, стара поралася, готуючи йому воду вмиватися.

— Що в такий час загнало?..

— До тебе за ділом, — потис Чекмак руку старому, як давньому знайомому. Той показав рукою на стілець, запрошуючи сісти.

— Це я з бюро партколективу. Справа важлива...

— А - а - а, партійці... — старий нахмурився. Геть цигарку викинув із зубів. Серйозно додав: — Безпартійний я, думаю — не про мене діла ваші. В шахті толку чорт має... От що непокоїть...

Чекмак сподівався, що старий зведе мову на шахту. Не такий тепер час, щоб старий шахтар змовчував про те, що непокоїть його, роз'ятрує думки. Викладе все, що наболіло в ньому. Так і було.

— Проривом називають... — вів далі Блашевич. — Ледарі, стерви, робити не хочуть, з шахти втікають. Прорив... Обухом це слово по голові... Роботи немає, от що... Село на шахту приходить, і деякі ще вовком дивляться. Норовить як би в ліс утекти. Бракує рук шахті... Машина, кажеш?.. Наробить сама машина, — вона теж рук вимагає. І не таких, як ось... Ці до жилонги... — показав свої заскорублі, в мозолях, жилаві спрацьовані руки. Мовчали обидва. Посудом лише стара бряжчала.

По павзі заговорив Чекмак.

— Ми ще руки маємо. Треба напружитись, а за тим підмога надійде. Розумієш, — напружитись... А про партію здря. Про тебе, іменно про тебе, діла наших. З такими, як ти, партія зв'язана, — мільйони нас, себто — таких, як я з тобою — слухаєм голоса її. 50 відсотків дає шахта, хіба наказує партія так робити? Значить, ми не досить уважні, ми губимо честь своїй шахті, нашу шахтарську честь. Я, ти — десятки нас, у нас ще є руки. Зможуть вони щось зробити... А за тим машини, прийде молодіть з гірпромучів. Адже час такий, і наказ партії, щоб Донбас у механіку...

Заговорилися, а час минав. Стара намагалася перервати розмову, — вода охолове, деж пак. Не зважають на неї. Один одному доводить, стверджує. Під кінець Блашевич погодився:

— Розбуркав мене... Я згоден. Щоб, значить, по тому, як його — прориву.. Вибити його з шахти... Дай п'ять!..

1

Шахтою облетіла новина: Чекмак організовує виробничу комууну. Знали, що таке доручення йому від бюро партколективу. В кожного й мови, що Чекмак. А був незаметним вибійником. Правда, серед товаришів знали його: роботяга добрячий. Одні прихильно ставилися до його заміру, других тривожило слово — комуна. Були такі, що говорили: не тою стежкою пішов. Комуною робити!.. Де видано, який толк в тому? То бригади, змагання, а це ще маєш, — комуна.

Стара шахта нагадувала про свої традиції. Тяжко їх зламувати самотньому. Але Чекмак не сам... З ним Блашевич, Парфинович. З цими замір не піде на марне. Працював сьогодні Чекмак з 6-ти ранку, підходить до нього Парфинович.

— Рубаєш?.. — кинув перше слово. Присів біля Чекмака, мовчки дивився, як той зубком скорює вугільну верству. Чекмак мовчить. Він наперед здогадується, що Парфинович говоритиме про комууну, — інакше, нащо б час марнував робочий.

— Чув я, — почав Парфинович: — Непогана справа. Думав на всі сторони, зважив те, друге. Симбірський сказав, що це рішення бюро. Мене тобі на допомогу направив... У тебе є люди?

— Дещо є. Наприклад, Блашевич, а з ним — маса. — По павзі додав: — Велике завдання беремо на себе. Проти нас нині шахта горою. Якже «комуна». Тривожить декого... А що буде, коли завтра ми покажемо приклади відданої ударної роботи?! Тоді за нами піде маса...

Парфинович був обережніший.

— Наперед не забігай: хто знає, як почнемо. Але й я гадаю, що злам буде.

Минали дні. Говорили вже про саму працю комуни, що організувалася. 30 чоловіка увійшло до неї. Ішло більше, та організатори були обережні. Вибірало, що на їх погляд цінніше. Це були досвідчені, загартовані роками шахтної праці. Комууну загальними зборами назвали ім. т. Ворошилова, — з нагоди 50-тирічного ювілею. «Ворошилівці», так звали комунарів. Відкалися деякі: — Ой, як підкачаємо — сором буде. На шахту не показуйся. Якже, — «ворошилівці».

— Кріпись, хлопці!

Кріпилися. Готували смертельний удар проривові. Там, у глибині, в груді Артурівської десятичтвртової верстви, — комунари вганяли відточені зубки шилонг.

День новий зриває листок з календаря. Несе з собою ранковий заклик гудків до праці. Нова зміна приходить на надбудову, спускається в шахту. Звідти виходять зморені, виснажені годинами роботи.

Симбірський ранком виліз із шахти. Ніч там пробув. Тепер був ніби в чаду. Брав сон. Минулої ночі мало спав — робота, а цієї — в шахті. Заснути б хвилину, годину!.. Випляв себе за це бажання. Пішов до завшахти.

— Ти вночі часто буваєш у шахті?..

Той від щирости:

— Інколи на хвилинку заглядаю...

— На хвилинку... Угу... важко присів на стільці:

— Погано, що ми хвилинами буваємо.

І розповів докладно, що мав.

У нього раніше, переглядаючи зведення, склалася певна думка, що нічна зміна плутає у видобутку. Як на число людей, — можна б більше дати. Рішив знайти корінь зла. І знайшов. Основне зло в тому, що нічна зміна спить, покотом спить, починаючи з десятичника, і кінчаючи рядовим робітником. Звісно, не всі сплять, але це й не поодинокі випадки. Сон у шахті на виробництві, — та цей повний розвал труддисципліни... А далеко заїде без дисципліни... У «Ворошилівців» і в 10-ій робота йде, по цих треба зрівняти шахту. Робочих рук не вистачає, а поставити справу як слід - зайві будуть. Він запитає Савченка, що той робить. З нього вимагають, говорять, що він не зміє в нових обставинах працювати. Вчора Налімов (секретар Сталінського Міськпарткому) закликав до себе, зачинив двері кімнати щільніше, почали говорити, як товариш з товаришем. Нагадав, що він, Симбірський, забуває, де він, як треба працювати. Трудовий фронт — тут гучність у поворотах — головне. Прислухатися до голосу маси. Реагувати вчасно на всі прояви, що шкодять загальному. Використати, хоч хай там звідки вони походять. І, головне, щоб діяла маса, колектив. Щоб звідти походила активність. Донбас у прориві. Шахта на 50% сидить. Партія мобілізує сили. Треба організувати масу. Адже вугіль — це хліб, — говорив Ленін. Чим нагодусь промисловість без хліба цього?.

III

190 метрів у глиб. Довгими рукавами люди в підземеллі порили ходи. Вентиляційні — низькі, — вузем в них проповзати. Більші — поздовжні. Вулицями підземними лягли корінні. Колії по них, — коногони вагонетки ганяють. Звук у глибині передається далеко. Приложеш вухо на сході гуркоче. А через мить коногон повз «партію» вагонів з вітром прожене. З силою гуркочуть вагони, розкотисто, ніби грім у бурю роздирає хмари.

Десятичтвртова верства на шахті «Похила», «Артурівська» зветься. Роками вибирають вугіль, тисячі тонн видано нагора. Не затихає праця в глибині. Година в годину день - у - день, роками працюють. На зубок, на кайло беруть, крешуть верству, відбивають стиснутий вагою тисячоліть вугіль.

Блажевич 26 років працює вибійником.

Ще в першу революцію 1905 - го пішов з голодного бунтівного села. Утікав від злиднів, що засіли у великій сім'ї. На шахті тягнуло, — там, говорили, рук потребувалось. Непривітно зустрів тогочасний Донбас молодого в розквіті сид селяка. Визиск надмірний, праця тяжка, бруд довкола в побуті, пияцтво розпуста отруювали життя молоде. Здружився в роботі з такими, як і він, обездоленими. Шахтарем став. Хоч і гірке життя шахтарське — полюбив його, обвін. Гудок будив звісно його щоденно. Ішов кривими закуреними вулицями слобідки на заклик його. Віддавав здоров'я своє шахті, працюючи пів доби в підземеллі. Тяжкою працею добував кусок хліба, любив трудових, ненавидів ледарів, тих, що живились із праці трудженої. Ненавидів тих, що підлабузювались до адміністрації. Цим і заслужив довіря серед маси. Шанували. Поради його вважали за цінні.

Коли діналися шахтарі, що Блажевич в комуні, дивувалися. Він бо спершу навіть бригад не долюбливав.

— Теж мені робота... Зберемося, щоб один одному заваджали, — так ставився спершу: — Один тягтиму...

І тяг в одиночку. На змагання не давав згоди, говорив, що все те — лише паперова тріскотня.

Зустрів біля шахти Блажевича Жуков, його старий товариш у роботі. Запитав з іронією:

— Значить, в комуні пішов?

— І тобі раджу, — Блажевич на те.

Розвів руками Жуков. Нічого не сказали один одному. Мовчки розійшлися в різні боки.

Комуна Ворошилова працює на підготовних роботах. Від успішності її роботи залежить вчасна підготовка: здача в експлуатацію новозасічених лав. Комуна гнала 13-ий східний і 13 західний штреки.

Чекмак - командир комуни, — позмінний бригадир.

У темряві підземні мерехтять «Вольфовки». Тьмяне світло кидають довкола, відбивається воно тупо від мокрих сирих стін, піщанику, від кріплення, вкритого мохом.

То шахтарі. Де лямпочка, там робітник. Одні з них припасовують усті, втримати над головами хотять тягар мільйонів тонн. Зарубують шипи, становлять рами, між рамами затяжки. Розклинують — гуп! Гуп! Гуп!

Удари струменту по лісу. Щоб трималось шильніще.

У штреках, розкосках, лавах — вибійники. І знову вдари, знову глухо розкоцуються простором — гуп - гуп - гуп. Це там, де струмент ще стискує сила м'язів. А є ще друга сила — машина. То сила розуму людського. Один керує чавуновим ромбом. Посувається ромб той по схилу верстви, напроти, робить зубами з криці вугільну верству. І не треба того важкого, що виширав із грудей дух — гех! Гех! Гех! Потрібна лише обізнаність людини з ромбом тим.

На підготовних роботах, де працює комуна, праця вручну. Бракує машин на шахті. Вручну відбивають вугілля, санками приставляють його від забою на позовождню.

Грінцов тягне навантажені вугіллям повні санки. Піт по обличчю скочується йому — тяжко! І особливо стає ще тяжче, гостріше в шию врізується «лямка», коли здаєш, що в лавах цю саму роботу виконує конвеєр. Те, що він перевезе за 6 годин санками, зробить конвеєр за 10 хвилин. Ех, життя машинове, де раніше ти було?

Скаржитись Грінцов на це саме Парфиновичу. До нього дотяг порожні санки, мав забрати вугілля відбитий. Бідкався на тягар, не робота — мука. Десь конвеєр, а тут маєш, роблять комуною і самотужки...

Парфинович нічого не сказав на слова ці. Тайділ чого в пусту говорити? Була б змога, — факт, машину б застосували. Але де взяти? З досади, з силою кремсав верству. Лопався вугілля, скочувався на підшову, дробились лискучі шматочки. А Грінцов дивився на працю його і собі взявся накидати вугілля у санки. Словнив їх. Парфинович праці не лишав. Грінцов витяг махорку, через мить затягнувся димом.

— Так як скажеш на це?.. Тяжко, чорт забори... А так і робота швидше... — Затягався ідким димом, штучно кашкав. Якось ніяково було.

Парфинович кинув шидонгу геть. Сидів голий, по поясе укритий пилком. Простяг руку: — Дай запалю... — І коли скручував цигарку, сказав: — Немає конвеєрів на шахті... Розумію тебе, не прискорить роботу, але пойми, що немає. Будуть в нас...

Грінцова непокоїть тема машини. Десять років він у шахті: руками все, себто власною силою. А тут — маєш, конвеєр завели в роботі на шахті. Побачив зрадів. Діла на всю! До цього ще врубова. Милувався з роботи. Бачив полекшення, яке дає механізм у забій. Думки в голові пов'язані з машиною. З такою ціллю пішов і в комуну. Мовляв, там скоріше стрінеється в роботі — з нею. Помилувався — в рукошми комуна робила. Розчарувався. Не задовольняли його слова Парфиновича. Коли виходили «на - гора», Чекмака на низу схилу помітив.

Сходив із площадки — нею в глибін шахтарів спускають. Смикнув того за рукав, відвів у бік. Так і так, мовляв, товаришу бригадире, «лямка» клята... Засміявся бригадир стиха. Грінцову руку на плече, по — товариському. Багато говорив Чекмак. Про «лямку», конвеєр, згадав про Лібхардта, — на «Вітці» № 8 робить по-сусідській, застосовуючи свою систему. Карташов, Касауров... Вони вносять нове в роботу шахти, своїми методами подвоюють видобуток. Але не треба йому, Грінцову, забувати, що все разом не робиться. Встають улад шахти — велетні, такі як 10 біс, 17 — 17 біс, «Червона зірка». Це шахти повною механізовані. А поки що, руки є, рушійна сила наших днів. А дні наші — нечуване будівництво.

— Розумієш, нечуване.

Грінцов розуміє. Але він бажає у роботі в себе машину. Чекмак підкреслив:

— Підготовляючи, чи навіть працюючи механізмами, не тріб нехтувати й ручним видобутком.

Скоряється Грінцов словам цим. Глибока думка вложена в них.

IV

Войничева кваліфікація — вибійник. На плякатах, що їх завдання впливати на масу, — прогульник. У роботі ледар. Не додає своєї норми. Не стерпіла б такого члена бригада, він і працює в одиночку. Осуд маси на нього не впливає. Що, говорить, учити його мають?

Про себе такої думки: на плякатах хай мають, а з шахти не звільнять. Бракує робітників, тож і на його зважають.

У лямповій ждали лямпи. Говорять пустий календар, не робив. Без лямпи в шахту ні кроку. Дали записку в руки, з нею до техкерівника. Наперед знає, що Савченко зробить останнє попередження. Так було кілька раз. Він зробить 3 — 4 упряжки і знову до старого. Потім знову до техкерівника.

Розмова була коротка:

— Войнич!

Тупий погляд сірих очей, що до цього блукав десь поза вікном, зупинився на обличчі інженера. Техкерівник мовчав, гострим поглядом міряв відбійника. Мовчанку їх порушили Сибірський і Чекмак.

— Діла... — це з порогу дверей кинув Сибірський. Підійшов до столу і на інженера: — Ти що, зайнятий?

Савченко розповів причини візиту Войничевої. Що б міг дати цей здоровило для шахти?! Алеж не хоче робити...

— Не перерватися ж мені, — зауважив Войнич: — Працюю, коли є змога. А що відпочиваю часто, то... силішки нсту.

— А, силішки... Відпусти його, — це секретар партколективу.

— Товстошкурый народ — рвачі — вставив Чекмак. — Їм переконання зайві. У них свої ґрунтовні доводи.

Войнич уже зачинає за собою двері, коли почув грізне секретарево:

— Гроби виробництва. Прирослися — не одірвеш. Гнати їх із шахти... Нема чого ниячтись... Вони отруюють дужчих!

Тривогою для Войничі слова ті. Невже звільнять? За цими думками й робота не кдеїлась. Кріпильникові Ворогуші переказав зміст розмови в інженера. З ним на одному плякаті були, на цьому «ґрунті» й здружились. Цей намагався бути байдужим до слів Сибірського. Навіть посміявся з Войничі.

— Шляпа ти. Чого боїтися? Ми ж старі робочі...

Осієка. Згадав робітничі збори й слова голови шахткому. Лише той має право тепер себе вважати за першого, хто йде вперед. На минулому не спекулюєш. Сумнів закривав, — хіба так таки й не зважати на минуле?

Коли він сьогодні ледар, не хоче робити, так лише, щоб чергу відбути, — побачив себе в кривому дзеркалі, висновок зробив, — ціна йому гріш.

Сибірський з Чекмаком зайшли до техкерівника, обговорити досить складний плян. Головач у газеті вичитав про громадський буксир у «Ростарівців». Запропонував Чекмакові застосувати це на «Похилій», зробивши початок з комуни. Вона візьме на буксир відсталішу дільницю, де працюють бригади Дільниці в цілому візьме на буксир іншу. Шахту охопить масовий рух актив-

ности. Тут уже діє самовідданість. Кожен зрозумів свій обов'язок перед шахтою. Труддисципліна, яка нині в загоні, зміцніться. Тут уже контролюватиме один робітник другого.

Техкерівник був згоден з цим, але:

— Чи захоче маса пристати на це?

Чекмак:

— Не забувайте, тов. Савченку, що маса — це ми... І ми висуваємо цю методи. Комуна, сама маса бажає, щоб було так, а не інакше...

V

Березень.

Весна затрималась. Березневі туманні дні, коли тане сніг, змінилися на холодну погоду. Віхола, мороз, вітер з надкаспійських степів.

Для Донбасу це особливі дні, коли видобуток тільки - не сягав за планову програму.

Темними холодними ранками Головач ходить на шахту. Спецівка шорстко огортає тіло, крокує він розміряно, взутий у чуні. Шахта виринає купою електроліхтарів у передранковій імлі.

Вимальовуються сірими купами контури шахтних будов.

Одного разу доходив до сходів естокади. Назустріч постать. Не придивився, поспішав, щоб вчасно бути на нараді. Коли постать його окрикнула, на голос повернувся.

— Ти, Войнич?..

— Я... — і простяг руку до Головача. Впала вона, не підтримана другою, мертво ляпнула об полу фуфайки. З докором тоді?

— Загордився, руки не хочеш дати?.. Дай курити.

Машинально руку в кишеню, дав. Один крутив цигарку, другий стояв, не знаючи що сказати. Для чого він його гукнув, — закурити? Згадав, що відповів якусь дати йому слід. Той каже, що загордився він. Кинув Головач стиха:

— Бузу пореш, Войнич, — і коли побачив, що той напорошився, окрікнув голосом, додав: — Робити не хоч. Дійна корова шахта для тебе... Що буде, як усі зрівняємось на тебе?..

Войнич різко на слова ці:

— Не агітуй... Мене за вудочку вашу комуністську не візьмеш.

— На вудочку... — похитав головою, ніби жадкуючи чогось. — Далеко зайшов ти, Войнич. Сам того не бачиш, куди йдеш... Наше для тебе вудочка. Життя ти не бачиш. Проти комунки Ворошилова агітував... А не чия вудочка? Ти зрозумій своє становище. Без тебе шахта житиме. А ти без шахти....

— На завод піду.

— Завод гонить таких. Лицюватися тобі треба. Ти ж товариш мені... Разом на шахті росли. А ти тепер поза шахтою...

На розмову підійшов техкерівник. Ішов на шахту.

— Головач, здорово...

— Добре здоров'я, товаришу Савченку.

Ближче підійшов. Придивився в обличчя Войнича. Упізнав.

— Так рано із шахти... Ще ж лише пів на п'яту.

Войнич на слова інженера нічого не сказав. Мовчки поплівся в протилежний від шахти бік.

Савченко до Головача:

— Нічого нового?

— Працюємо. На 130% даємо оці дні. У нас же буксир: товариська допомога. За лютий на 107% завдання виконали.

— Знаю. Сьогодні буду у вас, ти з 6-ти працюєш?.. Добре, маю дещо до тебе. Там у шахті поговоримо.

Проходили естокаду й надбудову. Коли звернув ліворуч, кинув услід Головачеві:

— А знаєш, шахта прислухається до голосу «Ворошилівців».

Головач розумів інженера. Авторитет комуні з кожним днем міцнів.. Зміцнювали його ті десятки тонн вугілля, що видавали щоденно комунари зверх

плану. Заробіток між себе комунари ділили порівно, незалежно від кваліфікації. Заробіток був високий.

У шахті Головач на корінний зустрів Блажевича.

— Як воно там у вас?..

Старий був ображений. Говорив хвилюючись, пересипаючи слова лайками.

— Те стерво, Микола, не встиг закріпити забій у західнім штреку. Залишив його і сказав, щоб не вийшов, поки не закріпить. Десь провадавав упряжку, а забій, відомо, сам не кріпиться. Придивися, щоб зробив.

Коли він прийшов у 13 західній штрек, Микола вже пробив ряд звичайного кріплення під обаніл, кінчав роботу.

— А тут Блажевич мене сповідав — скаржився Головачеві. Повторив те, про що говорив старий. Додав лише, що вся причина в тому, що лісу суди не доставили.

З Головачем 5 вибійників — комунарів. Полізли в забій. Нічна зміна породу прибрала. Зараз же взялися за підбій. Головач теж відміряв собі на ручку, — і до роботи. Тяжко. Не вистачає повітря. Прокладають новий штрек, погана в ньому вентиляція. Скроні здавлює, в голову вдари. Подібні до ударів зубків по верстві. Тук — тук — тук... Тук — тук — тук — чути далі глухіше. Тук — тук — тук! — губиться...

Бракує повітря, щоб дихнути на повні легені. Бензинка меркне — бракує кисню підтримувати горіння.

А слава ворошилівців не меркне, палахкотить. Знає шахта, — не легко в 13-ох у західньому й східньому штреках працювати. Шанують комунарів. Довели вони всім свою міць. Поламалось пророкування, що комунa не виживе. Тепер уєй шахті показують взірці роботи.

VI

Техкерівник 10-тій механізованій лаві приділяє максимум уваги. Успішне виконання у ній роботи забезпечить цілковиту механізацію шахти. Ця лавка працює безпосередньо під його доглядом. Не довіряє дільничим технікам, сам узявся за впровадження в ній механізованого процесу видобутку. Він не один, — на чолі стоїть робітничий колектив під керівництвом бригадира Губеня.

У 10-тій санки заступив конвеєр. Замість зубків шилонг, — вруб давала ланцюгова машина «Суліван CLE».

Дільничка партгрупа, партколектив і адміністрація шахти приділяли якнайбільше уваги 10-ій. Вона мала давати третину загального добового видобутку шахти.

Губін з бригадою зважив усю відповідальність, яка покладалася на лаву. Уміло організував роботу. Закріпив робітників за лавою. На основі соцзмагання, товариської допомоги передових відсталішим у роботі, широко застосованого ударництва, бригада Губіна стала відома Донбасові.

У 15-ім штреку робота не клеїлась. П'ятиденка дала 57%. Бригада, яка тут робила, була не стійка.

Штрек 14-біс заїдали прогули.

У схилові брак робочих рук.

Шахта в прориві.

Бракує дисципліни.

... Аврал...

— Аврал...

— Аврал...

Тривога у шахті...

Початок у «Ворошилівців»... Узяли на буксир дільницю.

Дві бригади в комуні — у східнім штреку й західнім. Схід не впорався з своїм зміниним завданням. Захід раніше скінчив роботу.

Головач: — Підемо на схід...

Згодилися.

— Ну, ви тут що, поснули... — лізуть у забій. А назустріч Грінцов, приставляє лямпочку до облич. Впізнає.

— Хіба сліпий?..

— Куди ви, товариші?.. Ми ж тут робимо.
Головач серйозно: — Підтягнемо вам штани. Розлінилися. Довго тут сидітимете...

Підхопила почин Ворошилівців механізована 10 - та лава. Вона виконувала свою програму, отже мала права брати на громадський буксир відсталіших.

«Аврал» — слово запозичене в моряків. Коли пароплав у небезпеці, оголошується аврал. Починаючи з капітана і до пасажира, — кожен береться до роботи, щоб ліквідувати небезпеку.

Шахта в прориві.

Говорив Парфинович: — Прогульники тягнуть її в безодню...

— Колективом amusimo їх сказати своє слово, — рішила комуна.

— Наш аврал — кругова соціалістична порука.

— Буксир відсталих...

— Соцзмагання...

— Ударництво...

— Ей, татарчонок... Товаришу, разві так вагон подгонять?

Петька ішов повз, вибійник з комуни. Показав молодому татарині, як вагон гнати, щоб він легко проходив на стиках, не бурився.

— Пасібо, товариє.

— Ех, пасібо с тебя... Недавно по шахте, да?!

— Да - да - да...

Кругова соціалістична порука наблизила шахту до виконання сповна свого виробничого завдання. Але ще далеко до перемоги. Ще не охоплена була маса новими формами праці.

Ворошилівці задавали тон усій шахті. На них почали рівнятися краші бригади. Дізнавалися про ті «секрети», що їх винайшли комунари. Сміявся тоді Чекмак здоровим сміхом.

— «Секрети» тобі треба дати?.. — перед ним стояв бригадир комсомольської бригади Яцковський. У них робота не клеїлась. А кожен з членів болів за бригаду. Комсомольці ж перша їхня бригада найстаріша в шахті — а толку малувато.

— Слухай, друже... — Чекмак обірвав мову. — Буде, певно, вірно, — додав по назві, — коли скажу, що вся наша перемога в єдності. Ми в роботі ніби злютовані, ні інтриг, ні сварок. А це, знаєш, впливає здорово на роботу, коли не валишь бригаду з усіх чотирьох. Зберуться бузотьори, толку не буде.

Молодий бригадир уважно слухав. Він на шахту прийшов 2 роки тому. Вибійник. До цього працював у заводі — цегельні. Юнак, двадцята весна наступає. Організатор комсомольської бригади, першої на шахті. Йому потрібний практичний досвід старіших за нього людей, — ось чому звернувся до Чекмака.

VII

Шахта на повні груди дише.

Від забойв санками відвозиться вугілля, конвеєром спливає чорно - лискуча річка. На поздовжніх штреках сповняються порожні вагонетки. Корінними гуркочуть «партії». До схилу коногони підвозять груз.

Головним схилом лийвою тягне підйомна машина «каравани». Це сполучені 15 — 12 вагонет. На один з таких «караванів» сів Чекмак. Підноситься «на - гора». Йому треба поспішити, щоб наряд дати. На останній вагон сів. Повз миготить кріплення, забруднені обличчя провідників. У вухах шумить вітер, — вентиляційний струм, — з силою «караван» підноситься. Ось уже видно світ, там високо вгорі, електрика з надбудови. Момент, бачить Чекмак, як підносяться «ворота».

Проходить партія, клацнули об борти вагонетки, щільно збилися на надбудові. Зіскочив з вагону, гукнув:

— Маруся!..

— А, ти — Чекмак... Має тобі здоровіє...

Підійшов ближче, відкатиця роз'єднувала вагони. Ху, втомився... — шорстким рукавом спецівки по обличчю, піт витер.

— Багато дали?..

Відповідь Марусі підбадьорила. Норма є. Молодечим кроком зійшов на естокаду. В обличчя вітер з моря, здув пилини з вугілля, теплом обласкав. Зором окинув просто. На заході небо — що розпечене залізо, — горіла зоря. Весна входила в свої права. На естокаді праця в повному розгарі. Моталися тіні у вечірніх сугінках. Відкатниці, сповнені вагони в бункера, самоперекидувачі загаяють. З перекинутих вагонів вугіль з шумом під естокаду. Червоні вагони розкрили черева. В них вантажники носилки з вугіллям, спішно несуть. Чекимак бачить, як напружуються, коли татар підіймають. Вибірничі під конусами вугілля кочережками риються. Попільність вибирають.

Гудок розітнув повітря. 9 годин вечора, заклик до праці.

Повз проходили шахтарі. Мерехтіли лямпочки в руках їх. Твердо звучали кроки по дерев'янім помості. Чекимак рушив за ними. Підійшов до гурту, Мирон з механізованої 10-ї лави зібрав слухачів біля себе. Помітив Чекимака і:

— Слухай, шахтарський гвардієць, адже втремо носа Тулі... Ребят сумнів бере....

Знизав плечима Чекимак, — про яку Тулу говорять?.. Ага, це що самовари... Коли висловив це, на глум узяли.

— Закройсь, братіш...

— Не роздавав сорокаградусу!..

— Проспав, певне... Хіба ж самовари?..

Нічого не розуміє, до чого тут сміх. Чого, власне, від нього бажать... Відчепіться, де йому до градусів, із шахти виліз.

— Ти з шахти?

Тепер лише помітили обличчя в пилу. Тоді хай їм пробачить. Він не знає про Тулу? — кожний про те говорить.

Хтось дістав газету «Диктатура Труда». Дали бригадирові. Упився очима в рядки петиту.

— «Особливий рахунок у нас буде до вас, гірники Донбасу», «Чи чуєте, гірники Донбасу... про перемогу пролетарів Баку та Грозного»...

Повернувши газету. Глибоко врізалися слова відозви. Донбасу рахунок. Прорив. «Чи довго триватиме ця ганебна недодача, що плямусь наш Донбас?»

— Досить.

Це сказала відкатниці серед загальної тиші. Заватувала вагон, товаришка з протилежного боку піднімала. Скочила із рельс. Руками за борти вагона тримала, ногою на петлю для зчеплення. Заважувала, напружувалась. Товаришка «боку дала», плавко покотився вагон до естокади.

Чекимак шарпнувся вбік. Мирон йому вслід:

— Куди?.. А відповідь твоя!..

— Що?..

— Нашот Тули... Вони ж вимагають відповіді...

— Комуна не спасує.

— Ми теж... За сто відсотків перевалили.

Так, сумніву бути не може. Мирон очима міряє постаті, що оточують його. Одні з них юні обличчям, другим роки покладали зморшки на чоло. Очі іскряться під похмурими бровами. Обличчя кожного сухе, різко виділяються щелепи, гострі підборіддя. До гурту підходять нові шахтарі. Сірі спецівки роблять їх схожими між собою.

Мирон майже тихо:

— Виходить, що Тула відома не лише самоварами. Так, значить... — обірвав фразу. Поглядом у Войничу вп'явся, стояв позаду. Чекав на атаку від нього. Його судили за прогули й лідарство. Догана з попередженням — така постановою робітничого трибуналу. Але на цей раз Войнич нічого не сказав проти. Мовчанку порушив тихий голос Ворогуші.

— Всього то братця ето да. Угольок страні, і прочее. Знають, що ми можемо дати. І може ми й дамо, по плану. Ето ще вопрос чи в прориві ми. А тільки ж братця... підвів руки вгору, ніби заміряючи на когось. Братця... Нерівно ж тудяки роблять. Вас лають в газетах, що ми сякі й такі. Кажуть, щоб ми були он якими... Шовковими!.. А того й не питають, братця, їли ви, шахтарі, сьогодні, чи ні... Є у вас продукта...

— Геть!...

Довкола обурення: Тула говорить вірно. Куди цей гне?... Жуков рвучко Ворогушу правою рукою відпихнув. З призиством:

— Тоже робити! — довкола Жукова підтримали сміхом. Зішлулися Ворогуша, протиснувся між гуртом, Войнич за рукав:

— Пішли.

Той показав кивком на Жукова, — мовляв — слухай.

— Розперізуються ворогуші. Чули пташку... А й шебетає. Продуктів йому... А знаєш, що в 21 - їй гризли... Маю тобі на сьогодні... Ех, хлопче, хлопче... Біжи до мами під хрест, може вам разом в'язи звернемо. Уже з піднесенням, розмахуючи рукою:

— Тула мене запекла, я бачу куди воно йдеться. Кажу відверто, бо я, здається, Ворогушу, більше пові вугілля, ніж ти надовбав. Я годи під — землею... Я знаю таких хруктів як ти. Менше вас, більше нас, — краще буде. Це я вже твердо. Обдумав. Блажевич у комуні, Копейкін у бригаді, Лукашов бригадир. Роблять, досвід свій молоді передають. Я лише в шкаралупі. Вашого берега тримався. Сам одинокий. Гадав, правильна путь — брехав сам собі. Говорю, говоріші, без фалші, Тула запекла мене отут - о... — кулаком бив себе у груди. Йому з усіх боків слова хвальні. Хотів ще щось старий сказати, та лише махнув рукою. Мовчки відійшов убік.

— Чого по пустому язиками... У шахті покажи, де тебе запекла Тула.

Це слова Войнич. Дивувались, куди гне цей ледар. Дорікати старому шахтареві за його слова, чи має право на це?... А вже старий дарма що не в бригаді, із шахти не вилізе, не викопавши норми.

Жукова Войничеві слова ніби опшарили. Очима на того грізно, з підкресленням вимовив:

— По - ка - жу... Мене за ледарство не судили.

Войнич на слова ці ображено:

— Трибуналом не дуже. Хто покаже — вопрос... Я теж у бригаду йду.

Дехто всміхнувся. Було дивно: Войнич мінєє тактику. Підійшов до нього Ворогуша, і так проциджуючи слова:

— Значить, гайки ослабіли... — руки в карманах пошарпаних штанів, груди напнув, праву ногу відставив уперед. Стояв нахабний, слідував жвакими очима гніш за кожним рухом Войнич.

Хтось зауважив:

— Свій на свого, щоб чужі стереглися.

Гудок сповістив про пів на десяту. Нічна зміна одержувала наряд. Над шахта будова була заповнена сотнями голосів. Товариші обмірковують останні новини. Дехто ділиться моментами свого особистого життя. Губін виліз із шахти. Дав наряд нічній бригаді. Тепер ходив між шахтарями, прислухаючись до розмов. Там говорять про нафтарів. Під стіною лампової Ворогуша розповідає з захопленням про свою останню п'янку. Цікаві слухачі промовляють реготом під дьорють. Відійшов від них. В чому найшли люди веселість!.. Слухають хвастливість людини, отруєної алькоголем.

До Губіна підійшов Головач:

— Знаєш, — Войнич куди звернув... Признаться, за нього мені радісно. Товариші, разом роки молоді проживали. Останнім часом розійшлися. Його судили. А тепер говорять, що по ширости... В комуни проситься.

Губін підкреслив:

— Час мінєє людей.

На розмову підійшов Блажевич. Голова і йому про все щодо Войнич.

— Що ви на це скажете?

— Ледаче стерво... Але коли в комуні ховатиметься за спину іншого, вигнати стягнемо. Відштовхувати людину, яка сама до нашого берега прямує, не слід.

Так було рішено участь прогульника в роботі виробничої комуни. Войнич перейшов у зміну Головача.

VIII

На виробничій нараді при шахтоуправі Чекмак доповідав про ті наслідки, яких дійшла комуна через широке соціалізація і вдарництво. Підготовні роботи шлі успішно. Засікалася 12 - та лава, яку передбачали цілком механізувати.

Савченко, що брав стовп першим після Чекама, сказав за 12-ту лаву більше. Крім того, що за планом вона мала бути механізована, до цього ж праця в ній мала бути організована за системою Карташова.

Ні цьому виникли сварки. Деякі техніки висували застереження. Чи rentабельно застосовувати систему Карташова на «Похилій», у 12-ій? Ажже там «криша» не надійна, тай відкатка відбитого вугілля, головне — подача порожняку, шкундильгає.

Савченко болів за 12-ту. Його такі виступи вкрай образили. До чого люди так дивляться сліпо на таку важливу справу, як система Карташова! Ця система повинна витягти «Похилу» з прориву. Коли лава буде цілком механізована і працюватиме за новою системою, то вона повинна давати понад 40 відсотків загального видобутку по шахті. Савченко може пагадати цим технікам, що сліпа дивляться на «карташовку». Їх жахає новина.

Ось чому за «Кришу» згадують. Тоді він їм може довести на факті, що — Десята механізована. Криша міцна. А це все говорить за те, що й 12-та оправдає своє призначення. Факт — лава велика. 170 метрів. Але організуємо робітничу масу, і наслідки самі себе покажуть.

— А як не організуєте? — хтось уставив. — Ви знаєте, нова система, народ необхіданий...

— В цьому покладіться на нас. У нас маса, — будьте певні... Штурмом візьмемо.

Інженер Лібхардт, відомий своєю системою, був на нараді, але крім тих декількох питань, що він їх подав Чекамову з приводу організації праці і комуні, не говорив нічого. Коли ж скінчилася нарада, і присутні, одні почали свої балачки, а другі прислухалися до їхніх розмов, до Чекама підійшов Лібхардт.

— Мене цікавить ваша робота... Головне, сама організація праці: загання, буксир, заслон.

Чекамак дивлявся в обличчя цього чужоземного спеціаліста, що корінь зрісся з робітничою класою. Він не гордує, говорить з рядовим робітником. Чекамак його помічав ще й до цього, в спецієві у шахту спускався. Він знав про ту настирливість, з якою працює інженер, застосовуючи систему. Його система народжує темп. Це є цінний скарб, укладений у вугільну промисловість. Переслати за 2 хвилини конвеєр у лаву, — геніальний винахід, в той час як в це витрачується 4 — 5 годин. Як і кожний винахід натрапляє на своєму шляху на бюрократизм, недовірливе ставлення, знецінення, так сталося і з Лібхардтом. Але для нас цей винахід має виняткове значення. Такі люди цінні. Лібхардт дано все, щоб зреалізувати його систему. Його побачили на «Вігні» № 8. Він нікому не довіряє, ні на кого не покладається. Сам лізе у шахту, години, дні там працює, вивчаючи умови, особливо ті верстви, покривлі, підбирає колектив, що відповідало би його вимогам.

— Вас цікавлять методи нашої праці? — відповідає Чекамак, обдумавши докладно слова Лібхардта.

Лібхардт не хоче бути скритим. Висловлює те, про що думав. Йому подобається такий колектив робітничий, на чолі чого Чекамак. Акуратність, дисципліна. Чекамак робить поправку словам інженера.

Не просто дисципліна, а самовідданість роботі. У нас Войнич прогульняв ударником став. Розумієте, самовідданість... Прогульняк — ударником. Це ще більше за дисципліну, правда?

Інженер погоджується. Самовідданість... Це щось справді більше за дисципліну. От він відданий своїй системі, цілком, словом. Вона його полонила. Всього себе їй віддає. За 2 хвилини перенести конвеєр у лаву, — ось його мета. Лише бракує йому рук, досвідчених, міцних. Таких, щоб можна було покластися на них. Ажже запроваджувати нове, багате старого на перекір стає. От він і хоче комуни про одне невеличке прохати. Заслон громадський у дії, то чому б бригаду у лави Лібхардта не дати. З твердих, надійних людей.

Чекамак зрадів. Працювати під доглядом такого інженера, здійснюючи його ідею, хіба це не гордість для комуни...

... А через декілька днів, коли справа перейшла через партколектив Лібхардтову лаву з «Похилою» перейшла буксирна бригада з 8-ми чоловік

що відповідала своєму призначенню. На чолі бригади був комунар «Ворошиловський» — Голосенко.

Шахта святкувала свою перемогу.

Через мобілізацію активності широких робітничих мас, у квітні шахта дійшла терміну останнього року п'ятирічки. Квітень був напруженням сил, шахта борлася, щоб дати гідну відповідь Тулі. «Похвала» виконала свій п'ятирічний план першою в своїй шахтості, за 2½ роки.

Травень був місяцем штурмовим. Шахта увійшла в нову п'ятирічку. Завдання Суду — закріпити здобуті з такою настійністю темпи.

Механізмів 12-ту даву. Там запроваджувано систему безперервного песту за Карлівським.

IX

У Янковського — плян.

Останнім часом робота в комсомольській бригаді Суковського йшла якнайкраще. Норму перегадали.

Хотів сховати від бригади свій плян, як таємницю, аж поки не поділитися думками з Мармазом. Бо як прогорить, ще візьмуть на сміх. Підкопуватимуть під авторитет бригадира. Такі були думки. Прогнав їх. Хто, свої хлопці будуть сміятися?.. Ні, він їм розповість про все в основному. Вивідає їхню думку приводу цього.

Сидів на колінах під сплетінням підземелля. У руках шилонга. Ритмічно коливалось тіло його — з силою загавав зубок шилонга у вугільну верству. Скиби з — під зубка відколювались, скочувались йому під ноги, скалки дробом упиливались в оголене тіло.

Федосенко позв перекидав стійки для кріплення. Зупинив його бригадир. Поруч Сухинін — того гукнули. Розповів їм Янковський про плян свій. Спитав їхню думку.

Тривожився Федосенко:

— Чи ж дозволять нам?..

Сухинін: — Чого там, не злочин же... Думаю так: діло розгорімо!

Янковський уже виробив і плян наступу. Ясно, що Мармаз за не руками й ногами вхвпатися. Міськом же йому нагадує. А коли так, то завшахти не встоїть хоча б і мав перечити. До цього ж заву й Савченкові нагадати, що майже по всіх шахтах так, а ту на передовій у Союзі, якесь зачароване коло.

З шахти у співівках просто в кімнату комсомольського осередку. Посеред кімнати стіл, на столі папери, за паперами Мармаз. Холодно зустрів:

— Чого зайшли?.. — очима по спеціях мацав, за вугільним пилом не міг упізнати обличчя.

Янковський крок до столу, руку в мозолях, у вугіллі простяг: — Не впізнаєш нашого брата?.. Здоров!

Федосенко сів біля секретаря.

— Діла, брат, у нас... — таємниче моргнув на бригадира.

Сухинін пошепки: — Ти тільки послухай...

— Ні чорта не розумію. Змова якась... — дивився широко розкритими очима Мармаз на присутніх. Зле підморгував Федосенко. Йому відповідав бригадир усмішкою.

А коли розповіли, в чому річ, Мармаз ожив, став ніби наелектризований. Хвалив Янковського і від широти признавався:

— Сам навіть такої думки був...

В Сухиніна характер суворий. Не любить, коли хтось себе виставляє й дає слова пусті. Гостро зауважив:

— З'явили, брат, тебе оці папери і не дають думок у діло переводити: — для підкреслення сказаного рукою забрудненою (у вугіллі) ляє по столу купою паперів. Образився секретар на Сухиніна. Блимнув повіками, закусив губу, нічого не сказав.

Пішли до Савченка. Вислухав технєрівник кожного по черзі. Машинову 2-ту західню даву комсомольцям... Це ж хто додумався?

— Час вирішив, товаришу Савченку.

— А - а, розумію. З'єднати комсомольців у одне ціле? Так, це не погано. Але у мене ще буде пропозиція до вашої лави...

О, «вашої» сказав! — Справа не поламалась. — Федосенко стоїть позад Яцьковського і бац того кулаком злегка під б'єк. Мовляв, бадьорися, чуєш що говорить інженер. Яцьковський зрозумів, що думкою Савченко залишив уже лаву за комсомольцями. Навіть пропозиції свої дає. Не погано.

— У мене пропозиція така: візьмете в свою лаву ще декілька кадрників. Це буде цінний внесок у ваш недовідчений у гірництві колектив молоді. Шкоди самої лави, мушу сказати — я не проти, щоб за вами вона лишилася. Але дивіться, хлопці, лава цінна, і підірвати роботу в ній, значить підірвати видобуток шахти. Розумієте?

Звичайно, Яцьковський зважив усю відповідальність за лаву, яку комсомол бере собі. Труднощі є, вони неминучі і в майбутньому. Та їх, комсомольців, не вчили падати духом. Треба взяти 12 - ту лаву, і так взяти, щоб не підірвати видобуток шахти, а щоб піднести його, щоб показати роботу комсомолу. Хіба в ці дні може комсомол бути бездіяльним свідком?..

X

Штурм верстов підземелля. Напруженням м'язів, силою, завзяттям беруть темп. Завойовують право на прапор нафтарів.

Купріянов прийшов з гірпромучу. Такий ще — юнак. А вже водій врубової машини, в комсомольській лаві перший машиніст.

Комсомольська лава штурмує. Уся шахта на бойовому становищі. Якже — вступили в другу п'ятирічку. Пролетаріят Союзу вітає «похилівців». Горді за себе. Радість звучить у голосі. Перемогли.

Купріянов веде машину. Він молодий, а механізм знає, що свої п'ять пальців. Комсомолец. Бригадир лави Яцьковський підходить до нього. Щось говорить, але за гулом мотору й слова не чути. Пил з - під зубів зарубної здіймається, хвилями по лаві розстелився й повзе. В тому пилі машиніст. За ним машина. Посувається по схилу верстви, підрубує верству. Помічник біля кабеля вовтузиться — підтягає.

Молода сила у нас. Оволоділи системою безперервного потоку. За Карташовим. Лава 170 метрів завдовжки. Розбита на ланки по 20 метрів. Машина проходить першу ланку, увиходить у другу. В цей час на першій ланці палають бурки. Після вибирають вугілля з першої ланки, а машина переходить на третю. І так по порядку. Машина працює всю добу. Конвеєр переноситься теж по ланках. Коли з першої ланки забрали відбитий вугілля, настилають конвеєр далі по нову другу ланку.

Про щ й Маруся ламповая
І ти мавчишся тармазновою

В Сухиніна радість. От так і хочеться співати. І як змовчши, коли конвеєр, машина, — шахта співає. Звуки ті дикіші за голос його, але шахтареві вони такі милі, він з ними зрісся.

— Співай, співай, хлопче, — каже Чекмак, а потім плакати будеш.

— Я — плакати?.. Звідки така милість. Стережись за себе, бо, братиш, зігнемо вас у дугу.

А Чекмак і справді остерігався. Комсомольська лава з його комуною змагаються. Бороться за першість. Шахта стежить за тою боротьбою. Чекмак щ з комуною встоїть проти молоді. Але в них машини, система Карташова, а такою системою кого не можна зігнути в дугу? Однак, не треба показувати своєї слабости, — чого, власне, падати духом?

— Ще побачимо, хто кого, — говорить Чекмак.

— Звісно, хто, — Сухинін твердо: — Так дамо, що кості свої позбираєте. Органішки б'ють кущову, кріплення вгорі лави. Згучно звуки лунають від струменту. Конвеєром сповза на поздовжню вугілля. Навальники, відбійники в імлі коливаються. Конвеєр торохтить, глухо тануть металічні звуки. То шаркання лопати, то стук шилонги, кідюча монтера... А над цим усім гул машини. Покриває собою все, аж здригається лава.

Ні, то не машина перемогла. Купріянов більше важить. Він примусив вробову працювати так, що верства вугляна лопається, сила електра і міць кричі ріняє її.

Ідесь у 13 - ім штреку комуна Ворошилова. З шилонгами, з санками штурмівки. Намагаються втримати темп. Бачте, стидно старим «підкачати».

Почули шахтарі про приїзд Горького з - за кордону. Листа написали всією шахтою. В ньому говорили про перемогу, яку вони дістали під керівництвом партії, про дні свої робітничі. Про те, як вони тримають цю перемогу, перемогу до свідчить про силу м'яз шахтарських. Просили: коли маєте змогу, до нас приїждьте. Ми іменем вашим, іменем великого майстра літературного цеху, назвали свою шахту передову в Сталін районі, Донбасі, Союзіві. Передові, бо виконали кватирічку за 2½ роки. Писали, що вони просять, щоб Олекса Максимович написав хорошу книжку, де б змалював ту силу робітничої класи, яка ставить світові рекорди на будовах соціалістичних.

Відповідь прислав Горький. Читали на шахті його листа, переписували, дома перерахували.

У відповіді тій подяка шахтарям, що вшанували честю такою — як назвати передову шахту ім'ям його. Запевняв великий майстер літературного цеху, що він виконає вимогу шахтарів, напише книжку, яка викриє всі махінації і руїну вітового капіталу, і покаже всю могутню силу, що має пролетаріят.

У жовтневі дні рапорт послали передові шахти тов. Сталіну. Той рапорт відчить про те велике зрушення в Донбасі, якого дійшли в наслідок реалізації проведення в дію у повсякденній роботі 6 - ти історичних вказівок проводиря.

Горьківші підписали, Вітка № 8, — багато їх, що вийшли з прориву. На ходу перешиковуються, підбирають сили, загартовуються в роботі — бою, і далі — до перемог.

У горьківців комсомолія з часу організації лави і по сьогодні тримає більшовицькі темпи. Дають 40 відсотків загального видобутку шахти, щоб не заплівати шахту, щоб гордо звучало: ім'я багатомільйонного:

«Я комсомолец!»...

Шахта «Пролетар»

1931